

- ◆ सप्टेंबर २००४
- ◆ वर्ष चौथे
- ◆ अंक नववा

मेहता मराठी ग्रंथजगत

- ✘ संपादक :
सुनील मेहता
- ✘ कार्यकारी संपादक :
शंकर सारडा
- ✘ संपादन सहाय्य :
सुनीता दांडेकर
- ✘ अंकाची किंमत १५ रु.
- ✘ वार्षिक वर्गणी
मनीऑर्डरने पाठवावी.
- ✘ प्रसिद्धी
दरमहा १५ तारखेस

— अनुक्रमणिका —

संपादकीय	२
साहित्यवार्ता	५
पुस्तक परिचय	
चला जाणून घेऊ या :	२४
फरासि प्रेमिक : अनु. सुप्रिया वकील	३५
सामक्षा : सुमेध वडावाला (रिसबूड)	४१
पुरस्कार	४७
बालनगरी	५१

✘ मांडणी-अक्षरजुळणी :
मेहता पब्लिशिंग हाऊस

✘ संपादक-मुद्रक-प्रकाशक : सुनील मेहता,
१९४१ सदाशिव पेठ, मांडोवाले कॉलनी,
बाजीराव रोड, टेलिफोनभवनसमोर, पुणे-३०.
फोन : २४४७६९२४ फॅक्स : ०२०-४४७५४६२
Email - mehpubl@vsnl.com
Website - mehtapublishinghouse.com

वार्षिक वर्गणी १०० रु. तीन वर्षांची २०० रु. पाच वर्षांची ३०० रु.
३ व ५ वर्षासाठी वर्गणीदार झाल्यास पुस्तक भेट !

या अंकातील लेखांतील मते ही त्या त्या लेखांची असून त्यांच्याशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.

मोबाईल फोनवर कादंबरी वाचा!

टेलिव्हिजन, संगणक, इंटरनेट, उपग्रह दळणवळण, कॉंपॅक्ट डिस्क, मोबाईल फोन, जैवतंत्रज्ञान यांनी गेल्या काही वर्षात आपल्या दैनंदिन जीवनात फार मोठे बदल घडवून आणले आहेत. माहिती तंत्रज्ञानाचे दरवाजे इंटरनेटवरच्या मायाजालामुळे सताड उघडे झाले असून, पूर्वी ग्रंथालयात जाऊन वर्षानुवर्षे अभ्यास करून जे संदर्भ मिळवावे लागत ते आता संगणकासमोर बसून घरच्या घरी सहजपणे मिळवता येतात. इंटरनेटवर इतकी वेगवेगळी माहिती मिळते की त्या माहितीचे पूर्णतया ग्रहण-आकलन करून त्यावरून काही निष्कर्ष काढणे आणि आपले स्वतःचे वेगळे मत मांडणे हे खूप अवघड ठरू शकते. पूर्वी एखाद्या विषयावरचे मोजकेच संदर्भ ग्रंथ वाचून आपली मते बनवता येत; आणि ते संदर्भ ग्रंथ इतरांनी फारसे वाचलेले नाहीत हे गृहीत धरून आपल्याला आपणच प्रथम त्या विषयावर प्रकाशझोत टाकत आहोत असा आविर्भाव आणि अभिनिवेश निर्धोकपणे मिरवता येई. आता असे काही करणे म्हणजे आपल्या विश्वासाहर्तेला आपणच तडा जाऊ देणे ठरू शकते. अर्थात आपल्याला जे जाणवते ते प्रांजलपणे प्रकट करित राहणे हेही आपल्या मानवी अस्तित्वाच्या मर्यादा लक्षात घेता स्वाभाविक ठरते. सत्य किंवा ज्ञान हेही अंतिम नसते. ती एक सतत चालू राहणारी प्रक्रिया असते हेही विसरून चालणार नाही.

इंटरनेट-संगणक यामुळे पुस्तक प्रकाशन आणि मुद्रित ग्रंथ यांच्यावर काय परिणाम होणार हा प्रश्न सर्वांना गोंधळवून टाकत आहे. कॉंपॅक्ट डिस्कच्या- सीडीच्या रूपात आता, नाटक-चित्रपटाप्रमाणेच पुस्तकेच्या पुस्तके उपलब्ध होत आहेत. विविध विषयांवरचे कोश व माहितीचे भांडारही सीडीद्वारे अल्प खर्चात हस्तगत करणे सुलभ झाले आहे. मोठमोठ्या जाडजूड कोशापेक्षा सीडीला जागाही कमी लागते. त्यामुळे या पुढच्या काळात छापील कागदी पुस्तकांच्या बरोबरीने कोणाही ग्रंथप्रेमी व्यक्तीच्या घरात सीडींनाही स्थान मिळालेले सर्रास दिसू लागेल. ई-बुक्सचाही प्रकार अजून प्रयोगावस्थेत आहे. आजवर ई-बुक्सच्या ज्या आवृत्त्या बाजारात आल्या त्या वाचकांना तितक्याशा सोयीच्या ठरल्या नाहीत. त्यामुळे त्यांना व्यावहारिक यश लाभले नाही. परंतु अपयशही भावी संशोधनाला प्रेरणा देत असते; आणि परिपूर्ण उत्पादनाच्या मार्गातला एकेक टप्पा म्हणूनच अपयशाकडे किंवा प्रयोगाकडे पहावे लागते. एडिसनला विजेच्या बल्बमधील प्रकाश देणारे एलिमेंट शोधताना एक हजार वेळा अपयश आले. त्याबद्दल त्याला छेडले असता तो म्हणाला, “मी याला अपयश मानत नाही. एक हजार वस्तू या कामासाठी निरुपयोगी आहेत हे माझ्या लक्षात आले. आता त्यापेक्षा वेगळ्या वस्तू घेऊन माझे प्रयोग चालू राहतील.” आश्चर्य म्हणजे सध्याच्या टंगस्टन धातूच्या फिलामेंटचा

शोध त्याला लागला आणि माफक दरात सर्वसामान्य कुटुंबाच्या घरातही विजेचा प्रकाश खेळू लागला. कठोर परिश्रमांना पर्याय नाही हे त्याचे जीवनसूत्र आजही तितकेच उपयुक्त व प्रेरणादायक आहे. ई-बुक्सबाबतचे प्रयोग कधीतरी या टप्प्यावर पोचतील आणि आज छापील कागदी पुस्तक जसे सहज हाताळले जाते, तसे उद्या ई-बुक्सचेही हवे तेथे वाचन करणे सुलभ होईल.

मोबाईल फोन हे या दशकातले सर्वात महत्त्वाचे साधन ठरणार असून त्यात विविध तंत्रज्ञानांचा सुरेख मिलाफ होत आहे. मोबाईलवरून लॅडलाइन फोनप्रमाणे फोन करता येतोच; पण त्याचबरोबर त्यावरून तारायंत्राप्रमाणे वा संगणकाप्रमाणे संदेश टाईप करून पाठवता येतो. डिजिटल डायरी, कॅलक्युलेटर, अॅड्रेस बुक यांची कामेही तो करतो. त्यावरून संगीत ऐकता येते; तो रेडिओ म्हणून वापरता येतो, तसेच त्यातील कॅमेऱ्याने फोटो काढता येतात; आणि त्या फोटोंच्या प्रतीही प्रिंटरद्वारे मिळवता येतात. महत्त्वाच्या बातम्या आणि क्रिकेटच्या धावा वगैरे माहितीही त्यावर वृत्तपत्राप्रमाणे मिळू शकते. जगाच्या कानाकोपऱ्यात कुठेही संपर्क साधण्याचे इतके स्वस्त आणि सुलभ साधन दुसरे नाही. त्याचमुळे इतर कुठल्याही साधनापेक्षा मोबाईलधारकांची संख्या प्रचंड वेगाने वाढत आहे. भारतात पारंपरिक लॅडलाइन फोन बाळगणाऱ्यांची संख्या साडेचार कोटींच्या घरात आहे; तर मोबाईलधारकांची संख्या चार कोटींच्या जवळपास आहे. लॅडलाइन फोनला साडेचार कोटींची मजल गाठायला शंभरावर वर्षे लागली; पण मोबाईलने ही मजल खरे तर पाच-सात वर्षांतच गाठली. सर्वसामान्य व्यक्तीलाच नव्हे तर शाळकरी मुलामुलींनाही मोबाईल अपरिहार्य वाटू लागला आहे. आणि महिन्याला शंभरदोडशे रुपये एवढ्या माफक खर्चात तो बाळगणे शक्य झाले आहे. मोबाईलवरून इंटरनेटशीही संपर्क साधता येऊ शकतो; त्यामुळे त्याची उपयुक्तता जागतिक ज्ञानभांडाराचे आणि माहितीजालाचे केंद्र या दृष्टीनेही वाढत जाणार आहे.

ग्रंथप्रेमी वाचकांच्या दृष्टीनेही मोबाईलची उपयुक्तता या पुढच्या काळात नवनवे टप्पे गाठू शकेल असा रागरंग दिसतो आहे. चीनच्या झिनुआ न्यूज एजन्सीने दिलेली एक बातमी त्या दृष्टीने अर्थपूर्ण ठरेल.

मोबाईल फोनवरून वाचता येईल अशा प्रकारच्या कादंबरीचा कॉपीराइट नुकताच एका चिनी लेखकाने घेतला आहे.

मोबाईलवरील शॉर्ट मेसेजिंग सिस्टिमचा वापर या कादंबरीसाठी करण्यात आला आहे. छोट्या छोट्या संदेशाच्या रूपात ४२०० कॅरॅक्टर्सची-अक्षरांची ‘आऊटसाइड’ दि फोटॅस बीसीजड ही कादंबरी क्रमशः हप्त्याहप्त्याने मोबाईलवर वाचायला मिळेल. किंवा ऐकता येऊ शकेल. इंटरनेटवरूनही ती वाचता-ऐकता येईल. ऐकण्यासाठी इंटरऑक्टिव्ह व्हाइस रिस्पॉन्स आणि वायरलेस ऑप्लिकेशन प्रोटोकॉल (डब्ल्यू एपी) या तंत्रज्ञानांचा वापर केला जाईल. या कल्पनेचा कॉपीराइट २०५०० डॉलर्सना विकला गेला असून चीनमधील एकूण २६ कोटी मोबाईलधारकांपैकी निम्म्या लोकांपर्यंत तरी ही कादंबरी जाऊ शकेल असा अंदाज आहे. एवढा प्रचंड वाचकवर्ग आजवर कोणत्याही कादंबरीला लाभलेला नसेल! चीनमधील मोबाईलधारक एसएमएस पाठवण्यास अत्यंत सरावलेले दिसतात. या वर्षीच्या वसंतोत्सवकाळात चिनी मोबाईलधारकांनी १० बिलियन (१ हजार कोटी) लघुसंदेश पाठवल्याची आकडेवारी लक्षात घेता एसएमएसच्या स्वरूपातील या कादंबरीलाही चांगला

भरघोस प्रतिसाद मिळेल असा अंदाज आहे. स्टिफन किंग या भयकथा लेखकाने आपली 'रायडिंग द बुलेट'ही कादंबरी मुद्रित न करता फक्त इंटरनेटवरूनच उपलब्ध करून दिली होती, तेव्हा तिला साडेतीन लाख ग्राहकांनी अडीच डॉलर शुल्क देऊन प्रतिसाद दिला होता. त्या तुलनेने या चिनी कादंबरीला मिळणारा वाचकवर्गाचा प्रतिसाद किती मोठा असेल या कल्पनेने कोणाला हादरा बसला तर नवल नाही.

पुस्तकाच्या पारंपरिक स्वरूपाबद्दल आपल्या अपेक्षा आणि कल्पना या पुढच्या काळात टिकून राहणे कठीण होणार आहे. 'छापील कागदांची बांधणी' केलेली वस्तू म्हणजे पुस्तक या कल्पनेऐवजी मल्टिमिडिया कॉम्पॅक्ट डिस्कच्या, बोलक्या कॅसेटच्या स्वरूपातील किंवा एसएमएसच्या स्वरूपातील पुस्तक ही कल्पनाही आता आपल्याला पचवावी लागेल.

कवींना अल्पायुषी होण्याचा शाप?

कथा-कादंबरीकारांच्या तुलनेने कवींची आयुर्मर्यादा कमी असते; ते अल्पायुषी असतात असा निष्कर्ष जर्नल ऑफ डेथ स्टडीज या नियतकालिकात जेम्स कॉफमनने १९८७ साहित्यकारांच्या अभ्यासानंतर काढला आहे.

अभ्यासासाठी अमेरिका, चीन, तुर्कस्तान, पूर्व युरोप वगैरे देशातील निरनिराळ्या काळातील साहित्यकार कॉफमनने निवडले; आणि त्यांच्या आयुर्मर्यादेचा आणि निर्मितीचा मागोवा त्याने घेतला. कॅलिफोर्निया स्टेट युनिव्हर्सिटीच्या लर्निंग रिसर्च इन्स्टिट्यूटतर्फे हा संशोधन प्रकल्प हाती घेण्यात आला होता.

नाटककार, कादंबरीकार यांच्या तुलनेने कवी अल्पायुषी ठरतात; उत्कट स्वभावामुळे ते कदाचित, अधिक भावनात्मक वादळांतून जात असावेत; क्षणोक्षणी बदलणाऱ्या मूडस मुळे त्यांच्यात मानसिक असुरक्षिततेची भावना जास्त प्रबळ असावी, आत्मपीडन आणि आत्मविनाश प्रवृत्ती त्यांच्यात अधिक प्रमाणात अस्तित्वात असावी; आणि ऐन तरुणवयातच प्रेमभंग-नैराश्य-वैफल्य यांसारख्या अनुभवमालिकेतून गेल्यामुळे त्यांच्यातील आत्ममग्न वृत्तीला खतपाणी मिळत असावे असे काही तर्क कॉफमनने पेश केले आहेत. त्यातही तरुण कवयित्री या अधिक अल्पायुषी असून, त्या मनोविकारांना ऐन तरुण वयातच बळी पडतात असेही कॉफमनला आढळून आले. या प्रवृत्तीला त्याने 'सिल्व्हिया प्लाथ इफेक्ट' असे नाव दिले आहे. कवयित्री सिल्व्हिया प्लाथने वयाच्या तिसाव्या वर्षी १९६३ मध्ये पेटत्या ओव्हनमध्ये डोके घालून आत्महत्या केली होती. त्या आधीही तिने एक-दोनदा आत्महत्येचा प्रयत्न केला होता. 'बेल जार' ही तिची कादंबरी आत्महत्येच्या प्रयत्नाची व नंतरच्या दिवसांची हकीकत सांगते.

ऐन तारुण्यात कवींची काव्यनिर्मिती ही सर्वात वेगाने होत असते. कथाकादंबरीकारांच्या तुलनेने त्यांच्या लेखनाचा वेग जास्त असतो. तिशीच्या आत गाजलेले कवी जास्त सापडतात; परंतु तिशीच्या आत गाजलेला कथाकार, कादंबरीकार, नाटककार अभावानेच आढळतो. कवी हे उत्कटतेने जीवन जगतात; त्यातील हर्षखेदांना सामोरे जातात; त्यासाठी आयुष्य पणाला लावतात. त्यांची बहुतांश जीवन ऊर्जा त्यात खर्च होत जाते आणि त्यामुळे अल्पायुष्यातच मृत्यू पत्करण्याची त्यांची सुप्त अबोध मानसिकता तयार होत जाते असे स्पष्टीकरण देता येईल.

पुस्तक

* सोलापूर विद्यापीठाचे उद्घाटन

“देशाची एकसंधता भक्कम करण्यासाठी विद्यार्थी-विद्यार्थिनींमध्ये जबाबदारीची पेरणी करणे, हे शिक्षणक्षेत्रापुढील महत्त्वाचे आव्हान आहे,” असे प्रतिपादन राज्यपाल मोहंमद फजल यांनी सोलापूर विद्यापीठाच्या उद्घाटनप्रसंगी केले. सोलापूर येथील हुतात्मा स्मृतिमंदिरात सोलापूर विद्यापीठाचा उद्घाटन समारंभ झाला. कुलपती मोहंमद फजल यांनी दीपप्रज्वलन केले. कुलगुरू डॉ. इरेश स्वामी यांनी विद्यापीठातर्फे उपस्थित मान्यवरांचा सत्कार केला. त्यात कुलपती, मुख्यमंत्री सुशीलकुमार शिंदे, उपमुख्यमंत्री विजयसिंह मोहिते पाटील, केंद्रीय कामगार मंत्री शीशाराम ओला, शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे, महापौर नलिनी चंदेले, उच्च शिक्षण राज्यमंत्री दिलीपराव देशमुख, खासदार सुभाष देशमुख आदींचा समावेश होता.

राज्यपाल फजल म्हणाले, “राज्यात शिक्षणाचा दर्जा, लोकसंख्या नियंत्रण आणि दुष्काळ निवारण या तीन क्षेत्रांत प्रभावी काम होण्याची गरज आहे. भारतीयत्व एकसंध ठेवले तरच समाजाचे पाऊल पुढे पडेल. याबाबत शिक्षकांची भूमिका महत्त्वाची आहे.”

मुख्यमंत्री शिंदे म्हणाले, “गरीब शेतकरी, कामगार कष्टकऱ्यांची मुले नव्या जगाची आव्हाने पेलण्यास समर्थ आहेत, असा पारंगडा सोलापूर विद्यापीठाने निर्माण करावा.” उपमुख्यमंत्री मोहिते-पाटील म्हणाले, “एका जिल्ह्यासाठी स्वतंत्र विद्यापीठ सोलापूरच्या रूपाने भारतात प्रथमच आकारला येत आहे. वसंतदादांनी महाराष्ट्रात शैक्षणिक क्रांती केली, सोलापूर विद्यापीठाने हीच दिशा स्वीकारावी.”

डॉ. इरेश स्वामी म्हणाले, “सोलापूरला विद्यापीठ व्हावे, अशी सर्व स्तरातून मागणी होती. सोलापूर विद्यापीठाचा प्रस्ताव सादर करण्यासाठी जी समिती नियुक्त केली होती, तीत डॉ. माणिकराव साळुंखे होते. त्यांची संमती सोलापूरची जनता कधी विसरणार नाही. शिवाजी विद्यापीठ आणि सोलापूर विद्यापीठ म्हणजे सख्खे भाऊ आहेत.”

* नाट्यकला आत्मसात करण्यासाठी प्रादेशिक नाटकेही पाहणे गरजेचे

“खऱ्या अर्थाने नाट्यकला आत्मसात करण्यासाठी मराठी भाषेतील व्यावसायिक नाट्य, बालनाट्य, एकांकिका यांच्यासह इतर प्रादेशिक भाषांतील नाटकेही पाहणे गरजेचे आहे,” असे 'सकाळ'चे वृत्तसंपादक सुरेशचंद्र पाध्ये यांनी सांगितले.

भरत नाट्य मंदिराच्या नाट्यप्रशिक्षण विद्यालयाच्या या शैक्षणिक वर्षातील अभ्यासक्रमाचे उद्घाटन श्री. पाध्ये यांनी केले. संस्थेचे अध्यक्ष प्रभाकर करंदीकर, प्राचार्य जयंतकुमार त्रिभुवन, कार्याध्यक्ष विजय वानकर, व्यवस्थापक मनमोहन जोशी आदी या वेळी उपस्थित

होते. श्री. पाध्ये म्हणाले, “नाट्यक्षेत्रात कलाकार लेखक, दिग्दर्शक यांच्यासह संगीत, नेपथ्य यांनाही तितकेच महत्त्व आहे. येथे चांगले भवितव्य घडविण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात कष्ट करावे लागतात. नाटकाच्या माध्यमातून जीवनाचा अखंड प्रवाह मांडता येतो. कोणत्याही कामात अचूकता व नेमकेपणा नसेल, तर ते काम व्यवस्थित होत नाही. अशा शैक्षणिक अभ्यासक्रमातून कलाकारांबरोबर चांगले नागरिक व प्रेक्षक तयार होतात.”

* पूर्वेच्या संस्कृतीचा अभ्यास

पदवी परीक्षेसाठी अभ्यासक्रमातील एक खास विषय म्हणून भगवद्गीतेचा अभ्यास करायचाय?... चला तर मग. पण कुठे?... वाराणशीला?... रामटेकला?... की पैठणला?... नाही, नाही, नाही!... चला अमेरिकेतील विस्कॉन्सिन विद्यापीठात! आश्चर्य वाटले ना? वाटणारच! प्राचीन भारतीय संस्कृती, लोकजीवन, परंपरा, देवदेवता, धर्मनिष्ठा, श्रद्धाविश्व यांच्या अध्ययन-अध्यापन-संशोधनाचे केंद्र भारत वा अन्य एखाद्या पौराणिक देशात नाही, तर थेट पश्चिमेकडे आणि त्यातही पुन्हा भौतिकतेच्या आहारी गेलेल्या भांडवलशाहीप्रधान अमेरिकेत विकसित होत आहे; झाले आहे!

अमेरिकेतील विस्कॉन्सिन विद्यापीठात आशियाई भाषा; तसेच संस्कृतीचा खास अभ्यास करण्यासाठी एक विशेष विभागच आहे. संस्कृत, तमिळ, तेलुगू, हिंदी या भाषांचे वर्ग तिथे चालतात. विद्यापीठीय पदवी परीक्षेसाठी इथे ‘भगवद्गीता’ हा अभ्यासक्रमातील एक विषय आहे. भगवद्गीतेच्या तासाला इथे एक नाही दोन नाही, तर तब्बल ४० विद्यार्थी हजर असतात.

केवळ विस्कॉन्सिनच नाही, तर कॅलिफोर्निया, व्हर्जिनिया, वॉशिंग्टन, टेक्सास, मिशिगन, इलिनॉय, न्यूयॉर्क, शिकागो, पेनसिल्व्हेनिया, कोलंबिया आदी ३० विद्यापीठांत भारत विद्येसंदर्भात (इण्डॉलॉजी) सध्या भरपूर आणि सकस संशोधन सुरू आहे. पुण्यातील भांडारकर प्राच्य विद्या संस्थेचे निवृत्त ग्रंथपाल वा. ल. मंजूळ हे एका परिषदेस निरीक्षक या नात्याने उपस्थित होते. भारत, श्रीलंका, नेपाळ, बांगलादेश, भूतान, पाकिस्तान या आशियाई देशातील संशोधक-अभ्यासकांप्रमाणेच जर्मनी, फ्रान्स, रशिया, ब्रिटन यांसारख्या पाश्चिमात्य देशांतील अभ्यासकही या परिषदेत सहभागी झाले होते.

इण्डॉलॉजीच्या अभ्यासाचे पश्चिमेकडील एक मुख्य केंद्र म्हणून जर्मनीतील हायडेलबर्ग विद्यापीठ ओळखले जाते. भारतविद्येच्या अध्ययन-संशोधनाची रुची अलीकडे अमेरिकेतही मोठ्या प्रमाणावर रुजत आहे.

* कऱ्हाडला ‘पर्णकुटी’त यशवंतरावांचे साहित्यविश्व

प्रीतिसंगमावरील रमणीय बागेतील ‘पर्णकुटी’त आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार यशवंतराव चव्हाण यांच्या व त्यांच्यावरील लिखितापासून ते इंटरनेटपर्यंतचे साहित्यविश्व सात ऑगस्टपासून साकारले आहे.

चव्हाण यांच्या येथील समाधीशेजारी असणाऱ्या पर्णकुटी इमारतीत त्यांच्या साहित्याचे छोटेसे ग्रंथालय पालिकेने उभारले आहे. त्यासाठी लाख रुपयांचा खर्च अपेक्षित आहे.

ज्येष्ठ नेते यशवंतराव चव्हाण यांनी लिहिलेली ग्रंथसंपदा व त्यांच्यावर अन्य लेखकांनी केलेले लिखाण आदी साहित्य या पर्णकुटीत ठेवण्यात येणार आहे. महत्त्वाचे ग्रंथ, दैनिके

तेथे असतील. पालिकेचे मुख्य ग्रंथालय येथील यशवंतराव चव्हाण सभागृहात कार्यान्वित आहे. त्या अंतर्गतच हे दुसरे ग्रंथालय पालिका हाती घेत आहे. एखाद्या सेवेभावी संस्थेस हे ग्रंथालय चालविण्यासाठी देण्यात येईल.

सोमवार पेठ, शुक्रवार पेठ व घाटालगत असणाऱ्या लोकांना मुख्य ग्रंथालय थोडेसे लांब असल्याने या पर्णकुटीत छोटेसे ग्रंथालय उभारण्याची संकल्पना पुढे आली. त्या कल्पनेस चांगला प्रतिसाद मिळाला.

* साहित्य संस्कृती मंडळाचे रतनलाल सोनग्रा अध्यक्ष

प्रा. रा. रं. बोराडे यांची अध्यक्षपदाची मुदत संपल्याने त्यांच्या जागी रतनलाल सोनग्रा यांची महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाच्या अध्यक्षपदी नियुक्ती करण्यात आल्याचे सांस्कृतिक कार्यमंत्री अशोक चव्हाण यांनी सांगितले.

श्री. बोराडे यांची अध्यक्षपदाची मुदत काही महिन्यांपूर्वीच संपली होती. निवडणूक होऊन नवे सरकार येईपर्यंत ते त्याच जागी राहावेत, अशी भूमिका राष्ट्रवादी काँग्रेसची होती. त्यामुळे मुदत संपल्यानंतरही ते अध्यक्षपदी होते. सुरेंद्रनाथ सेन यांच्या ‘मराठ्यांचे प्रशासन’ या पुस्तकावरून वादळ उठल्यानंतर शिवसेनेच्या कार्यकर्त्यांनी श्री. बोराडे यांच्या घरावर हल्ला केला होता. श्री. बोराडे साहित्य-संस्कृती मंडळाच्या अध्यक्षपदावर कायम राहिले, तर हा वाद पुन्हा विधानसभा निवडणुकीत उफाळून येईल व तो अडचणीचा ठरेल म्हणून श्री. बोराडे यांना मुदतवाढ नाकारण्यात आल्याचे सांगितले जाते. मंडळाच्या अन्य सदस्यांमध्ये बदल करण्यात आलेला नाही.

ऐतिहासिक महत्त्वाची आणि राष्ट्रपुरुषांची पुस्तके प्रकाशित करताना पुरेशी काळजी घेतली जाईल, असे रतनलाल सोनग्रा यांनी सांगितले. नव्या उपक्रमांचा विचार अद्याप करावयाचा आहे. पण जुने उपक्रम पुढे चालविले जातील, असे त्यांनी सांगितले.

महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसचे मुखपत्र असणाऱ्या ‘शिदोरी’ या अंकाचे रतनलाल सोनग्रा यांनी अनेक वर्षे संपादन केले. त्यांनी अनेक नाटकांचे व ग्रंथांचेही लेखन केले आहे.

* ‘समाजाला विचार करायला लावणे आवश्यक’

“सामाजिक स्वास्थ्य बिघडलेल्या आजच्या काळात समाजाला विचार करायला लावणारी पुस्तके प्रसिद्ध होणे गरजेचे आहे,” असे मत ‘सकाळ’चे संपादक-संचालक डॉ. अरुण टिकेकर यांनी व्यक्त केले.

ज्येष्ठ सामाजिक कार्यकर्ते मोहन धारिया यांनी लिहिलेल्या ‘बोल अनुभवाचे’या पुस्तकाचे प्रकाशन त्यांनी केले. अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष रा. ग. जाधव अध्यक्षस्थानी होते. ज्येष्ठ नाट्यसमीक्षक गो. रा. जोशी, ‘सिम्बायोलिस’चे संस्थापक डॉ. शां. ब. मुजुमदार, आमदार उल्हास पवार, ‘रोहन प्रकाशन’चे प्रदीप चंपानेरकर, नगरसेवक डॉ. सतीश देसाई आदी या वेळी व्यासपीठावर उपस्थित होते.

सार्वजनिक क्षेत्रात कार्य करताना आलेले अनुभव श्री. धारिया यांनी या पुस्तकाद्वारे कथन केले आहेत. तसेच, सामाजिक-राजकीय स्थितीबद्दलचे विचारही मांडले आहेत.

डॉ. टिकेकर म्हणाले, “आजच्या स्थितीत समाजाला विचार करायला लावणाऱ्या पुस्तकांची गरज आहे. केवळ उपदेशाने भागणार नाही. सुधारणावाद्यांची पीछेहाट झाली.

समाजस्वास्थ्य बिघडत चालले आणि स्वातंत्र्य नासल्याची भावना निर्माण झाली आहे. समाजातील प्रत्येक घटकाने आपली विकृती काढली, तर समाज नक्कीच सुधारू शकतो. स्वातंत्र्यचळवळीतील अनेक चांगले नेते नंतर सत्ताकारणापासून दूर राहिले आणि स्वतंत्रपणे कार्य करीत राहिले. हे योग्य होते का याचा पुनर्विचार केला पाहिजे.”

जाधव म्हणाले, “महाराष्ट्राच्या वाङ्मयाला एक वैचारिक परंपरा आहे. धारिया यांनी ही परंपरा जोपासत अनुभवाचे ‘खडे’ बोल शब्दबद्ध केले आहेत. एकविसाव्या शतकातील ज्ञानाधिष्ठित समाजाच्या निर्मितीसाठी अशा प्रकारचे ‘खडे’ बोल हवेच आहेत. सामाजिक, राजकीय आणि विधायक कार्याचे अवकाश त्यांनी उभे केले आहे.”

धारिया म्हणाले, “राजकारण-समाजकारण करताना नागरिकांनी संधी दिली आणि मी तिचा लाभ घेतला. मात्र, हे करताना महाराष्ट्राची अस्मिता दुखावली जाणार नाही याची काळजी घेतली.”

* दलित वर्गाच्या आजच्या नेतृत्वाला सामाजिक प्रश्नांचे भान नाही

“दलित व नवबौद्ध वर्गातून उदयाला आलेल्या आजच्या नेतृत्वाला समाजपरिवर्तनाच्या विचारांची गरज वाटत नाही. सामाजिक प्रश्नांचे भान त्यांच्याकडे नाही,” अशी टीका ज्येष्ठ साहित्यिक डॉ. गंगाधर पानतावणे यांनी केली.

कार्यकर्त्यांमध्ये विचारांची पेरणी करण्याचा अभाव व नेतृत्वाची दुसरी फळीच निर्माण होऊ नये, यासाठी होत असलेले प्रयत्न पाहून खंत वाटत असल्याचेही त्यांनी नमूद केले.

सामाजिक कार्यकर्ते व बौद्ध वाङ्मयाचे अभ्यासक-लेखक मुरलीधर भोसेकर यांच्या स्मृतिदिनानिमित्त माधवी प्रकाशनातर्फे ‘दलितांपुढील नवीन आव्हाने’ या विषयावर डॉ. पानतावणे यांचे व्याख्यान झाले. ‘बंधुता परिवार’चे संस्थापक प्रकाश रोकडे यांना ‘समाजप्रिय पुरस्कार’ देण्यात आला. नलिनी भोसेकर यांनी लिहिलेल्या ‘निसटलेले क्षण’ या कथासंग्रहाचे प्रकाशनही या वेळी झाले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सामाजिक समता, न्याय, अस्मिता, अस्तित्व यासाठी संघर्ष केला. पण आजचे नेते हे आव्हान पेलू शकतात का, अशी शंका उपस्थित करून डॉ. पानतावणे म्हणाले, “डॉ. आंबेडकरांच्या ध्येयवादात असणारी पारदर्शकता आज कोणत्याच क्षेत्रातील लढ्यात राहिली नाही. त्यांच्या विचार व आंदोलनातील संगती न घेता विसंगती हेच राजकारण झाले आहे. डॉ. आंबेडकरांचे विचार पचविण्याची ताकद या नेत्यांमध्ये नाही.”

दलित साहित्यिकांनाही डॉ. आंबेडकर कितपत कळले याविषयी शंका उपस्थित करून डॉ. आंबेडकरांचे विचार कळण्यासाठी साहित्यिकांनी परत त्यांच्या लिखाणाचा अभ्यास करण्याची गरज आहे, असेही त्यांनी नमूद केले.

डॉ. मंगुडकर म्हणाले, “साम्राज्यशाहीच्या काळात अस्पृश्यता नष्ट करण्यासाठी लढा देण्याचे मोठे आव्हान डॉ. आंबेडकरांनी पेलले. दलित समाजाला अल्प काळात ताट मानेने उभे केले.”

* अरुण कोलटकरांवर अनुबोधपट

जगप्रसिद्ध लेखक सलमान रश्दी यांना जगातील ‘टॉप टेन’ कवींमध्ये मराठीतील अरुण कोलटकर यांचा समावेश करावासा वाटतो. तर समीक्षक ‘साठोत्तरी मराठी कवितेतील

महत्त्वाचा कवी’ असे त्यांचे वर्णन करतात. अत्यंत कमी लिहून स्वतःचा वेगळा ठसा उमटवणाऱ्या या मराठी-इंग्रजी कवीवर कवी दिलीप पुरुषोत्तम चित्रे यांनी ‘साहित्य अकादमी’ साठी नुकतीच एक डॉक्युमेंटरी तयार केली आहे.

उत्तम ग्राफिक डिझायनर, चित्रकार, भारतीय आणि पाश्चात्य संगीताची उत्तम जाण असणारा संगीतकार, भारतीय तसेच पाश्चात्य इतिहासाचा अभ्यासक अरुण कोलटकर या डॉक्युमेंटरीत म्हणतात की, ‘एक कवी हीच माझी खरी ओळख आहे!’ ही दखल आता अमेरिकेतील विख्यात ‘न्यूयॉर्क रिव्यू ऑफ बुक्स’ या प्रकाशनसंस्थेनेही घेतली आहे. त्यांच्या ‘क्लासिक सीरीज’मध्ये कोलटकरांच्या ‘जेजुरी’ हा गाजलेला इंग्रजीतील कविता संग्रह लवकरच प्रकाशित होणार आहे. याच संग्रहाला पूर्वी प्रतिष्ठेचा ‘कॉमनवेल्थ पुरस्कार’ही मिळाला आहे.

‘अरुण कोलटकर: अ फिल्म बाय दिलीप चित्रे’ असे कोलटकरांवरील डॉक्युमेंटरीचे नाव असून ती प्रामुख्याने बिगरमराठी तसेच इंग्रजी कविता आस्वादकांसाठी तयार करण्यात आली आहे. त्यामध्ये भाषातज्ज्ञ डॉ. अशोक केळकर, नाटककार वृंदावन दंडवते, लेखक अशोक शहाणे, कवी-संपादक अरविंद मेहरोत्रा, कवी डॉ. गीत पटेल, श्रीमती जेन भंडारी इत्यादी मान्यवरांचे कोलटकरांवर आणि त्यांच्या कवितांवर भाष्य आहे.

चित्रे म्हणाले की, विलक्षण अर्थवाही, मध्यमवर्गीयांना अपरिचित वाटणाऱ्या ‘गावरान विनोदा’तून ते जीवनातील विसंगती सहजपणे शब्दबद्ध करतात.

* सैगलच्या जीवनावरील संगीत नाटक

दर्दभऱ्या सुरांच्या गझलने दिवाणं करून रसिकांच्या मनावर अधिराज्य गाजवणाऱ्या कुंदनलाल सैगल या ‘शापित गंधर्वा’च्या आयुष्यावर मराठी नाटक येत आहे. सैगल यांच्या जन्मशताब्दीच्या निमित्ताने नेहरू सेंटरतर्फे ‘फिर तेरी राह गुजर याद आयी’ या हिंदी नाटकाचा हा दुसरा भाग मराठीत आणण्याचे प्रयत्न नेहरू सेंटरचे एल. काझी आणि ज्ञानेश पेंढारकर या रंगकर्मींनी केले आहेत. नेहरू सेंटरच्या संगीत नाट्य महोत्सवात या नाटकामुळे नव्या पिढीला सैगलचे सूर ऐकण्याची संधी मिळाली.

या संगीत नाटकात १६ गाणी आहेत. सैगल यांच्या गायकीचे अनोखे पैलू उलगडून दाखवणाऱ्या या नाटकात ज्येष्ठ रंगकर्मी भालचंद्र पेंढारकर यांच्यामुळे वेगळी उंची मिळाली. कुसुमाग्रजांच्या ‘विशाखा’मधली सैगलच्या आयुष्यावरील कविता आणि नवी-जुनी हिंदी गाणी यांचं कौंदण या नाटकाला लाभलं आहे.

या नाटकाचे दिग्दर्शक आणि नेहरू सेंटरच्या सांस्कृतिक विभागाचे संचालक लताफत काझी म्हणाले की शापित गंधर्वांचं आयुष्य जगणाऱ्या कुंदनलाल सैगल यांच्या आयुष्यातील केवळ नाट्यमय प्रसंग दाखवण्यापेक्षा त्यांच्या आयुष्याचं सार कथन करण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. प्रदीप ओक लिखित ‘शापित गंधर्व’ला आशा खाडिलकरांनी संगीतसाज चढवला आहे. नाटकात फय्याज, अपर्णा, अलंकार, अभिजीत झुंजारराव, जीवक दवरे आणि अमित शिंघई यांनी काम केले.

शापित गंधर्वसोबत संन्यस्त खड्ग, भावबंधन, निःशब्द माजघरात, शतजन्म शोधिताना ही संगीत नाटकंही या महोत्सवात सादर झाली.

* 'बियाँड क्लोजड् डोअर्स' पुस्तकाचे वाचन

रिंकी भट्टाचार्य या स्त्री हक्कांसाठी लढणाऱ्या कार्यकर्त्या आहेत. त्यांनी बियाँड क्लोजड् डोअर्स या पुस्तकाचे संपादन केले आहे. भारतातील विविध स्तरातील सतरा महिलांनी आपल्या जीवन कहाण्या या पुस्तकात सांगितल्या आहेत. या पुस्तकाचे वाचन व त्यावरची चर्चा ऐकण्याची संधी ब्रिटिश लायब्ररी व तेज प्रकाशन यांनी एका खास कार्यक्रमाद्वारे उपलब्ध करून दिली.

रंगमंच कलाकार महाबानो कोतवाल व जयंती भाटिया यांनी पुस्तकाचे वाचन केले. नंतर रिंकी भट्टाचार्य श्रोत्यांच्या प्रश्नांना उत्तरे दिली. गुरुवार दि. १२ ऑगस्ट रोजी ब्रिटिश लायब्ररीमध्ये (फर्गसन रस्ता) झालेल्या या कार्यक्रमास श्रीमती विद्या बाळ यांची प्रमुख उपस्थिती होती.

* महाराष्ट्रातही सामाजिक भेद स्पष्ट करणारी 'सांस्कृतिक बेटे'

पुरोगामी समजल्या जाणाऱ्या महाराष्ट्रातही सामाजिक स्तरावर भेद स्पष्ट करणारी 'सांस्कृतिक बेटे' तयार झाली आहेत, असे प्रतिपादन कवयित्री प्रज्ञा लोखंडे यांनी केले. 'मिळून साऱ्याजणी' या मासिकाच्या १५ व्या वर्धापनदिनानिमित्त आयोजित कार्यक्रमात प्रमुख पाहुण्या म्हणून त्या बोलत होत्या.

बहुजन समाजाला अक्षराशिवाय साक्षर करण्याची चळवळ लोकशाहिरींनी, लोकहितवंतांनी केली. मात्र, स्वातंत्र्यसैनिकांच्या नामावलीत त्याचा उल्लेखही केला जात नसल्याचे सांगून त्या म्हणाल्या की, बहुजनांच्या वाट्याला आलेल्या शोषणवेदनेतून याचा जन्म झाला आहे. मात्र, एकरेषीय मांडणीमुळे तमाशा, वगनाट्ये, फड, पाट्या, बाऱ्या यांच्याकडे कायम दुर्लक्ष झाले आहे. लोककलावंतांनी आपल्या कलेतून समाजापुढे ठेवलेल्या वैचारिक सामग्रीकडे उच्चभ्रूंनी दुर्लक्ष केले.

बहुजन समाजातील स्त्रीकडे 'शोषित', 'गरीब', 'बिचारी' या भूमिकेतूनच पाहिले गेले. खरे तर याच स्त्री कलावंतांनी त्या त्या काळातल्या समस्या तमाशा कलावंतांच्या माध्यमातून ओघाओघाने मांडलेल्या दिसतात. मात्र, त्यांची दखल कुणीही घेतली नाही, असेही त्यांनी सांगितले.

कलापरंपरेतील प्रेरणा बदलल्या की संपूर्ण दृष्टिकोनच बदलतो, असे नमूद करून त्या म्हणाल्या की, 'तमाशा' हे याचे उत्कृष्ट उदाहरण आहे. लोककलेतील अभिजात प्रकार सादर करणाऱ्यांनी या कलेतील अनेक घटक सोयीस्करपणे उचलले. 'घाशीराम कोतवाल' हे त्याचे उत्तम उदाहरण आहे. पुरोगामी महाराष्ट्रातील सुधारकांना देवदास, मुरळी, जोगतिणी यांच्या समस्या कधी दिसल्याच नाहीत, अशी टीकाही त्यांनी केली.

* सुसंस्कृत समाज घडवण्याच्या जबाबदारीपासून वृत्तपत्रे दूर

सुसंस्कृत समाज घडवून तरुण पिढीला व्यसनांपासून परावृत्त करण्याच्या जबाबदारीपासून दुर्दैवाने वृत्तपत्रे -विशेषतः काही इंग्रजी दैनिके- दूर जात आहेत, अशी खंत 'लोकसत्ता'चे सहायक संपादक अरविंद व्यं. गोखले यांनी व्यक्त केली.

इन्स्टिट्यूट ऑफ रुल डेव्हलपमेंट अँड एज्युकेशन आणि फर्गसन महाविद्यालयांच्या वतीने, संस्थेचे मानद सचिव डॉ. वि. वि. घाणेकर यांनी लिहिलेल्या 'व्यसनांपासून

सुटका' या पुस्तकाचे प्रकाशन त्यांच्या हस्ते झाले.

काही इंग्रजी वृत्तपत्रांचे समाजाचे प्रबोधन करण्याचे भान सुटले असून वर्तमानपत्रांची संस्कृती, सभ्यता आणि एकूण रचनेसंदर्भात वाचकांनी विचार करायला पाहिजे. अशा वृत्तपत्रांवर आपला दबाव निर्माण करायला हवा. वृत्तपत्रांमधून मद्य वितरीत करणाऱ्या युवतींची छायाचित्रे आणि समाजाला घातक असे पब संस्कृतीचे कौतुक करण्यात येत असल्याची खंतही त्यांनी व्यक्त केली.

अध्यक्षस्थानावरून बोलताना प्राचार्य वाघ म्हणाले की, युरोपात वृद्धांच्या संख्येत वाढ होत असताना आपला देश मात्र येत्या दहा वर्षांत जगातील एक युवाशक्ती म्हणून उदयास येत आहे. युवा पिढीवर पाश्चात्य संस्कृतीमधील वाईट गोष्टींचा प्रभाव पडत आहे. चांगल्या गोष्टींचा स्वीकार करून समाजाने निषिद्ध मानलेल्या गोष्टींपासून नवीन पिढीने दूर राहिले पाहिजे.

* 'हौशी रंगभूमीवरचे अनौपचारिक शिक्षण महत्त्वाचे'

"नाटक, चित्रपटात कलाकार होताना सगळ्यांनाच औपचारिक शिक्षण मिळणे शक्य नसले, तरी हौशी रंगभूमीवर मिळणारे अनौपचारिक शिक्षण अतिशय महत्त्वाचे असते. त्यामध्ये रंगभूमीच्या सर्वच अंगांचा अनुभव घेणे उपयुक्त ठरते," असे मत प्रसिद्ध अभिनेते अतुल कुलकर्णी यांनी व्यक्त केले.

अॅकॅडमी फॉर क्रिएटिव्ह एज्युकेशन आयोजित रंगवर्धन व्याख्यानमालेत 'अभिनयात करिअर करताना' या विषयावर श्री. कुलकर्णी यांची मुलाखत दिग्दर्शक परेश मोकाशी यांनी घेतली.

हौशी रंगभूमीवर तीन-चार वर्षे अनुभव घेऊन स्वतःच्या अभिनयाबद्दल आत्मविश्वास आल्यावर; या क्षेत्रात काही तरी करून दाखवायचे आहे. अशी धारणा झाल्यावर या क्षेत्राची करिअर म्हणून निवड करावी, असा सल्ला देऊन श्री. कुलकर्णी म्हणाले, "गणेशोत्सव, हौशी रंगभूमी, विविध स्पर्धा यामधून अनुभव मिळू शकतो. पण स्पष्टतः भाग घेताना आपण बक्षिसासाठी काम करतो की अभिनयासाठी हे तपासणेही आवश्यक आहे. हौशी रंगभूमीवर खूप शिकायला मिळते. त्यातून व्यक्तिमत्त्व विकासाबरोबरच चांगला माणूस घडत जातो. 'नॅशनल स्कूल ऑफ ड्रामा'मध्ये मिळालेला अनुभव खूपच उपयोगी पडला."

या क्षेत्रात व्यवसाय करताना संधी मिळणे व योग्य संधी निवडणे हे महत्त्वाचे ठरते, असे नमूद करून ते म्हणाले, "मुंबईत 'स्ट्रगल'च्या काळात आर्थिक अडचणींना तोंड देणे, त्यानुसार स्वतःच्या गरजा ठरवणे हे महत्त्वाचे असते. या क्षेत्रात शिस्त पाळू नये, व्यसने करावीच लागतात, मुलींना 'तडजोडी' कराव्याच लागतात, मराठी माणसाला कोणी विचारत नाही या सर्व चुकीच्या समजुती आहेत. इतर कोणत्याही क्षेत्रात मुली जितक्या प्रमाणात असुरक्षित आहेत, तितक्याच याही क्षेत्रात आहेत. आपण काय करायचे हे ज्याने त्याने ठरवायचे असते."

* रवींद्रनाथ टागोरांनी केलेले तुकाराम महाराजांच्या अभंगांचे अनुवाद

'गीतांजली'कार गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोर यांनी मराठीतील पहिले क्रांतिकारी कवी आणि 'गाथा'कार संत तुकारामही वाचले होते. एवढेच नव्हे तर 'गाथे'तील निवडक १२

अभंगांचा त्यांनी बंगालीत अनुवादही केला होता असे आढळून आले आहे!

बंगाली भाषेतील तुकारामांच्या अभ्यासक गायत्री चटर्जी यांनी ही माहिती उजेडात आणली आहे. या १२ अभंगांचे लिप्यंतर तसेच भाषांतर करून जणू तुकोबांची जीवनाकडे पाहण्याची दृष्टीच रवींद्रनाथांनी बंगाली भाषिकांपुढे ठेवली, असे पुणे विद्यापीठातील संत तुकाराम महाराज मराठी संस्कृती अध्यासनाचे संशोधन सहाय्यक दिलीप धोंडे यांनी सांगितले.

हे १२ अभंग रवींद्रनाथांच्या 'मालती पोथी' आणि 'नवरत्न' या हस्तलिखितांमध्ये आढळले असून त्यातून तुकोबांच्या काव्यामागची प्रेरणा, त्यांचे संसारावरील भाष्य आणि निर्वाणासंबंधीचे विचार व्यक्त होतात. या अभंगांचे बंगाली भाषांतर आता www.tukaram.com/bengal/tagore.html या संकेतस्थळावरही वाचायला मिळणार आहे.

'माझिये मनीचा जाणा हा निर्धार', 'नामदेव केले स्वप्नामाजी जागे', 'आता पोरा काय खासी', 'कोण घरा येते आमुच्या कशाला' आणि 'तुका उतरला तुकी' अशा १२ निवडक अभंगांचा त्यात समावेश आहे.

'आम्ही जातो आपुल्या गावा। आमुचा रामराम घ्यावा।।

तुमची आमुची हेचि भेटी। येथुनिया जन्म तुटी।।

आता असे द्यावी दया। तुमच्या लागतसे पाया।।

येते निजधामे कुणी। विडल विडल बोला वाणी।।

रामकृष्ण मुखी बोला। तुका वैकुंठासी गेला।।'

या अभंगाचा बंगाली अनुवाद रवींद्रनाथांनी असा केला आहे की..

'तुकार पोरीख्खा शेष होया। तीन लोके लागिला बिइमॉया।।

प्रॉतेहो दबोता गुणोगान। एथेतार केटेगॅछे प्रान।।

तुका बोशिआचे शॉगोरॉथे। देबोगॉन देखे शॉगोहॉतो।।

बिधी तिनी भोक्तो शुछुचान। तुकारे बाईकुण्ठे लोथेजाता।।'

तुकोबांच्या 'गाथे'ची गोडी रवींद्रनाथांना त्यांचे एक भाऊ सत्येंद्रनाथ टागोर यांनी लावली. त्यांचे वास्तव्य इंडियन सिव्हिल सर्व्हिसच्या निमित्ताने अहमदाबाद, मुंबई, पुणे आणि कारवार या भागात होते. पुण्यात १८७१ मध्ये सत्येंद्रनाथांच्या वाचनात 'गाथा'ही आली, असे श्री. धोंडे यांनी सांगितले. ते म्हणाले की, बंगालीतील आषाढ १८७२ च्या 'बोधपत्रिकेत' तसा उल्लेखही आहे. मुंबईत रवींद्रनाथांनी व्याकरणाकार तखडकर यांच्याकडून मराठी शिकल्यावर बंधूपासून प्रेरणा घेऊनच तुकोबांचे अभंग बंगालीत आणले असावेत, असे त्यांनी सांगितले.

रवींद्रनाथांचे आणखी एक बंधू ज्योतिंद्रनाथ टागोर यांनीही तुकोबांच्या तीन अभंगांचे बंगालीत अनुवाद केले आहेत. तर पूर्वाश्रमीच्या पूर्व बंगालचे (आताचे बांगला देश) क्रांतिकारी अश्विनी कुमार दत्त हेही नेमाने गाथा वाचत असत. १९४५ मध्ये शांतिनिकेतनचे चित्रकार नंदलाल बोस यांनी 'राष्ट्रगाथा' या ग्रंथासाठी तुकोबांची सहा चित्रेही काढली होती. १९२९ मध्ये हरींद्रनाथ चट्टोपाध्याय यांनी तुकोबांवर इंग्रजीत नाटक लिहिले होते.

* 'स्मरणगंध'चे प्रकाशन

कपाट उघडल्यावर समोर अनपेक्षितपणे नोट, पत्र अथवा अत्तराच्या कुप्या सापडल्यात,

तसा आनंद नाट्य-कला-साहित्यक्षेत्रातील २५ नामवंत व्यक्तिमत्त्वांवरील 'स्मरणगंध' या पुस्तकाने दिला; या शब्दांत ज्येष्ठ नृत्यकार रोहिणी भाटे यांनी आपल्या भावना व्यक्त केल्या.

निशिंगंध प्रकाशनाने काढलेल्या आणि नाट्यसमीक्षक डॉ. वि. भा. देशपांडे यांनी लिहिलेल्या 'स्मरणगंध' या पुस्तकाचे प्रकाशन श्रीमती भाटे यांच्या हस्ते झाले. 'सकाळ'चे अनंत दीक्षित अध्यक्षस्थानी होते. निशिंगंध प्रकाशनाचे शिरीष आणि नीलिमा जोगदेव आणि शैला मुकुंद यांनीही आपले विचार मांडले.

जीवनपट हा ऋणानुबंधांचाच एक अनुबंध असून तोच आपण जपत असतो, असे सांगून भाटे म्हणाल्या की, नृत्य-अभिनय करताना मनात येणारे संचारी भाव, मूळ स्थायीभावाची घनता आणि त्याची लय कशी साधायची यासंबंधी के. नारायण काळे यांचे विचार मला अचानक आठवले. तसेच भक्ती बर्वेने माझ्याच घरी 'ती फुलराणी'मधील तिच्या सुप्रसिद्ध स्वगताचा सराव केल्याचेही स्मरण झाले!

या सर्वातून एकच जाणवले की नृत्य, नाट्य आणि संगीत यातील कोणतीही कला तुम्हाला आवडली तरी त्या कलेने तुम्हाला आपले म्हटले का, असे कलावंत म्हणून तात्त्विक प्रश्न आपल्याला पडत असतात. कोलकता आणि कर्नाटकातील रंगभूमीचा अभ्यास करण्यासाठी पु. ल. देशपांडे यांनी प्रेरणा दिली. उन्तुंग व्यक्तिमत्त्व नेमके टिपता आले पाहिजे असे पत्रकार रा. बा. कुलकर्णी यांनी ठसवले.

अनंत दीक्षित म्हणाले की गेल्या काही दशकांतील सांस्कृतिक घडामोडींचा अभ्यासपूर्ण घेतलेला वेधही या आठवणींच्या गंधातून जाणवतो!

* 'ग्रंथाली'च्या मराठी कर्तबगारीची नोंद

'ग्रंथाली'ने चालना दिलेल्या 'मराठी विद्यापीठ' या महत्वाकांक्षी प्रकल्पांतर्गत 'मराठी कर्तबगारीची नोंद'हा उपक्रम हाती घेण्यात आला आहे. मराठी भाषा, समाज आणि संस्कृतीच्या संवर्धनासाठी समविचारी कार्यकर्त्यांचं मोहोळ असं मराठी विद्यापीठाचं स्वरूप असेल.

गेल्या चाळीस वर्षांत मराठी समाज विविध आवर्तनांतून गेला आहे. एकांड्या शिलेदारपासून चळवळ्यांपर्यंत विविध रसायनं मराठी समाजात आहेत. अशा मराठी माणसांच्या विविध क्षेत्रांतील कर्तबगारीचा शोध आणि त्यातून उभं राहणारं नेटवर्क हा कर्तबगारीचा कोश तयार करण्यामागचा विचार आहे.

त्यासाठी डॉ. नरेंद्र जाधव (प्रख्यात अर्थतज्ज्ञ आणि रिझर्व बँकेचे प्रमुख आर्थिक सल्लागार) यांच्या अध्यक्षतेखाली विविध क्षेत्रांतल्या तज्ज्ञांचे एक निवड मंडळ नेमण्यात आले असून 'ग्रंथाली'च्या वतीने दिनकर गांगल व दीपक पवार समन्वयाचे काम पाहणार आहेत.

या उपक्रमाचे घटक असे:

१. ज्यांचे कर्तृत्व आधीच ज्ञात आहे, अशांच्या कर्तबगारीचा चिकित्सक आढावा घेणे.
२. अद्याप प्रकाशात न आलेल्या कर्तबगारीचा शोध घेऊन तिचं काळाच्या संदर्भातील वेगळेपण/मोठेपण मांडणे.
३. ही कर्तबगारी मराठी समाजाच्या नजरेस येईल आणि त्यातून अधिक गुणवान

व्यक्तींचा शोध घेण्याची प्रवृत्ती वाढीस लागेल यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे.

४. कर्तबगार व्यक्तींचं एक व्यापक नेटवर्क उभं करून पुस्तक, इंटरनेट व इतर माध्यमातून त्याचा जोरदार प्रचार, प्रसार करणे.

या नोंदी दोन प्रकारांनी होतील. मराठी समाजातील जगप्रसिद्ध व्यक्तींची माहिती जाणकारांकडून लिहून घेतली जाईल. अन्य गटांतील व्यक्तींची माहिती मिळविण्यासाठी सर्व माध्यमांतून खुले आवाहन केले जाईल. सर्वसाधारणपणे कर्तृत्ववान माणसांना स्वतःची जाहिरात करणे आवडत नाही, हे लक्षात घेता त्यांची नावे इतरांनी सुचवावीत, असा प्रयत्न राहिल. आलेल्या अर्जांवर विचार करण्यासाठी सात तज्ज्ञ व्यक्तींचे एक निवड मंडळ असेल.

संपर्क : नरेंद्र जाधव ०९८२००४४५५३/ दिनकर गांगल ९५२२-२५२८१६४८

* शासकीय ग्रंथ भांडारात पुरोगामी विचारांचे साहित्य अनुपलब्ध!

महाराष्ट्रातील पुरोगामी विचारांचे समाजसुधारक महात्मा फुले, राजर्षि शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, अण्णा भाऊ साठे यांची पुस्तके शासकीय भांडारात गेल्या तीन-चार वर्षांपासून उपलब्ध नाहीत. थोर समाजसुधारकांचे साहित्य पुनर्मुद्रित करण्यासाठी राज्य शासनाकडून दरवर्षी १६ ते १७ लाख रुपयांचे अनुदान महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाला दिले जाते. राज्यात आठ विभागीय ग्रंथ भांडारे असून ललित, कथा, कादंबऱ्या, काव्य, धार्मिक, पर्यावरण आदी विषयांवरील विपुल साहित्यासाठी भांडारात असताना पुरोगामी विचारांचे साहित्य मिळत नाही, अशी ग्रंथप्रेमींची अनेक दिवसांची तक्रार आहे.

महात्मा फुले समग्र वाङ्मय, सावित्रीबाई फुले काल-कर्तृत्व, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ, क्रांतिसूर्य राजर्षि शाहू महाराज, अण्णा भाऊ साठे निवडक वाङ्मय; नामदेव गाथा आदी साहित्य उपलब्ध नाही.

महात्मा फुले यांचे 'गुलामगिरी' हे पुस्तक दक्षिण अफ्रिकेतील विद्यापीठामध्ये अभ्यासाला आहे. जगातील ख्यातनाम ऑक्सफर्ड विद्यापीठाने आतापर्यंतचा गुणवंत विद्यार्थी म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या नावाची घोषणा केली. अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य जगातील विविध भाषांमध्ये भाषांतरित झाले आहे.

* पारावरचं ग्रंथालय

पारावरच्या गप्पांना ग्रामीण भागात एक वेगळे महत्त्व असले, तरी शहरी लोकांसाठी हा पार तितकासा ओळखीचा नाही. पुणे येथील अभिनव विद्यालयातल्या पालकांनी मात्र या पाराचे महत्त्व जाणून या पारावर एक छान 'वाचन कट्टा' शाळेच्याच आवारात सुरू केला. या वाचन कट्ट्याला अर्थात ज्ञानरंजन ग्रंथालयाला आता सहा वर्षे पूर्ण झाली आहेत.

अठरा जुलै १९९८ ला अभिनव पूर्वप्राथमिक आणि प्राथमिक मराठी विद्यालयात हा 'अभिनव' उपक्रम सुरू झाला. संस्कारक्षम वयातच मुलांना वाचनाची गोडी लागावी, हा याचा मूळ हेतू. पूर्वप्राथमिक शाळेच्या मुख्याध्यापिका रजनी दाते यांनी काही पालकांसमोर ही कल्पना मांडली आणि पालकांनी ती उचलूनही धरली. विद्या सातारकर, सुधीर परळीकर, गौरी जोशी, वृषाली गोखले, श्वेता देशपांडे, सुमेधा ठोंबरे आदींनी या उपक्रमाला सुरवात केली.

याबाबत सौ. सातारकर म्हणाल्या, "मुलांनी काही चांगले वाचावे या उद्देशाने हा उपक्रम सुरू झाला. मात्र, त्यासाठी पालकांनी स्वतः शाळेतल्या पारावर येऊन वाचावे, त्यातून मुलांमध्ये वाचनाची गोडी निर्माण होईल अशी कल्पना पुढे आली. मग प्रथम पालकांचा कट्टा सुरू झाला. त्यात मग हळूहळू मुलेही आवडीने येऊ लागली. मुलांसाठी आणि पालकांसाठी वेगवेगळी पुस्तकेही ठेवली जाऊ लागली. आता मुलांना याची सवय झाली आहे."

या अनोख्या ज्ञानरंजन ग्रंथालयाला शाळेने एक वर्ग दिला आहे. तिथे सध्या पुस्तके ठेवली जातात. सर्व व्यवस्थापन मात्र पालकांचे. "नुसत्या वाचनापेक्षा सकस वाचावे हा आमचा उद्देश होता. त्यामुळे पालकांसाठी चांगल्या कादंबऱ्यांबरोबरच पालकत्वाविषयीची पुस्तकेही आम्ही ठेवली. मुलांसाठी अक्षरओळखीपासून चित्रे, कविता यांची पुस्तके आहेत," असे सौ. सातारकर म्हणाल्या. सध्या हे ग्रंथालय सुवर्णा देवचवके आणि त्यांचे सहकारी चालवतात. पालकांसाठी ५७५, तर मुलांसाठी २५० पुस्तके जमा झाली आहेत. ही पुस्तकेही पालकांनीच जमवली आहेत! ग्रंथालयाच्या सातव्या वर्धापनदिनानिमित्त झालेल्या कार्यक्रमात ज्येष्ठ साहित्यिक रवींद्र पिंणे यांनीही काही पुस्तके भेट दिली. विशेष म्हणजे नाशिकच्या रचना विद्यालयाने या उपक्रमापासून प्रेरणा घेऊन आपल्या शाळेतही असा उपक्रम सुरू केला आहे.

* अमेरिकेचे आकर्षण

सध्या बहुतेक देशांतील लोक हे अमेरिकेच्या विरोधात बोलतात. खुद्द अमेरिकेतील लोकही अमेरिकेच्या विरोधात बोलतात. परंतु, आज सर्वच देशांतील तरुण-तरुणींना अमेरिकेत जायचे जबरदस्त आकर्षण आहे, ही एका सध्याची जीवनशैलीच म्हणावी लागेल असे विचार डॉ. कुमार केतकर यांनी पुणे येथे व्यक्त केले.

'वेळ बहुमोल' या अनिल शिंदेरेलिखित पुस्तकाचे प्रकाशन डॉ. अनिल अवचट यांच्या हस्ते झाले. या समारंभप्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून 'जीवनशैलीचे मानसशास्त्र' या विषयावर त्यांचे व्याख्यान झाले.

१९९०-९१ पासून जागतिकीकरणामुळे माणसाची जीवनशैलीच बदलून गेली आहे. जगातील सर्व धर्मप्रसार-प्रचार याच काळात केबल वाहिन्यांमुळे झाल्याचे ते म्हणाले. मानसशास्त्रीय रोगांचं वर्णन म्हणजे जीवनशैलीच होय. पूर्वी ठराविक समाजाच्या जगण्याच्या, मरण्याच्या किंवा जाळण्याच्या पद्धती ह्या ठरलेल्या आणि सक्तीच्या असायच्या, परंतु आज तसे नाही.

तीन-चार वर्षांपूर्वी मोबाईल फोन हे प्रतिष्ठेचं लक्षण समजले जाई. परंतु आज अगदी गवंडी, रंगारी, बिगारीसुद्धा मोबाईल वापरतो, ही एक जीवनशैलीच असल्याचे त्यांनी यावेळी सांगितले.

डॉ. अवचट म्हणाले, आपण आपली आपल्या स्वभावाला साजेशीच जीवनपद्धती स्वीकारली पाहिजे. वेळेपेक्षा लवकर काम पार पाडणे यासाठी 'टाईम मॅनेजमेंट'ला महत्त्व आहे.

या पुस्तकाचे लेखक अनिल शिंदेरे म्हणाले, वेळ ही सर्वात महागडी गोष्ट आहे. जीवनाचा आनंद घ्यायला किंवा वाचनाला आणि विचार करायलाही आज कोणाला वेळ नाही. वेळ हा जीवनशैलीचा आणि जीवनपद्धतीचाच विषय आहे. वेळेचं नियोजन मला कधीच जमले नाही. परंतु जीवनशैलीच्या शोधामधून नवीन जीवनधर्म सापडेल काय याचा

मी शोध घेऊ लागलो आणि या पुस्तकाची निर्मिती झाली.

मनोविकास प्रकाशनचे अरविंद पाटकर यांनी स्वागत मनोगत केले.

* बालसाहित्यातील नवनवीन प्रयोगांची दखल घेतली जात नाही

बालकुमारसाहित्याची गरज आणि आवड आजच्या काळातही प्रचंड आहे, हे हॅरी पॉटरच्या लोकप्रियतेने दाखवून दिले आहे. वाचकांच्या कल्पनाशक्तीला नवे खाद्य पुरवणाऱ्या लोकांची त्यासाठी गरज आहे, असे मत समीक्षक शंकर सारडा यांनी 'मी आणि माझे बालसाहित्य' या विषयावर झालेल्या चर्चासत्राच्या समारोपप्रसंगी व्यक्त केले.

मराठी बालसाहित्य क्षेत्रातही नवनवे प्रयोग चालू आहेत. याबद्दल त्यांनी समाधान प्रकट केले. त्या प्रयोगांची योग्य ती दखल मात्र घेतली जात नाही, अशी खंत त्यांनी व्यक्त केली.

अ.भा.मराठी बालकुमार साहित्य संमेलनाच्या वतीने घेण्यात आलेल्या चर्चासत्रात कथाकादंबरीकांच्या संदर्भात न.म.जोशी, पु. ग. वैद्य, शकुंतला फडणीस, आनंद घाटुगडे, सुनीता नागपूरकर आणि दत्ता टोळ यांनी आपले अनुभव मांडले, तर 'मी आणि माझे बालगीत लेखन' यावर सरिता पदकी, कल्याण इनामदार, हेमा लेले, नीलिमा गुंडी, आश्लेषा महाजन, सुखदा ऋषी, श्रीकांत ना. कुलकर्णी यांनी आपली मनोगते प्रकट केली.

चर्चासत्राचे उद्घाटन यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानचे पुणे विभागाचे अध्यक्ष ज्ञानेश्वर खैरे यांनी केले. माझी मैत्रीण ट्रस्टच्या शैला लिमये यांचेही सहकार्य या चर्चासत्राला लाभले.

श्री. पु. ग. वैद्य यांनी गणित व विज्ञान यातील अवघड संकल्पना सर्वसामान्य मुलांनाही कळाव्या यासाठी त्या रंजकपणे मांडण्याची गरज असल्याचे सांगून ती ओळखून आपण विज्ञान राक्षस, श्रीयुत गुणाकार वगैरे विज्ञान व गणित कल्पनिका लिहिल्याचे नमूद केले.

पाच ते आठ या वयोगटातील मुलांना अद्भूतरम्य आणि प्राणी कथांची आवड असते, मात्र त्यातील बोध वा उपदेश हा सूचक व नकळत असावा, तो गृहपाठ वाटू नये म्हणून बालसाहित्यकारांनी काळजी घ्यावी, असे सांगून शकुंतला फडणीस यांनी 'बदकाचा फ्रॉक' व 'पंख फुटले चेंडूला' या कथांमधील फॅटसीकडे लक्ष वेधले.

वरून ओबडधोबड दिसणाऱ्या माणसाच्या अंतःकरणातले मधाचे पोळे आणि कोमलपणा व्यक्त करणारा तिरसिंगराव हा धसमुसळा पण पोलादी व्यक्तिमत्त्व असलेला नायक निर्माण करून त्यावर अनेक कथा लिहिल्याचे व त्यांना उत्तम प्रतिसाद मिळाल्याचे डॉ. आनंद घाटुगडे यांनी सांगितले.

आपण लिहिलेल्या बहुतेक कथा या व्यक्तिचित्रणात्मक आणि व्यक्तिचित्रणे कथात्मक आहेत. कथाविषय हे आपल्या विद्यार्थ्यांनी अध्यापन काळात आपल्याला पुरवले, असे न. म. जोशी यांनी विशद केले. मुलांची मने वाचण्याचा आणि ती लिहिण्याचा ध्यास त्यासाठी उपयुक्त ठरतो, असे त्यांनी म्हटले. अतर्क्य लिहा पण खोटे सांगू नका, फॅटसीपेक्षा वास्तवाचे चित्रण करणाऱ्या कथा लिहा, असे दत्ता टोळ यांनी स्पष्ट केले.

पंचाहत्तरावर पुस्तके प्रकाशित झालेल्या सुनीता नागपूरकर यांनी आपल्या शाळेत पाठ्यपुस्तकाशिवाय भाषा वगैरे प्रयोग करून, बालमानसशास्त्र व बालकांची कल्पनाशक्ती लक्षात घेऊन अनेक कादंबऱ्या व चरित्रकथा लिहिल्याचे सांगितले. अजूनही वीस-पंचवीस

पुस्तके होतील एवढ्या बालकथा आपल्याकडे आहेत, पण प्रकाशक मिळत नाहीत, अशी खंत त्यांनी व्यक्त केली.

बालगीतांचे लेखन करणाऱ्या सरिता पदकी, हेमा लेले, आश्लेषा महाजन, नीलिमा गुंडी, श्रीकांत ना. कुलकर्णी आदींच्या मनोगतातून एक गोष्ट प्रकर्षाने सूचित झाली. ती म्हणजे प्रत्यक्ष आपल्या मुला-मुलींना वाढवताना आलेल्या अनुभवातून त्यांच्या बालगीत लेखनाला चालना व प्रेरणा मिळाली. लहान मुले ज्या रीतीने भाषा आत्मसात करतात, नवनव्या कल्पना ग्रहण करतात व आपले भाव प्रकट करतात, निसर्गाशी ज्या प्रकारे समरस होतात, त्यातून बालगीतांचा मालमसाला त्यांना मिळाला.

अ. भा. बाल कुमारसाहित्य संमेलन संस्थेतर्फे यापुढे बालनाट्ये, बालचरित्रे, बालमासिके या संबंधीही चर्चासत्रे आयोजित केली जाणार आहेत.

* 'पु. लं.च्या नावाच्या उद्यानात 'आनंदयात्रा' सुरू व्हावी'

ज्येष्ठ साहित्यिक पु. ल. देशपांडे हे एक 'आनंदयात्री' होते. त्यांच्या नावे सुरू करण्यात आलेल्या या उद्यानात प्रत्येक नागरिकाचीही 'आनंदयात्रा' सुरू व्हावी, असे मत ज्येष्ठ चित्रपट दिग्दर्शक जब्बार पटेल यांनी १ ऑगस्ट रोजी व्यक्त केले.

पुणे महानगरपालिकेच्या वतीने सिंहगड रस्त्यावर नव्याने विकसित करण्यात येत असलेल्या उद्यानाचा पु. ल. देशपांडे नामकरणाचा आणि पहिल्या टप्प्याच्या कामाचा कोनशिला समारंभ खासदार सुरेश कलमाडी यांच्या हस्ते करण्यात आला.

पु. ल. देशपांडे यांच्या आठवणी सांगून पटेल म्हणाले की, पु.ल. यांनी दिलेल्या आनंदाची आठवण म्हणून हे उद्यान विकसित करण्याचा कल्पक विचार महानगरपालिकेने वास्तवात आणला हे विशेष आहे. उद्यानात कलाग्राम, शिल्पग्राम, संगीत शाळा, खुले सभागृहाव्यतिरिक्त सहा एकर जागेवर जपानी संस्थेतर्फे जपानी पद्धतीचे उद्यान विकसित करण्यात येणार आहे.

'पु. लं.'ची पुस्तके व ध्वनिमुद्रिकाही ठेवण्यात याव्यात अशी अपेक्षा त्यांनी व्यक्त केली. खासदार कलमाडी, देवकर, गांगुर्डे, रणपिसे आदींनी मनोगत व्यक्त केले. महापौर चौधरी यांनी प्रास्ताविक तर उपमहापौर बराटे यांनी आभार मानले.

* क्रॉसवर्डचे पुण्यात सहावे दालन

क्रॉसवर्ड या पुस्तकाच्या नवीन दालनाचे उद्घाटन नुकतेच औंध परिसरात करण्यात आले. क्रॉसवर्डचे पुण्यातील हे सहावे दालन असून देशभरात क्रॉसवर्डच्या वीस शाखा आहेत. आयटीआय रस्त्यावरील सुप्रीम सेंटरमध्ये हे दालन आहे. क्रॉसवर्डचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व कार्यकारी संचालक आर. श्रीराम उद्घाटन प्रसंगी म्हणाले की, आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या पुस्तकांच्या दालनांची शृंखला भारतात सुरू करण्याच्या उद्देशाने क्रॉसवर्डची सुरुवात करण्यात आली. त्यात विविध विषयांवरील पुस्तकांबरोबरच जुन्या-नव्या चित्रपटांच्या कॅसेट्स, व्हीसीडी, डीव्हीडी, मासिके, लहान मुलांची खेळणी आदींचा समावेश आहे. आंतरराष्ट्रीय प्रकाशनांची पुस्तके क्रॉसवर्डने भारतीय बाजारात आणली आहेत.

* बाळ ज. पंडित यांच्या पुस्तकाचे प्रकाशन

समालोचक बाळ ज. पंडित यांच्या 'अटीतटीचे सामने' या पुस्तकाचे प्रकाशन प्रसिद्ध

क्रिकेट खेळाडू श्री. चंदू बोर्डे यांच्या हस्ते झाले. ४ ऑगस्ट २००३ साली दक्षिण आफ्रिकेमध्ये झालेल्या आठव्या विश्व करंडक क्रिकेट स्पर्धेतील विविध खेळाडू आणि गाजलेल्या सामन्यांचे रंगतदार चित्रण व भारतीय संघाच्या जडणघडणीचे विवेचन या पुस्तकात केले आहे. उत्कर्ष प्रकाशनाचे सु. वा. जोशी यांनी आभार मानले.

* 'कथा कोलाज'चं आकाश

आजही थिएटरशी नाळ न तुटलेला कलावंत म्हणजे नसिरुद्दीन शहा. 'मोटली'या आपल्या ग्रुपतर्फे 'सफेद झूट काली सलवार', 'इस्मत आपा के नाम...' या नाटकांनंतर ते आता 'कथा कोलाज'घेऊन आले आहेत.

हिंदीतले प्रख्यात कथाकार प्रेमचंद यांच्या 'बडे भाईसाब' व 'शतरंज के खिलाडी' या दोन कथा तसंच कामतानाथ यांच्या 'संक्रमण' या कथा सादर केल्या जाणार आहेत. पैकी 'संक्रमण'चं सादरीकरण खुद्द नसिरुद्दीन शहाच करणार आहेत.

'कथाकाराच्या भूमिकेत शिरताना खूप समाधान वाटतं. या कथांना स्वतःचं परिमाण आहे. स्वतःची उंची आहे आणि त्यामुळे या कथा सादर करण्यातली गंमत वेगळी आहे. हे कथा कोलाज असलं तरी या कथांमध्ये एक सूत्र आहे. मानवी नात्यांचे पैलू उलगडताना त्यातली तरलता अधिक गहिरी होत जाते व मनाला हळुवारपणे स्पर्शून जाते.'

या गोष्टींमध्ये कलाकार केवळ कथेकरी बुवाची भूमिका करित नाहीत, तर अभिनयाच्या माध्यमातून ती कथा प्रेक्षकांपर्यंत प्रभावीपणे पोहोचवतात.

'बडे भाईसाब' ही दोन भावांची कथा आहे. या दोघांचे जीवनाकडे पाहण्याचे वेगवेगळे दृष्टिकोन, जगण्याच्या पद्धतीतला विरोधाभास आणि परस्परविरुद्ध विचारसरणी यावर प्रकाशझोत टाकला आहे. 'संक्रमण'मध्ये आई-वडील-मुलगा यांमधल्या नात्याचा वेध घेण्याचा प्रयत्न करत असताना अगोदरच्या पिढीशी असलेल्या नात्याची खोलीही तपासून पाहिली आहे.

'शतरंज के खिलाडी'बद्दल बोलताना नसीरुद्दीन सत्यजीत रे यांच्यापाशी येऊन थांबतात. ते म्हणाले, 'त्या चित्रपटाचा आणि नाटकाचा मूलाधार ही कथा असली तरीही तिच्या सादरीकरणात जमीन अस्मानाचा फरक आहे.'

* पीएच.डी.बद्दल राज्यपालांच्या आदेशाला विद्यापीठातून विरोध

पीएच.डी. संदर्भात राज्यपाल मोहम्मद फजल यांनी अलिकडेच दिलेला आदेश अधिक व्यापक आणि सर्वसमावेशक हवा, त्यासाठी या आदेशाचा राज्यपालांनी पुनर्विचार करावा, अशी विनंती मुंबई विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेने केली आहे.

एम. ए. मध्ये किमान ६० टक्के गुण असणाऱ्यांनाच पीएच.डी. साठी प्रवेश घेता येईल, एम्.फिल केलेले ज्युनियर अथवा सीनियर कॉलेजला किमान पाच वर्षे शिकविण्याचा अनुभव, राष्ट्रीय प्रयोगशाळांमध्ये किंवा सरकारी आस्थापनांमध्ये नोकरी करणारे, ज्यांना मालकांनी पुरस्कृत केले आहे, असे कर्मचारी किंवा नेट-सेट, गेट, जीआरएफ या परीक्षांमध्ये उत्तीर्ण झालेल्या व्यक्तीही पीएच.डी करण्यास पात्र ठरणार आहेत. प्रवेश घेतल्यावर विद्यार्थ्यांनी वेळेत आणि योग्य पद्धतीने प्रबंध पुरा करावा, यासाठी कुलपतींनी काही सूचना केल्या आहेत. पीएच.डी. पदवीचा मान राखण्यासाठी आणि यातील गैरप्रकार

व त्रुटी शोधून काढण्यासाठी कुलपतींनी एक समिती नेमली होती. पीएच.डी.चा खालावलेला दर्जा, शिथिल प्रवेश प्रक्रिया, संशोधनाचे संदर्भहीन आणि पुनरावृत्ती होणारे विषय, प्रबंध तयार करताना तपासण्यात होणारी दिरंगाई, अशी निरनिराळी कारणे या समितीने समोर ठेवली. त्यानुसारच राज्यपालांनी काही आदेश दिले.

प्र-कुलगुरू डॉ. खोले यांनी विशेषाधिकारात या आदेशाची अमलबजावणी केली. व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीत अमलबजावणीस विरोध झाला. यासंदर्भात सदस्य अमरजितसिंग मनहान्स म्हणाले की, या आदेशात काही त्रुटी आहेत. मागासवर्गीयांबद्दल त्यात काहीच उल्लेख नाही, प्रत्येक विद्यापीठाला स्वतंत्रपणे प्रक्रिया राबविण्याचा अधिकार नाही, म्हणून राज्यपालांनी पुनर्विचार करून त्यात बदल करावा, या प्रस्तावावर विचारमंथन होणे आवश्यक होते. पण ते झाले नाही. प्र-कुलगुरूंनी १४(७) कलमाचा आधार घेत तात्काळ अमलबजावणी करण्याइतपत आणीबाणीची स्थिती नक्कीच नव्हती, असेही मत त्यांनी व्यक्त केले.

* 'सन्मित्र'कार स. पां.जोशी यांचे निधन

ठाणे जिल्ह्यातील पहिले दैनिक 'सन्मित्र' सुरू करणारे ज्येष्ठ पत्रकार स. पां. जोशी यांचे ८ ऑगस्ट रोजी अल्पशा आजाराने राहत्या घरी निधन झाले. ते ८८ वर्षांचे होते.

स. पां. जोशी ५० वर्षे पत्रकारितेत होते. सुधागड तालुक्यातील सिद्धेश्वर खुर्द गावात २९ मार्च १९१७ रोजी त्यांचा जन्म झाला होता. दादरला त्यांचे मुद्रणालय होते. १५ ऑगस्ट १९७५ रोजी 'सन्मित्र' हे पहिले जिल्हास्तरीय दैनिक त्यांनी सुरू केले होते. काही काळ शिक्षक म्हणूनही त्यांनी काम केले. नामवंत मुद्रक म्हणून त्यांचा लौकिक होता. मराठी भाषेचे ते खंदे समर्थक होते. महात्मा फुले यांच्या जीवनावरील 'मायबाप', तसेच लोकमान्य टिळक यांच्यावरील 'सिंहगर्जना'इ. पाच नाटके त्यांनी लिहिली. 'भाऊबीज' हा त्यांचा कविता संग्रहदेखील प्रकाशित झाला होता.

* जर्मन मुलाचे भारतातील समस्यांवर पुस्तक

जर्मनीतील मरिअन ब्रेहमर हा केवळ तेरा वर्षांचा मुलगा भारतात 'तेरे देस होम्स' या संस्थेसाठी काम करत आहे. शाळा सांभाळून तो भारतात येतो आणि येथील लहान मुलांच्या प्रश्नांवर काम करतो. या सगळ्या अनुभवांवर, भारतीय संस्कृतीवर तो पुस्तक लिहिणार आहे. काही भाग लिहून झाला आहे. ते पूर्ण कधी होईल, हे मात्र सांगता येत नाही, असे त्याने स्पष्ट केले.

त्याचे वडील पिव्रस ब्रेहमर त्याच्याबरोबर सध्या भारतात आले आहेत. मरिअनची आई सत्य साईबाबांची भक्त आहे आणि वडील 'तेरे देस होम्स'साठी आर्थिक मदत करतात. त्यामुळे वयाच्या तिसऱ्या-चौथ्या वर्षापासून तो भारतात येत आहे. केवळ पर्यटनस्थळांना भेट न देता झोपडपट्ट्या आणि इतर भागातील लहान मुलांना त्याला भेटावेसे वाटले. हे त्याला त्याच्या आई-वडिलांनी किंवा दुसरे कुणी सांगितले नाही. तो स्वतः विविध पुस्तके, वर्तमानपत्रे वाचत होता. त्यातून त्याला भारतातील समस्यांची जाणीव झाली आणि तो काम करू लागला. 'तेरे देस होम्स'च्या चिल्ड्रेन राइट्स ग्रुपचा तो सभासद आहे. नवी दिल्लीतील झोपडपट्ट्यांतील मुले, कोलकत्यातील रस्त्यावरची मुले, भीक मागणारी मुले अशा सगळ्यांचे आयुष्य त्याने बघितले. त्यांच्यासाठी काम त्याने केले;

तसेच हे सगळे अनुभव टिपण्याचे ठरविले. तो जे काही बघतो ते टेपरेकॉर्डवर ध्वनिमुद्रित करून ठेवतो आणि मग ते लिहून ठेवतो. त्याचे पुस्तक अर्थातच जर्मन भाषेत असेल. ते इंग्रजीमध्ये रूपांतरित करण्याचाही त्याचा विचार आहे.

मरिन 'युनिसेफ'च्या बालक हक्क परिषदेतही सहभागी झाला होता. तिथे त्याला अनेक देशांतील मुलांच्या समस्यांची जाणीव झाली. त्याबाबतचेही अनुभव त्याने सांगितले. लहान मुलांच्या समस्या सुटण्यासाठी शिक्षण हा सगळ्यांत मोठा उपाय असल्याचे त्याचे मत आहे. त्यासाठी राजकीय नेते, पालक, सामाजिक संघटना यांनी काम करून मुलांना शिक्षणासाठी प्रवृत्त करायला हवे, असे मत त्याने व्यक्त केले. त्याला भाषांमध्ये रस असल्याने मोठेपणी लेखक किंवा पत्रकार होण्याचे त्याने ठरविले आहे.

* डेक्कन कॉलेजमध्ये दुर्मिळ ग्रंथांचे प्रदर्शन

एक-दीड फूट उंचीच्या जाडजूड ग्रंथांच्या बरोबरच अडीच सेंटिमीटरहूनही कमी उंचीची 'गीता', १५८८ मधील लॅटिन भाषेतील ग्रंथ, लोकमान्य टिळकांच्या संग्रहातील ग्रंथ येरवड्यातील डेक्कन कॉलेजमध्ये उपलब्ध आहेत.

पुरातत्त्व अभ्यासाचे महत्त्वाचे केंद्र असलेल्या डेक्कन कॉलेजच्या ग्रंथालयात गेल्या पासष्ट वर्षांत विविध भाषांमधील देशा-परदेशातील सुमारे दीड लाख ग्रंथांचा खजिना आहे. 'आयो पेट्रा मफी' हे लॅटिन भाषेतील पुस्तक १५८८ मध्ये छापण्यात आले आहे. तर येथे असलेली 'गीता' ग्रंथाची प्रत २.३ सेंटिमीटर लांब, १.६ सेंटिमीटर रुंद व ०.७५ सेंटिमीटर जाड आहे. आकर्षक रंगसंगतीतील, कलाकुसरीने नटवलेली अठरा अध्यायांची ही 'गीता' वाचण्यासाठी ग्रंथ ठेवण्याच्या कुपीलाच भिंग बसविण्यात आले आहे. जर्मनीत दोनशे वर्षापूर्वी हा ग्रंथ छापण्यात आला असावा, असे सहायक ग्रंथपाल आर. आर. शिगवन यांनी सांगितले.

'जगाचा इतिहास'(१६९७), 'दि आर्ट ऑफ म्हैसूर अँड धारवाड' (१८६६), पिरॅमिडमधील मर्मीविषयीचे 'दि पेरॉरस ऑफ अर्नी' (१८९४) ही जुनी पुस्तके, लंडनमधील रॉयल एशियाटिक सोसायटीचे १८३१ पासूनचे १४३ खंड, 'गॅझेट ऑफ पाकिस्तान' येथे आहेत. ग्रंथपाल व्ही. बी. बेलसरे यांच्या हस्ते या प्रदर्शनाचे उद्घाटन झाले.

* क्रीडा संस्कृती रुजविण्यासाठी प्रयत्नांची आवश्यकता

देशात क्रीडा संस्कृती रुजविण्यासाठी ठोस प्रयत्न करण्याची आवश्यकता, भारतीय ऑलिंपिक संघटनेचे अध्यक्ष सुरेश कलमाडी यांनी व्यक्त केली.

क्रीडा पत्रकार प्रल्हाद सावंत यांच्या 'ऑलिंपिक्स' या पुस्तकाचे प्रकाशन श्री. कलमाडी यांच्या हस्ते झाले.

"आफ्रो-आशियाई स्पर्धेचे यशस्वी आयोजन केल्यानंतर राष्ट्रकुल स्पर्धेचे आयोजन करण्याचा मान भारताला मिळाला आहे. आता राष्ट्रकुल स्पर्धेच्या आयोजनाद्वारे हा देश ऑलिंपिकचे यजमानपद मिळवू शकेल," असे सांगून श्री. कलमाडी यांनी, चीनच्या धर्तीवर क्रीडा संस्कृती रुजविण्याचे प्रतिपादन केले.

तळागाळात ऑलिंपिकची माहिती प्रादेशिक भाषेद्वारे पोचावी, हा या पुस्तकामागचा उद्देश असल्याचे प्रल्हाद सावंत यांनी सांगितले. माजी ऑलिंपियन आदिल सुमारीवाला,

महापौर दीप्ती चौधरी, आमदार उल्हास पवार यांचीही भाषणे झाली. यावेळी सुमारीवाला, माजी महिला हॉकीपटू रेखा भिडे-मुंडफन, माजी मुष्टियोद्धा गोपाल देवांग आणि कुस्तीगीर मारुती आडगर यांना गौरविण्यात आले.

* न. चिं. केळकर ग्रंथालयाचा 'बालमेळावा'

महाराष्ट्र सेवा संघ, मुलुंडतर्फे न. चिं. केळकर ग्रंथालयाच्या रौप्य महोत्सवी वर्षानिमित्त एक बालमेळावा घेण्यात आला. या बालमेळाव्याचे उद्घाटन प्रा. अनंत भावे यांनी करून शेखर लाड लिखित 'तिळा तिळा दार उघड' या पुस्तकाचे प्रकाशनही केले. केळकर ग्रंथालयाचे अध्यक्ष भा. ल. महाबळ यांनी पाहुण्यांची ओळख तर सुषमा पाटणकर यांनी प्रास्ताविक केले. पुण्याच्या मनीषा बर्वे यांनी खुमासदार कथाकथन सादर केले. समीर डोंगरे याने जादूचे प्रयोग सादर करून बच्चे कंपनीस चकित केले. संगीतकार प्रदीप नाटेकर यांच्या बालकलाकारांनी काही मराठी गाणी गाऊन रंगत आणली. संचालन चिन्मयी वझे हिने केले. असा बालमेळावा दरवर्षी व्हावा अशी इच्छा या वेळी प्रदर्शित केली.

* क्रांतिज्योती सावित्रीबाई विचारवेध संमेलन

सध्या अंगप्रदर्शन करणाऱ्या नट्या एका रात्रीत प्रसिद्ध होतात. मात्र समाजासाठी काम करणाऱ्या महिलांची दखल कोणी घेत नाही, अशी खंत कवयित्री डॉ. संगीता बर्वे यांनी क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले विचारवेध संमेलनाच्या अध्यक्षपदावरून व्यक्त केली.

राष्ट्रीय बंधुता साहित्य परिषद आणि बंधुता महिला संघ यांच्या वतीने चिंचवडच्या एसकेएफ युनियन सभागृहात संमेलन झाले. संमेलनात नाशिक येथील सामाजिक कार्यकर्त्या भिमाबाई पवार यांना माजी न्यायमूर्ती बी. जी. कोळसे-पाटील यांच्या हस्ते 'श्यामची आई' पुरस्कार देण्यात आला. रंजना लोढा, रुख्मिणी जाधव, कमल जवळकर, हिराताई चिपळूणकर, लता गायकवाड, सुनिता देसरडा, शम्रिला महाजन, ज्योती पठाणीया, ज्योती कानेटकर, ज्योती बेकल, नीलिमा पाचपोर यांना 'सावित्रीबाई फुले पुरस्कार' देण्यात आला.

स्त्रीला पुरुषाच्या समंजस सहकार्याची गरज आहे, स्त्रीला पुरुष नवरा म्हणून नव्हे, तर मित्र म्हणून हवा आहे. देवीपद नको, तर तिला माणूस म्हणून वागविण्याची गरज आहे. घरात तिच्या विचारांना मान मिळणे आवश्यक आहे. स्त्रीनेही मानसिक जडणघडण व्यवस्थित ठेवण्यासाठी धीट झाले पाहिजे. बौद्धिक वाचन केले पाहिजे. कारण स्त्री शारीरिक व मानसिकदृष्ट्या सबल झाली तरच समाज निरोगी राहणार आहे, असे डॉ. बर्वे म्हणाल्या.

कोळसे-पाटील म्हणाले, "समता, बंधुता व न्याय या मूल्यांना हजारो वर्षांचा इतिहास आहे. महिलांचे शिक्षण सुरू करणाऱ्या सावित्रीबाई यांच्या प्रतिमेचे नव्हे, तर विचारांचे पूजन झाले पाहिजे. 'आम्ही सावित्रीच्या लेकी' या विषयावर झालेल्या काव्यसंमेलनात पद्मिनी कऱ्हाड, संजीवनी तोफखाने, स्वाती ठकार, भाग्यश्री कुलकर्णी, मंजिरी डेंगळे, संध्या पाटील, प्रा. सुरेखा कटारिया, सरोज शिंदे यांनी भाग घेतला."

* व्यावसायिकरीत्या तपास झाल्यास गुन्हे उघडकीस येतील

"गुन्हांचा तपास व्यावसायिक पद्धतीने झाल्यास ते उघडकीस येण्याची शक्यता वाढू शकेल," अशी अपेक्षा माजी पोलिस महानिरीक्षक ई. एस. मोडक यांनी पुणे येथे व्यक्त केली.

माजी पोलिस महासंचालक रमाकांत कुलकर्णी यांनी लिहिलेल्या 'फूट प्रिंट्स ऑन

द सॅड्स ऑफ क्राईम' या पुस्तकाचे प्रकाशन श्री. मोडक यांच्या हस्ते झाले, त्या वेळी ते बोलत होते. या वेळी राज्य गुन्हे अन्वेषण शाखेचे (सीआयडी) अतिरिक्त पोलिस महासंचालक जयंत उमराणीकर, गुप्तवार्ता विभागाचे माजी संचालक व्ही. जी. वैद्य, पुण्याचे माजी पोलिस आयुक्त भास्करराव मिसर आदी उपस्थित होते.

श्री. कुलकर्णी यांनी लिहिलेल्या पुस्तकाचा उल्लेख करून, चांगल्या प्रकारे गुन्हांचा तपास करू इच्छिणाऱ्या प्रत्येक पोलिस अधिकाऱ्याने त्याचे वाचन करायला हवे, असे श्री. मोडक यांनी सांगितले.

मनोगत व्यक्त करताना श्री. कुलकर्णी म्हणाले १९५४ मध्ये पोलिस खात्यात येण्याची संधी मिळाली. त्यामुळे अनुभवविश्व समृद्ध झाले. नव्या अधिकाऱ्यांना ते उपयुक्त ठरू शकेल.”

बदलत्या परिस्थितीत हे पुस्तक उपयुक्त ठरू शकेल, असे मत श्री. वैद्य यांनी व्यक्त केले. व्यवस्था टिकण्यासाठी गुन्हांचा शोध लागणे महत्वाचे असते, असे मत श्री. मिसर यांनी व्यक्त केले.

* तरुण व ज्येष्ठांमध्ये संवाद वाढण्याची गरज

“ज्येष्ठ नागरिकांची समस्या जागतिक स्वरूपाची आणि गुंतागुंतीची आहे. त्यावर मार्ग काढण्यासाठी आजची तरुण पिढी व ज्येष्ठ नागरिक यांच्यातील संवाद वाढण्याची गरज आहे,” असे मत अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष प्रा. रा. ग. जाधव यांनी येथे व्यक्त केले. आमदार विनायक निम्हण यांच्या आमदार निधीतून संभाजी उद्यानात ज्येष्ठ कलावंतांसाठी व नागरिकांसाठी ‘सांस्कृतिक भवन व डे केअर सेंटर’ उभारण्यात येणार आहे. त्यासाठीच्या नियोजित वास्तूच्या भूमिपूजन समारंभात ते बोलत होते. प्रा. जाधव. नाट्यसंमेलनाचे अध्यक्ष शं. ना. नवरे, बालकुमार साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष न. म. जोशी यांच्या हस्ते भूमिपूजन झाले.

ज्येष्ठ कवी गंगाधर महांबरे, शाहीर योगेश, नाट्य परिषदेच्या पुणे शाखेचे अध्यक्ष मनोहर कुलकर्णी, ‘संवाद’ संस्थेचे कार्याध्यक्ष सुनील महाजन आदी या वेळी उपस्थित होते. या वास्तूच्या उभारणीसाठी श्री. निम्हण यांनी आपल्या आमदार निधीतून दहा लाख रुपये दिले आहेत. या वास्तूमध्ये दोन सभागृहे उभारण्यात येणार आहेत; तसेच तेथे रंगभूमीसंदर्भातील वाचनालय, दृक-श्राव्य संग्रहालय, नाट्य क्षेत्रातील दुर्मिळ छायाचित्रांचे संग्रहालयही येथे उभारण्यात येणार असल्याचे, श्री. निम्हण यांनी सांगितले.

प्रा. जाधव म्हणाले, “आजची तरुण पिढी व ज्येष्ठ नागरिक यांच्यातील संवादाची प्रक्रिया तुटत चालल्याचे जाणवत आहे. हा संवादाचा तुटलेला पूल जोडण्याचे काम यासारख्या सांस्कृतिक भवनाच्या उभारणीतून होऊ शकेल.”

श्री. नवरे म्हणाले, “ज्येष्ठना मुख्यत्वे मानसिक, भावनिक आधार हवा असतो. त्यांच्या एकाकीपणातून येणारे नैराश्य घालवण्यासाठी एखाद्या निखळ मैत्रीचा सहवास हवा असतो. या त्यांच्या गरजा भागवण्याबरोबरच या सांस्कृतिक केंद्रातून त्यांना विरंगुळा प्राप्त होऊ शकतो.”

मुले, पालक आणि ज्येष्ठ नागरिक यांच्यातल्या संवादाची त्रिवेणी प्रक्रिया सुरू होण्याची गरज श्री. जोशी यांनी व्यक्त केली.

श्री. महांबरे, शाहीर योगेश यांचीही या वेळी भाषणे झाली. निकिता मोघे यांनी सूत्रसंचालन केले. सुनील महाजन यांनी आभार मानले.

* साहित्य पुरस्कारासाठी आवाहन

समाजात वाचन संस्कृती जतन करणे तसेच युवा पिढीमध्ये रूजविण्याचे काम गेली काही वर्षे कै. नारायणराव उजळंबकर सार्वजनिक वाचनालय एन-२ सिडको, औरंगाबाद ही संस्था करित आहे. या वर्षी पासून कै. अॅड. अजय बाजपई यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ मराठी भाषेतील सर्वोत्कृष्ट कथासंग्रहास पुरस्कार देण्यात येणार आहे. या पुरस्काराचे स्वरूप रोख अकराशे रुपये, स्मृतिचिन्ह, शाल, श्रीफळ असे आहे. पुरस्कारा करीता एप्रिल २००३ ते मार्च २००४ या कालावधीत प्रकाशित झालेले कथासंग्रहाच्या दोन प्रती, लेखकाचा परिचय, पासपोर्ट साईज फोटो, दि. ३१ ऑक्टोबर २००४ पर्यंत पुढील पत्त्यावर पाठवावा. मा. सचिव कै. नारायणराव उजळंबकर सार्वजनिक वाचनालय, एन-४, जी-५४, समीक्षा, सिडको, औरंगाबाद, महाराष्ट्र ४३१ ००३.

* पहिली ‘शाहू’ कादंबरी प्रकाशित

हिंदी व इंग्रजी अनुवाद लवकरच राजर्षि शाहू महाराजांवरिल ‘शाहू’ ही पहिली कादंबरी अमरावती येथे प्रकाशित करण्यात आली. कोल्हापूर येथील पत्रकार व लेखक श्रीराम पचिंद्रे यांनी ही कादंबरी लिहिली आहे. नाशिकचे विभागीय आयुक्त श्री. किशोर गजभिये यांनी या सोहळ्याचे अध्यक्षस्थान भूषविले, तर अमरावतीचे पोलिस आयुक्त श्री. बाबासाहेब कंगाले हे प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित होते.

यावेळी विदर्भ सत्यशोधक मंडळाचे सचिव डॉ. नरेशचंद्र काठोळे म्हणाले, राजर्षि शाहू महाराजांवर कादंबरी लिहिणे हे जोखमीचे काम होते. आजवर शाहू महाराजांवर कोणी कादंबरी लिहिली नव्हती. ही जबाबदारी श्रीराम पचिंद्रे यांनी समर्थपणे पेलली आहे. विदर्भ सत्यशोधक मंडळातर्फे ही कादंबरी प्रकाशित करण्यात आलेली आहे.

राजर्षि शाहू महाराज हे सामाजिक क्रांतीचे प्रणेते होते. अथांग सागराला जशा अनेक नद्या येऊन मिळतात तसे अनेक विचारप्रवाहांना महाराजांनी आपल्यात सामावून घेतले होते. शाहू कादंबरीमध्ये मी शाहू महाराजांचे व्यक्तिमत्त्व उलगडून दाखविण्याचा प्रयत्न केलेला आहे असे मनोगत लेखक श्रीराम ग. पचिंद्रे यांनी यावेळी व्यक्त केले. महाराष्ट्रातील सर्वात मोठ्या श्री ज्ञानेश्वर सांस्कृतिक भवनात हा सोहळा आयोजित करण्यात आला होता.

‘शाहू’ कादंबरी लवकरच हिंदी व इंग्रजी भाषांत अनुवादित होणार आहे. सौ. रत्नमाला वानखेडे या हिंदी अनुवाद करणार असून कॅलिफोर्नियायुनिव्हर्सिटीचे डी.लिट असणारे डॉ. पी. पी. जोशी हे इंग्रजी अनुवाद करणार आहेत. हिंदी अनुवादाचे प्रकाशन सप्टेंबर महिन्यात होईल असे या सोहळ्यात घोषित करण्यात आले.

‘चला जापून घेऊ या’ या पॉकेट साइझ पुस्तकांच्या मालिकेतील सहा पुस्तके नुकतीच प्रसिद्ध झाली आहेत. स्टर्लिंग पब्लिशर्सने ‘ऑल यू वॉन्टेड टू नो अबाउट’ या मालिकेद्वारे सुख (विकास मलकानी), स्मरणशक्ती कशी वाढवावी (महेश कापडिया), तणाव व राग (विकास मलकानी), तंदुरुस्ती (विजया कुमार), फेंगशुई (विजया कुमार), रेकी (सुमीत शर्मा) ही पुस्तके प्रकाशित केली; ही पुस्तके छोटी, सुटसुटीत आणि माहितीपूर्ण असल्याने वाचकांचा उत्तम प्रतिसाद मिळवणारी ठरली. महत्वाची माहिती थोडक्यात सूत्ररूपाने देण्याची या पुस्तकांची खासियत असल्याने, ती मित्रमैत्रिणींना भेट देण्याच्या दृष्टीनेही सोयीस्कर ठरली. त्यामुळे त्या पुस्तकांचा लाभ मराठी वाचकांनाही व्हावा असे वाटले. म्हणूनच त्यांच्या मराठी अनुवादाचे हक्क मेहता पब्लिशिंग हाऊसने मिळवले; आणि शुभदा गोगटे, मोतिया बसगेंकर यांजकडून अनुवाद करून घेऊन बाजारात आणले.

सुख

सुखाचा शोध ही मानवी जीवनाची आद्य प्रेरणा आहे. संपत्ती, कीर्ती, सत्ता, नोकरी, सुखसोयी, प्रेम, गरजांची पूर्तता यांची आकांक्षा माणूस बाळगतो; त्यामुळे सुख लाभेल अशी त्याची कल्पना असते. परंतु त्यांच्या प्राप्तीनेही माणसे सुखी होतातच असे नाही. सुख हमखास मिळवून देणारे साधन वा मार्ग आपल्याला सापडलेला आहे, असा दावा करणे कठिण ठरते. कदाचित आपली सुखाची कल्पनाच सद्दोष असल्याने असे होत असेल. त्यामुळे विशिष्ट वस्तू मिळाल्याने आपण सुखी होऊ असे आपण मानत राहतो. पण ती वस्तू मिळाली तरी आता आपण खरेखुरे सुखी झालो, आता अन्य काही नको असे होत नाही. एक वस्तू मिळाली की दुसरी हवीशी वाटते; दुसरी मिळाली की तिसरी हवीशी वाटते. सुख दूरच राहते असा अनुभव येतो. ‘असं असं घडलं तर आपण सुखी होऊ’ असं मानणं हा एक स्वतःलाच फसवण्याचा प्रयत्न असतो. सुख हे कुठल्याही बाह्य गोष्टीत नसते, ते स्वतःच्या वृत्तीवरच अवलंबून असते; सुख हे आंतरिक असते;

वर्तमान क्षणाचा सकारात्मक वृत्तीने स्वीकार करण्यात असते. आपल्याजवळ जे आहे, ते आनंदाने स्वीकारण्यात असते; आपण जितकं सुखी होण्याचं ठरवू तितकेच सुखी होऊ शकतो; आयुष्यात जे घडतं त्यावर सुख अवलंबून नसते तर जे घडते त्याला आपण कसा प्रतिसाद देतो यावर सुख अवलंबून असते असेही म्हटले जाते. ते खरेही आहे; परंतु त्याबाबत आपण कुठेतरी कमी पडतो, आणि स्वतःला दुःखी, अपूर्ण, अर्धवट, असमाधानी मानत राहतो हे वास्तवही नजरेआड करता येत नाही.

‘सुख’ या पुस्तिकेत सुख हे मूलतः आंतरिक जाणिवेत असते; आणि या जाणिवेकडे जाणे सोपे व्हावे यासाठी काही साथी सोपी सूत्रे या पुस्तकात देण्यात आली आहेत.

सुख हे आपल्याच हातात असतं. सुखी होण्यासाठी आपणच चांगल्या, आनंददायक विचारांवर लक्ष केंद्रित करायला हवं. तेव्हा या क्षणीच एक ठरवा- “आपणास या क्षणापासूनच सुखाचं, आनंदाचं आयुष्य जगायला सुरुवात करायची आहे.” आणि असे

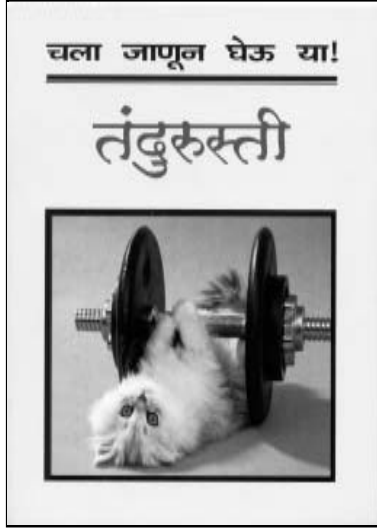
तुम्ही ठरवले म्हणजे तुम्ही सुखी होऊ शकता. सुख आणि समाधान मानायला लागला की तुम्ही सुखी झालाच! “सुख समाधान कसं मिळवावं याचं रहस्य मी तुला सांगतो. सुख आणि समाधान मानायला शीक” हा गुरूचा सल्ला जर खरोखरच पचवता आला तर सुखाची प्राप्ती होण्यास वेळ लागणार नाही. परंतु हे मनोमन पटले, तर्कबुद्धीला योग्य वाटले तरी प्रत्यक्षात आणता येत नाही हाही अनुभव सार्वत्रिक आहे. तरीही काही विचारसूत्रे आयुष्यात मार्गदर्शक म्हणून मानली तर सुखप्राप्तीची प्रक्रिया आटोक्यात येईल.

* या क्षणी तुमची अपूर्णता ही परिपूर्ण आहे, हे समजून घ्या.
* लहानसहान गोष्टींना महत्त्व देऊ नका. मनाचा समातोल राखा.

- * अपूर्णतेशी तडजोड करा. जे जसं आहे ते तसं स्वीकारा.
- * आजचा आनंद घ्या. हा आज परत येणारा नाही.
- * वर्तमानात जगायला शिका.
- * दुसरे काय म्हणतात किंवा करतात यावर तुमची योग्यता ठरत नाही.
- * स्वतःविषयी कमीपणाची भावना वा न्यूनगंड बाळगू नका. आपली आत्मप्रतिमा सकारात्मक राहू द्या.
- * प्रत्येक माणूस हा वेगळा आहे; हे लक्षात घेऊन भिन्नत्वाचे वास्तव स्वीकारा.
- * अधिक सहनशील व्हा.
- * प्रेमळपणा, आपुलकी व्यक्त करण्यात पुढाकार घ्या.
- * अधिक चांगले श्रोते व्हा.
- * जे करावंसं वाटतं ते करा. सक्तीनं काही करू नका.

- * ज्यामुळे तुमचे मन:स्वास्थ्य बिघडते, त्या परिस्थितीला वा व्यक्तीला टाळा.
- * स्वतःची मन:स्थिती ओळखा. स्वतःच्या भावनांकडे लक्ष द्या.
- * ताण कमी करा. प्रेमळ बना, जीवन प्रेममय करा.
- * स्वतःच्या विचारांची ताकद ओळखा
- * नकारात्मक विचार आणि भावना टाळा
- * चांगल्या, सकारात्मक विचारांवर लक्ष केंद्रित करा.
- * वेग कमी करा. चिंता सोडून द्या.
- * नकोशा वाटणाऱ्या गोष्टी कोणत्या ते ठरवा. प्रत्येक क्षणाचा आनंद घ्या.
- * लहानपणापासून मनात रुजलेल्या समजुतींचा पुनर्विचार करा.
- * सध्याच्या समजुतींचाही पुनर्विचार करा.
- * स्वतःच्या जीवनाची जबाबदारी स्वीकारा.

- * ज्या गोष्टी आपण बदलू शकत नाही त्या स्वीकारा.
- * बदलांचाही आनंदाने स्वीकार करा.
- * आधार न देणाऱ्या संबंधांमधून बाहेर पडा.
- * आंतरिक विकासासाठी ध्यान करा. जीवन आनंदमय करा.

अशा दिशादर्शक सूत्रांचे विवेचन या पुस्तिकेत आहे. त्यांचे योग्य ते आकलन आपल्याला झाले तर आपल्या जीवनाचा प्रवास आनंद-सुखाच्या मार्गावरून होणे सोपे जाईल.

किंमत : ३० रु.

सभासदांना : २३ रु. ● पोस्टेज : २० रु.

तंदुरुस्ती

सर्व सुखांचा उपभोग घेण्याचे मानवाचे माध्यम म्हणजे त्याला लाभलेले शरीर. हे शरीर निकोप, निरोगी, सुदृढ, कार्यक्षम असेल तर एकूणच जीवनाचा आनंद चांगल्या प्रकारे घेता येतो. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् असे म्हणूनच म्हटले आहे. हे शरीर तंदुरुस्त ठेवण्याच्या दृष्टीने सतत जागरूक राहून व्यायाम, आसने, योग वगैरे करणे आणि आहारविषयक पथ्ये पाळणे इष्ट ठरते.

त्या संबंधी मार्गदर्शन तंदुरुस्ती या पुस्तिकेत करण्यात आले आहे. शरीर तंदुरुस्त ठेवणे म्हणजे शरीरातील स्नायूंचा जोम, त्यांची बळकटी, त्यांची सहनशक्ती, लवचिकपणा आणि हृदयाची कार्यक्षमता वाढवणे, मानसिक ताण व बेचैनी यापासून मुक्त होणे, व्यायाम आणि संतुलित आहार यांचा मेळ घालणे.

व्यायामाचे वेगवेगळे प्रकार असून ते सरावाने, सुलभपणे करता येतात. भूमिस्पर्श, गुडघा उंचावणे, बाजूला झुकणे, एका बाजूला पाय उंचावणे, हातचक्री, अर्धवट सीट

अप्स, छाती व पाय उंचावणे, पाय उंचावणे, जागच्या जागी जॉगिंग करणे, सीट अप्स झुला, लेग ओव्हर्स, गुडघे वाकवणे, छाती फुलवणे, पाठ ताणणे, नागस्थिती, गुडघे व मांड्या ताणणे, मागे व बाजूला झुकणे, पाय पकडणे, वगैरे साध्या व्यायामांनीही शरीर हे लवचिक व कार्यक्षम राहू शकते. मानसिक व शारीरिक व्याधींना रोखू शकते.

एअरोबिक व्यायाम म्हणजे भराभर चालणे, जॉगिंग करणे, सायकल चालवणे, पोहणे, दोरीवरच्या उड्या मारणे, स्कीइंग करणे, एअरोबिक नृत्य इ.

आयसोटॉनिक व्यायाम म्हणजे वजन उचलणे, तिरंदाजी, सावकाश ताण देणे इ. त्यामुळे शक्ती वाढते. शरीराचे वजनही प्रमाणात राहते. वजन-उंचीचे कोष्टक (तुमची सेंटिमीटर मध्ये उंची वजा शंभर म्हणजे तुमचे किलोग्रॅममध्ये आदर्श वजन) लक्षात घेऊन ते जास्त असेल तर कमी करण्यासाठी योग्य ते व्यायाम करणे श्रेयस्कर. आहार संतुलित करण्यासाठी उष्मांक मोजून, आपल्या वयोमानाप्रमाणे आणि व्यवसायाप्रमाणे आवश्यक तेवढे उष्मांक आहाराद्वारे घेणे याकडे लक्ष द्यायला हवे.

कोणत्या पदार्थात किती उष्मांक आहेत याचा तपशील तसेच जीवनसत्त्वांचे आणि आहाराचे नमुने यांचाही समावेश या पुस्तिकेत करण्यात आला आहे.

सध्याचे युग जाहिरातीचे आहे; आणि त्यामुळे शरीराला अनिष्ट असणारे अनेक पदार्थ आपल्या आहारात समाविष्ट झाले आहेत. ते टाळणे इष्ट. अशा काही पदार्थांची नावेही पुस्तिकेत दिली आहेत. उदाहरणार्थ

- * टाळावयाचे पदार्थ सर्व तळलेले, तेलावर परतलेले पदार्थ - भजी, समोसा, पराठा
- * गोड पदार्थ - केक्स, पेस्ट्रीज, जाम, चॉकलेट, आइसक्रीम
- * सॅच्युरेटेड फॅट्स - तूप. त्याऐवजी घाणीच्या तेलासारखी अनसॅच्युरेटेड फॅट्स वापरा.
- * अतिशुद्ध केलेले पदार्थ - साखर इ. कमीतकमी वापरा.
- * मादक पेये - कार्बन डाय ऑक्साइडशी संयोग घडवून आणलेली गोड पेये.
- * प्रक्रिया केलेले अन्न - चीज
- * सॅलडमध्ये मिठाऐवजी औषधी वनस्पती वापरा. चरबी, साखर व मीठ कमी करा.

किंमत : ३० रु. सभासदांना : २३ रु. ● पोस्टेज : २० रु.

तणाव व राग

शरीर तंदुरुस्त ठेवायला हवे; तसेच मानसिक स्वास्थ्यही जपायला हवे. त्यासाठी मानसिक ताणतणावांना नियंत्रणात ठेवण्याची गरज आहे. 'तणाव व राग' या पुस्तिकेत विकास मलकानी यांनी ताणतणाव आणि क्रोधभावना यांचे स्वरूप विशद करून त्यापासून

मुक्ता कशी करून घ्यावी याबद्दल महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शन केलेले आहे. बहुतेक दुखणी आधी मनात सुरू होतात आणि नंतर त्यांचे शारीरिक स्वरूप प्रकट होत जाते; अधिकतर दुखण्यांचे मूळ मनोकायिक स्वरूपाचे असते हे अनेक संशोधन प्रकल्पांद्वारे लक्षात आलेले आहे.

ताणतणाव हा स्वतंत्रपणे रोग नाही; तो एक शक्तिशाली दबाव आहे. त्याकडे दुर्लक्ष केले तर तुमच्या आरोग्यावर परिणाम होतो. त्याकडे वेळीच लक्ष दिले तर त्याचा उपयोग आपल्या विकासासाठीही होऊ शकतो, हे या पुस्तिकेत स्पष्ट करण्यात आले आहे. ताणतणावामुळे शरीरमनाचा थकवा जाणवते, कामात चुका होतात, मन विचलित होते, एकाग्रता साधणे कठिण जाते, उदास वाटते, एकदम दुसऱ्याचा संताप येतो, दुसऱ्याला दुखापत करण्याची इच्छा होते, डोके दुखू लागते; डोळे चुरचुरतात.

तणाव कमी करण्यासाठी या पुस्तिकेत २५ सोपे मार्ग सुचविण्यात आले आहेत. त्यांपैकी काही असे आहेत :

ताणतणाव हा स्वतंत्रपणे रोग नाही; तो एक शक्तिशाली दबाव आहे. त्याकडे दुर्लक्ष केले तर तुमच्या आरोग्यावर परिणाम होतो. याकडे वेळीच लक्ष दिले तर त्याचा उपयोग आपल्या विकासासाठीही होऊ शकतो

- * आयुष्यात साधेपणा आणा. लहानसहान अप्रिय गोष्टीकडे दुर्लक्ष करायला शिका
- * एखादी गोष्ट करायची नसेल तर शांतपणे पण स्पष्ट नकार द्या.
- * नावडत्या गोष्टीचा दिवसभर विचार करण्यात वेळ घालवण्यापेक्षा ती गोष्ट करून मोकळे व्हा. त्यासाठी कमी शक्ती, कमी ऊर्जा खर्च होते हे लक्षात ठेवा.
- * स्मित करा. हसा. चिंता करण्याचं थांबवा.
- * दुसऱ्यांवर जबाबदारी टाकायला शिका.
- * भावतालची परिस्थिती, व्यक्ती आणि तुम्ही स्वतः - यांच्यात काही बदल हवा असल्यास तुमच्या या सगळ्यांकडून काय अपेक्षा आहेत ते जाणून घ्या. अपेक्षांमुळे प्रचंड तणाव निर्माण होऊ शकतो. म्हणून अपेक्षांना

वास्तव पातळीवर आणून

तणाव कमी करा.

- * तुमच्या वेळापत्रकात मौजमजेला आणि उत्स्फूर्ततेला स्थान द्या.
 - * आवडणाऱ्या व्यक्तींच्या, मुलांच्या, निसर्गाच्या सान्निध्यात राहण्यासाठी वेळ काढा. संगीत वगैरे कलांसाठी वेळ काढा.
 - * नियमित व्यायाम करा. शरीर ताणल्याने तणाव मोकळे होतात.
 - * जाणीवपूर्वक एका वेळी एकच गोष्ट करा.
 - * भूतकालीन घटनांचे स्मरण करून, अपराधीपणाच्या भावनेला गोंजारत बसू नका.
 - * स्वतःची वैयक्तिक आधारव्यवस्था उभी करा. स्वतःवर व इतरांवर अधिक माया करा.
 - * बदल आणि आव्हाने यातून आपण शिकतो व प्रगती करतो. त्यांचे स्वागत करा.
 - * वेळेचे नियोजन करा.
- या पुस्तिकेत तणावाबरोबर संताप-क्रोधाच्या नियंत्रणाचाही सविस्तर विचार करण्यात

आला आहे. राग, द्वेषभावना, आक्रमकता या गोष्टी कधीकधी जीवघेण्या ठरतात. आरोग्य बिघडवतात. संबंध बिघडवतात. भांडणाला व वैतुष्ट्याला कारणीभूत ठरतात. राग, संताप ही सहजप्रवृत्ती आहे आणि राग हा अनेकदा निकोप संवेदनेचा निदर्शकही असतो. आपल्या श्रद्धा आणि मूल्ये यांच्यावर हल्ला झाल्यास त्याबद्दल रागावणे, त्याला विरोध करणे हे निकोप व्यक्तिमत्त्वाचेच निदर्शक होय. असला राग हा विधायक व इष्ट. परंतु राग हा आपला स्थायी भाव झाला तर सर्वांनाच दुखावणारा व दूर करणारा ठरतो. शत्रुत्व व द्वेष निर्माण करणारा ठरतो. रक्तदाब वाढवतो, हृदयविकाराला कारणीभूत ठरतो. आपल्यावर अन्याय होत आहे म्हणून राग येतो. त्याचाही शरीरावर परिणाम होतो, आणि प्रतिपक्षावर हल्ला करण्याला तो प्रेरणा देतो. आक्रमकता, भांडखोरपणा यांनाही तो चालना देतो.

राग आटोक्यात आणण्यासाठी काही पथ्ये पाळणे श्रेयस्कर ठरते.

रागाचे व रागावणाऱ्या व्यक्तीचे शांतपणे मूल्यमापन करा. योग्य शब्दात त्यांची

समजूत काढा. रागाचा पारा वाढत आहे असे दिसले तर क्षणभर थांबून - मला राग का येतोय, तो येऊ नये म्हणून काय करावे असे स्वतःलाच विचारा. नकारात्मक विचार रोखून धरा. दुसऱ्याला दोष देऊ नका, लेबल लावू नका, भावनांचं महत्त्व ओळखा. दृष्टिकोनांमधल्या फरकांचा आदर करा. 'इतरांनी आपल्याशी जसं वागावं असं तुम्हाला वाटतं, तसं तुम्ही त्यांच्याशी वागा.' संतापाला वाट करून देण्यासाठी पाचसात मिनिटे जलद चाला; दुसऱ्यांपाशी मन मोकळं करा. सकारात्मकता वाढवा, दुखावणारे व निराशेचे शब्द मनाला लावून घेऊ नका. रागाला वाट करून देण्याचे सात टप्पेही लक्षात ठेवा.

राग, संताप ही सहजप्रवृत्ती आहे आणि राग हा अनेकदा निकोप संवेदनेचा निदर्शकही असतो. आपल्या श्रद्धा आणि मूल्ये यांच्यावर हल्ला झाल्यास त्याबद्दल रागावणे, त्याला विरोध करणे हे निकोप व्यक्तिमत्त्वाचेच निदर्शक होय. असला राग हा विधायक व इष्ट.

१. स्वतःला राग आला आहे हे ओळखा.
२. तुम्ही कशामुळे रागावलात ते ठरवा.
३. ज्यामुळे राग आला त्या कारणाला संशयाचा फायदा द्या.
४. दहा पर्यंत आकडे मोजा. मानसिक शिथिलीकरण करा.
५. दुसऱ्यावर हल्ला न करता तुमची तक्रार मांडा.
६. नीट ऐका.
७. क्षमा करा.

किंमत : ३० रु. सभासदांना : २३ रु. ● पोस्टेज : २० रु.

स्मरणशक्ती कशी वाढवावी?

मानवी प्राण्याच्या एकूणच जडणघडणीत आणि विकासप्रक्रियेत, सामाजिक व्यवहारात स्मरणाला फार महत्त्व आहे. सगळे ज्ञान हे स्मरणाद्वारेच आपल्या मेंदूत साठवले जाते;

सगळे व्यवहार हे स्मरणावरच आधारलेले असतात. सगळे शिक्षण हे स्मरणशक्तीच्या बळावरच शक्य होते. स्मरणाबद्दल महर्षी पतंजली यांनी म्हटले आहे, “अनुभवातून मनात धरून ठेवलेला विषय म्हणजे स्मृती.” हा अनुभव आपण पंचेंद्रियांद्वारे घेतो. या अनुभवांपैकी जे मनात शिल्लक राहते ते म्हणजे स्मरण. स्मरणशक्तीमुळे आपण वस्तू, व्यक्ती, संभाषण इ. ओळखतो. स्मरणशक्तीवर ठसा उमटतो. हा ठसा स्मरणशक्ती धरून ठेवते आणि वेळ आली की जे धरून ठेवले आहे ते परत पाठवते.

उत्तम स्मृतीसाठी पहिली पायरी म्हणजे चित्ताची, मनाची एकाग्रता.

चित्त एकाग्र करण्यात येणारे अडथळे हे शारीरिक आजार-दुःख, रक्तप्रवाहातील व जैव उर्जेतील अडथळे, ज्ञानेंद्रियांचा कमकुवतपणा, मन व बुद्धी यांचा कमकुवतपणा यामुळे येतात. ते दूर करण्यासाठी योग्य ते व्यायाम उपयुक्त ठरतात.

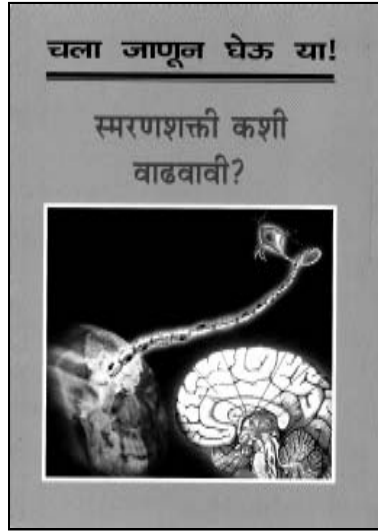
आहाराचा स्मृतीवर प्रभाव पडतो. शुद्ध आहारामुळे सत्त्व शुद्ध राहते, मन व शरीर

यांचं मूळ अंतरंग शुद्ध राहतं. मन व शरीर शुद्ध असले की स्मृती भक्कम राहते. (आहार: शुद्धी सत्त्व शुद्धी, सत्त्व शुद्धी ध्रुवा स्मृतिः, स्मृतिलाभे सर्व ग्रंथिनां विप्र मोक्षः)

दृढ स्मृतीसाठी विशिष्ट विषयात आपल्याला रस असावा लागतो. एकाग्रता, निरीक्षण, समज/उमज, उजळणी, श्रद्धा-विश्वास-इच्छा, पद्धत-प्रणाली यामुळे हा रस निर्माण होतो.

अभ्यासाचे तंत्र अवगत होण्यासाठी पाठांतर, उजळणी, संबंध आणि अवधान (छायाचित्रसम स्मृती) यांची मदत होते.

मेंदूची डावी बाजू तर्क, शब्द, भाषा, क्रम, अंक, याद्या यांचे केंद्र असते तर उजवी बाजू रंग, ताल, कल्पना, जाणीव, स्वप्नाळूपणा यांचे केंद्र असते.

या दोन्ही बाजूंचे कार्य भिन्न असते; आणि त्या दोन्ही मेंदूंचा सम्यक वापर करणाऱ्याची बौद्धिक-भावनिक क्षमता उत्तम राहते. अवधानासाठी दोन्ही मेंदूंचा वापर करावा लागतो.

पाठ्यपुस्तकातील धडे लक्षात ठेवण्यासाठी काय करावे याचेही एक विशिष्ट तंत्र असते. तेही या पुस्तिकेत देण्यात आले आहे.

विचारशृंखलेद्वारे आपण भाषण, नाटक, संवाद, संभाषण वगैरे उत्तम प्रकारे लक्षात ठेवू शकतो. कुठलीही नवी माहिती लक्षात ठेवण्यासाठी ती हास्यास्पद, तर्कविसंगत रीतीने आधीच माहीत असलेल्या गोष्टींशी जोडणे म्हणजे विचारशृंखला पद्धत. असे हास्यास्पद संबंध दाखवण्यासाठी वस्तू प्रमाणाबाहेर मोठी दाखवणे, कृती दाखवणे, अतिशयोक्ती आणि एकाच्या जागी दुसरा (बदली) या क्लृप्त्यांचा वापर केला जातो.

स्मरणशक्ती सुधारण्यासाठी शवासन, सुखासन, यांचाही उपयोग होतो.

काही परिच्छेद देऊन त्यावर आधारित प्रश्नांची उत्तरे देण्याच्या निमित्ताने आपल्या

स्मरणशक्तीची चाचणी घेण्याचीही व्यवस्था या पुस्तिकेत आहे.

किंमत : २५ रु. सभासदांना : १९ रु. ● पोस्टेज : २० रु.

फेंग शुई

वास्तुशास्त्राकडे सध्या भारतीयांचे लक्ष जाऊ लागले आहे. एखादी वास्तू ही वास्तुशास्त्राचे संकेत सांभाळून बांधण्यात आली तर ती तेथे वास्तव्य करणाऱ्याला लाभते, सुख देते, समृद्धी देते. वास्तुशास्त्रदृष्ट्या ती सदोष असेल तर ती कौटुंबिक, आर्थिक, सामाजिक, मानसिक स्वास्थ्याला प्रतिकूल ठरते. दुःखकारक ठरते हा समज आजच्या बुद्धिप्रामाण्यवादी काळातही मूळ धरत आहे. त्यामुळे तथाकथित वास्तुशास्त्रज्ञांना सध्या चांगली मागणी आहे. त्याचबरोबर निरनिराळ्या देशातील वास्तुशास्त्र संकल्पनांमधलाही आपला रस वाढू लागला आहे. चिनी वास्तुशास्त्र - फेंगशुई हे आपल्याकडे लोकप्रिय झाले आहे; आणि त्यावरील पुस्तकांची नित्य भर पडत आहे. या शास्त्राबद्दलची प्राथमिक माहिती देणारे फेंगशुई हे पुस्तक 'चला जाणून घेऊ या' या पॉकेट पुस्तकांच्या मालिकेत विजयाकुमार यांनी पेश केले आहे.

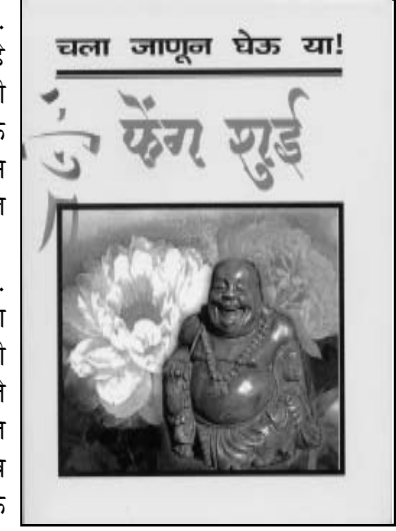
फेंग म्हणजे वारा आणि शुई म्हणजे पाणी. निसर्गातील संतुलन राखण्यासाठी पाणी व वारा या वातावरणातील शक्ती विश्वात योग्य ठिकाणी असण्याची गरज असते. त्यासाठी आवश्यक ते ज्ञान फेंग शुई पुरवते. निसर्ग आणि मानव यांच्यात दुवा निर्माण करण्याचे काम यिन (पृथ्वी) व यांग (स्वर्ग) या तत्वांद्वारे होते असे चिनी लोक मानतात.

फेंगशुई ही चीनने प्रचलित केली असली तरी तिचा जन्म भारतात भगवान बुद्ध यांच्या काळात झाला.

घराची योग्य सजावट करण्यासाठी, वैश्विक किरणांची ऊर्जा योग्य प्रकारे वापरण्यासाठी, फेंगशुई उपयुक्त ठरते.

'की' ही जीवनशक्ती, प्राणशक्ती वैश्विक असून फेंग शुईमधील मध्यवर्ती तत्त्व आहे. मन आणि पदार्थ यांना जोडणारा दुवा म्हणून 'की' काम करते. ती मानवाला त्याच्या परिसराशी जोडते. यिन आणि यांग यांचे संतुलन साधले गेले तर 'की' शक्ती जिवंत व उत्साही असते. ती शांत, सौम्य लहरीच्या रूपाने सावकाश वाहते. तुंबलेले पाणी, पाण्याचा निचरा न होणारी जमीन वगैरे ठिकाणी शा ही नकारात्मक शक्ती असते. ती अपायकारक असते.

विश्वातील सर्व गोष्टींचे नियंत्रण काष्ठ (लाकूड), अग्नी, पृथ्वी, जल आणि धातू या पाच मूलतत्वांद्वारे होते असे फेंगशुई मानते. भारतीयांच्या पंचमहाभूत संकल्पनेत वायू

आणि आकाश यांना पृथ्वी, आप व अग्नी यांजबरोबर स्थान आहे. तर फेंगशुईमध्ये लाकूड व धातू यांना.

उंच इमारती, झाडे, खांब इ. काष्ठाचे प्रतिनिधित्व करतात.

घुमटाकार इमारती, गोलाकार टेकड्या धातूचे प्रतिनिधित्व करतात.

सपाट छपरं, पठारं या पृथ्वीचे तर टोक असलेली शिखरं अग्नीचं प्रतिनिधित्व करतात. पाणी हे लाटांनी दाखवले जाते.

इमारतीसाठी जागेची निवड करण्याबद्दल काही संकेत फेंगशुईमध्येही आहेत.

घर, रस्ता, प्लॉटचा आकार, दुकान, झाडे,

जलाशय या बाह्य गोष्टी; त्याचप्रमाणे घराच्या अंतर्भागातील दरवाजे, खिडक्या, पडदे, आरसे, प्रसाधनगृहे, जिने, तुळ्या व खांब, शय्यागृह, स्वयंपाकगृह वगैरे गोष्टी फेंगशुईच्या तत्त्वाप्रमाणे ठेवणे हितकारक ठरते.

विश्वातील सर्व गोष्टींचे नियंत्रण काष्ठ (लाकूड), अग्नी, पृथ्वी, जल आणि धातू या पाच मूलतत्त्वांद्वारे होते असे फेंग शुई मानते. भारतीयंच्या पंचमहाभूत संकल्पनेत वायू आणि आकाश यांना पृथ्वी, आप व अग्नी यांजबरोबर स्थान आहे. तर फेंगशुईमध्ये लाकूड व धातू यांना.

कीर्ती, संपत्ती, आरोग्य, ज्ञान, कर्तृत्व, सहकारी, संतती व विवाह या आपल्या आयुष्यातील आठ आकांक्षांचं प्रतीक म्हणून आठ दिशांची योजना फेंगशुईमध्ये असते. त्याबद्दलचा अष्टकोनी तक्ता विचारात घेऊन घराची रचना करणे इष्ट. घरात आरसे कोठे असावे याबद्दलही

फेंगशुईचे काही ठोकताळे आहेत. ते अनेकांना अर्थपूर्ण वाटतील उदाहरणार्थ.

१. बेडरूममध्ये आरसा नसावा. 'की'च्या सौम्य फिरण्याला आरशांचा आडथळा होतो.
२. घरातील आरशांचा उपयोग दुष्ट शक्तींना रोखण्यासाठी आणि 'की'चा प्रभाव वाढवण्यासाठी होतो.

३. पलंगासमोर आरसा नसावा. आपण

झोपल्यावर आपला आत्मा शरीराबाहेर पडतो. तो आरशातलं प्रतिबिंब पाहून अस्वस्थ होतो असं चिनी लोक मानतात.

४. दुकानातील कॅश काउंटरच्या मागे आरसा टांगणे श्रेयस्कर.
५. दुकानातील वस्तूंच्या मांडणीमागे आरसा लावा. मांडणीची खोली वाढते.
६. दुकानाचं प्रवेशद्वार आरशासमोर नको. ('शा'चा प्रवेश टाळण्यासाठी.).
७. 'की' चा प्रवाह मुक्तपणे होत राहण्यासाठी आरसा भिंतीशी थोडा कोन करून लावावा.
८. आरसा नेहमी स्वच्छ व अभंग असावा.
९. दोन आरसे एकमेकांशेजारी असू नयेत.

असे अनेक ठोकताळे फेंगशुई या पुस्तकात देण्यात आले आहेत. तुमच्या घरातील वातावरण चैतन्यपूर्ण, जिवाळ्याचे करण्यासाठी हे ठोकताळे आणि किणकिणणाऱ्या

घंटा, वगैरे साधने उपयुक्त ठरू शकतील.

किंमत : ३० रु. सभासदांना : २३ रु. • पोस्टेज : २० रु.

रेकी

फेंग शुई या चिनी वास्तुशास्त्राचा उगम भारतातला तसाच रेकी या जपानी उपचार पद्धतीचा उगमही भारतातलाच! तिबेटमध्ये राहून लोटस सूत्राचा डॉ. मिकाओ उसुई यांनी अभ्यास केला; तेव्हा येशू ख्रिस्ताच्या उपचारशक्तीचे धागेदोरे त्यांना उलगडले. पुढे जेन बौद्ध मठामध्ये बुद्धाच्या शिकवणुकीचा आणि सूत्राचा अभ्यास त्यांनी केला. २१ दिवस ध्यान केल्यावर त्यांना ज्ञानप्राप्ती झाली आणि 'रेकी'चा ज्ञोत त्यांच्या कपाळावर आदळला. एक दैवी आवाज ऐकू आला. २१ दिवसांचा अुपवास झाला असला तरी थकवा न जाणवता अंगोपांगी चैतन्य सळसळले. धावताना त्यांना ठेच लागून रक्त आले; पण तेथे हात ठेवताच वेदना थांबल्या. रेकीच्या शक्तीने ते इतरांची दुखणीही दूर करू लागले.

रेकीचा प्रसार करण्यासाठी त्यांनी १६ रेकीशिक्षक तयार केले.

रेकीची पाच तत्त्वे त्यांनी विशद केली.

१. आजच्यापुरता मी माझा राग सोडून देईन.
२. आजच्यापुरती मी काळजी करणे सोडून देईन.
३. आज मी माझ्या वाट्याला आलेल्या सुदैवाची कृतज्ञतापूर्वक स्मृती ठेवीन.
४. आज मी माझं काम प्रामाणिकपणे करीन.
५. आज मी प्रत्येक प्राण्याशी प्रेमाने, ममतेने वागेन.

रेकीचे कार्य वैश्विक जाणिवेखाली चालते. तिच्यापासून इजा संभवत नाही. रेकी नेहमीच सहाय्यभूत असते. दुखणं दूर करण्याचं काम व्यक्ती करित नाही; ती फक्त एक माध्यम असतो. रेकी हा ऊर्जाप्रवाहाचा उपचार आहे; त्यामुळे उपचारकाची शक्ती क्षीण होत नाही. रेकी उपचारक व रुग्ण दोघांवरही कृपा करते. 'रे' म्हणजे वैश्विक जाणीव; 'की' म्हणजे प्राणशक्ती. रेकी ही परमेश्वरी वैश्विक जाणिवेच्या सूचनेप्रमाणे काम करते. ती द्विध्रुवीय असते. प्राणशक्ती शोषून घेणारी सात चक्रे शरीरात असतात. (सहस्रारा चक्र, विशुद्ध चक्र, अनाहत चक्र, मणिपूर चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मूलाधार चक्र). ही चक्रे शरीरातील उर्जेचे वितरण करतात. इंद्रियांना उत्तेजित करतात. शारीरिक ऑरा म्हणजे शरीरासारखी पण अदृश्य अशी आपल्या शरीराला वेढून असणारी आकृती; घन, द्रव, वायू या तीन अवस्थांच्या पलीकडची चौथी अवस्था. प्रत्येक चक्र स्वतःची ऑरा-म्हणजे वलय-प्रसारित करते. हा ऑरा क्षीण झाला तर उर्जेत साचलेपण येऊन दुखणी निर्माण

होतात. तो निकोप, कार्यक्षम ठेवण्याने आरोग्य निरामय राहते. नकारात्मक कर्माचा परिणाम नष्ट करण्यासाठी रेकी उपयुक्त ठरते. काही व्यक्तींना आपलं दुखणं बरं व्हावं असं खरोखर वाटत नाही, हेही रेकी गृहीत धरते; आणि त्यामागची मानसिकता जाणून घेऊन, 'आपले आरोग्य आणि आपले आयुष्य याला आपणच संपूर्णपणे जबाबदार असल्याचे' ती लक्षात आणून देते.

डॉ. उसुई यांच्यानंतरही रेकीच्या विकासाला इतरांनी चालना दिली. विलियम रँड यांनी करुणा रेकीची पद्धत विकसित केली. इतरांचे दुःख दूर करण्याची प्रेरणा ही करुणा रेकीला पायाभूत आहे. स्पर्शाने तसेच दूर अंतरावरूनही रेकी जलद पाठवता येते. रेकी ही शक्ती प्रेमळ व बलवान असल्याने ती शारीरिक, मानसिक, आत्मिक पातळीवरही कार्य करते. प्राणशक्तीचा खुंटलेला प्रवाह मोकळा करते. नाक, तोंड, कपाळ, मान, जननेंद्रिये,

गुडघे, चेहरा, हात, पाठ, कान, जबडा, छाती, पोट, मांड्या, तळवे, कोपर, पायाचा घोटा, नितंब वगैरे २६ ठिकाणी विविध ताण व भावना साठवलेल्या असतात. तेथे उपचार करून भावनांचा निचरा करावा लागतो. या ठिकाणी उपचार करताना हातांचा वापर करण्याची पद्धत आकृतीद्वारे या पुस्तिकेत दाखवली आहे. रेकी ऊर्जेचे आदान-प्रदान करते. त्यासाठी काही मूल्य आकारणे रेकीला मान्य आहे. मात्र शुल्कासाठी अडवणूक करणे वा घसाघीस करणे गैर मानले जाते. रेकीसाठी धार्मिक वा आध्यात्मिक असण्याची गरज नसते.

रेकी म्हणजे एक प्रेमळ उपचारक ऊर्जा असून ती विश्वात भरपूर आहे. रेकी म्हणजे श्रद्धा, विश्वास, धर्म. मानसोपचार वा मनावर नियंत्रण असे काहीही नाही. रेकीच्या शिक्षणावर नियंत्रण ठेवणारी कुठलीही

संस्था नाही. रेकीचे गुरू हे स्वतंत्रपणे काम करतात. रेकीचे उपचार गुरूच्या मार्गदर्शनाखाली स्वतःवर व इतरांवर करून, प्रात्यक्षिकाद्वारे अनुभव घेणे सर्व शिष्यांसाठी अनिवार्य आहे.

रेकी गुरू झाल्यावर रेकी शिक्षण देणे हे त्याचे कर्तव्य ठरते. योग, अँक्युप्रेशर, मसाज, होमिओपॅथी, संमोहन, अँलोपथी यांच्या जोडीने रेकी केली तरी चालते. या पद्धतींशी स्पर्धा करण्याचा रेकीचा विचार नाही.

रेकीबद्दल अशी बहुमोल प्राथमिक माहिती वाचल्यावर आपणही रेकी मास्टर व्हावे असे प्रत्येकाला वाटेल. स्वतः बरे होण्यासाठी आणि इतरांना बरे करण्यासाठी आपल्याला स्वतःचे माध्यम वापरण्याची प्रेरणा त्याद्वारे मिळेल.

किंमत : ३० रु. ● सभासदांना : २३रु. ● पोस्टेज : २०रु. / एकत्रित : २५रु.

३४ / सप्टेंबर २००४ : मेहता मराठी ग्रंथजगत

फरासि प्रेमिक

**तसलीमा नासरिनच्या
फ्रान्समधील अनुभवांवर
आधारित कादंबरी
पुरुष सगळे सारखेच...फक्त नर!**

तसलीमा नासरिन

अनु : सुप्रिया वकील

'लज्जा' या आत्मचरित्रात्मक कादंबरीमुळे मूलतत्त्ववादी इस्लामी धर्मगुरूंचा रोष ओढवून घेऊन, देशांतर करणे भाग पडलेल्या तसलीमा नासरिनने आपले लेखनसातत्य टिकवून धरले आहे; आणि वर्षाला एक तरी पुस्तक प्रसिद्ध करण्याचा क्रम जारी ठेवला आहे. मेहता पब्लिशिंग हाऊसने तिच्या सर्व प्रकाशित व आगामी पुस्तकांचे हक्क मिळवून तिची पुस्तके मराठीत प्रसिद्ध करण्याचे काम चोख बजावले आहे. त्यामुळे तसलीमा नासरिन ही अनेकांना बंगाली नव्हे तर मराठीच लेखिका वाटते, इतकी तिची जवळीक मराठी वाचकांशी साधली गेली आहे.

जानेवारीत दिल्ली येथे भरलेल्या जागतिक ग्रंथजत्रेला ती उपस्थित होती. भारतात कायम वास्तव्य करण्याची तिची इच्छा आहे; परंतु सरकारने तिला अजून हिरवा कंदील दाखवलेला नाही. बांगला देश सरकारही तिला आपल्या देशात राहू देण्यास तयार नाही. त्यामुळे पॅरिस, लंडन वगैरे ठिकाणी राहून तिला आपले सुरक्षितपण शोधावे लागत आहे. तिला ठार मारणाऱ्यांना पन्नास लाखांचे बक्षीस जाहीर केले गेले आहे; त्यामुळे उघडपणे सर्वत्र संचार करण्यावर मर्यादा आलेली आहे. बंगाली भाषेवर तिचे अतोनात प्रेम आहे; आणि इंग्लंड-फ्रान्समध्ये राहून, तेथील जनजीवनाचे अनुभव घेत ती आपले लेखन करित राहिली आहे हे विशेष! सलमान रश्दी आणि तसलीमा नासरिन या दोघां मुस्लिम लेखकांवर आपल्या लेखनासाठी देश सोडून परागंदा होण्याची पाळी आली आहे, हे एकविसाव्या शतकातील एक भीषण वास्तव आहे.

तसलीमा नासरिनची मराठीत आलेली नवीन कादंबरी 'फरासि प्रेमिक' (फ्रेंच प्रेमिक) ही नावातच स्पष्ट केल्याप्रमाणे तिच्या फ्रान्समधील अनुभवावर आधारलेली आहे. अर्थात ती पूर्णतया आत्मचरित्रात्मक आहे असे मानायचे कारण नाही; तरीही या कादंबरीची नायिका तिचे काही गुणविशेष घेऊनच अवतरलेली आहे. फ्रान्समध्ये राहणे सोपे जावे म्हणून तिने पॅरिसमध्ये भारतीय हॉटेल चालवणाऱ्या किशनलालशी लग्न केलेले आहे;

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २००४ / ३५

आणि त्याच्याकडे येण्यासाठी पॅरिसच्या विमानतळावर आगमन झाल्यावर तेथील कस्टम अधिकाऱ्यांच्या तपासणीला सामोरे जाण्याचे दिव्य तिला करावे लागते आहे या प्रसंगापासून या कादंबरीचा आरंभ झाला आहे.

तू इथं कशाला आली आहेस?

नवऱ्याकडं.

तुझ्याकडे किती पैसे आहेत?

दोनशे डॉलर्स.

आणखी काही?

थोडे भारतीय पैसे.

...ए लाल साडी, त्या कोपऱ्यात जाऊन थांब.

आंधोळीनंतर ती ओल्या केसांना टॉवेल बांधून खिडकीशी उभी राहते तर नवरा ओरडतो, "हे काय? तू नवी नवरी आहेस. अशा अवतारात राहायचं नाही. साडी नेस. दागिने घाल. नंतर संध्याकाळी लोक तुला पहायला येणार आहेत."

सगळेजण गेले तरी तिला अडवून ठेवले जाते. मोडक्या तोडक्या इंग्रजीतून तिची उलटतपासणी होते. नीलांजला मंडल असे नाव सांगणाऱ्या या विवाहित मुलीला नाना प्रश्न विचारले जातात; ज्याला आपण फारसं ओळखतही नाही अशा किशनलालशी आपण कशाला लग्न केलं असा पश्चात्ताप तिला होऊ लागतो. ती प्यायला ग्लासभर पाणी मागते; पण तेही तिला दिले जात नाही.

पण तिचे नशीब बलवत्तर; शेवटी तिची सुटका होते. आणि विमानतळावर सकाळपासून थांबलेल्या नवऱ्याशी तिची गाठ पडते. या बिगरबंगाली मुलाशी लग्न करण्याचा तिचा निर्णय तिच्या घरच्यांनाही रुचला नव्हता. लग्नानंतर पंधरा दिवस कलकत्यात एकत्र काढून नवरा पॅरिसला परतला; त्यानंतर काही महिन्यांनी तिला पॅरिसला यायला मिळाले;

तर विमानतळावरच तिची अशी अगतिक अवस्था झाली.

किशनलालच्या पॅरिसमधल्या घरी मोलकरीण हा प्रकार नाही हे कळल्यावर तिला पहिला शॉक बसतो. आंधोळीनंतर ती ओल्या केसांना टॉवेल बांधून खिडकीशी उभी राहते तर नवरा ओरडतो, "हे काय? तू नवी नवरी आहेस. अशा अवतारात राहायचं नाही. साडी नेस. दागिने घाल. नंतर संध्याकाळी लोक तुला पहायला येणार आहेत."

संध्याकाळी सात पाहुणे येतात. त्यातील एक फ्रेंच. बाकीचे भारतीय.

बाबू गोगिनी आणि राजेश वर्मा- आपापल्या पत्नीसह. तारिक इस्माईल व त्याची गुजराती बायको. सावल एड मारूकु. अविवाहित. फिजिसिस्ट...सहा फूट उंच. पीळदार. नीला त्याला शंभरपैकी ८५ गुण देते; तर आपल्या नवऱ्याला शंभरपैकी पंधरा. तारिक इस्माईलचे 'व्हाय आय अँड ए मुस्लिम' हे पुस्तक प्रसिद्ध झालेले.

बाबू गोगिनी प्रश्न विचारतो, "फ्रेंच माणसाचं तोंड मोठं असतं; पण हात लहान का

असतात?"

तोच त्याचे उत्तर देतो, "कारण फ्रेंच बायकांची छाती बारकुळी असते पण बोंड टपोरी असतात."

सानल म्हणतो, "कायदा हा शब्द स्त्रीलिंगी का? कारण इट हॅज होल्स."

अशा विनोदांनी ती पार्टी शांपेनबरोबर रंगत जाते.

राठ कडक बोटांनी उकडलेल्या बटाट्यांचा लगदा केल्याप्रमाणे पार्टी संपल्यावर किशन तिचे वक्ष कुस्करून निर्जीव करून टाकतो. त्याच्या केसाळ देहाखाली नीला निष्क्रिय पडून राहते. "हे काय सुख आहे?" या प्रश्नाला तीच नकारार्थी उत्तर देते.

दुसऱ्या दिवसापासून या संसारातले तडे उघड होत जातात. नीलाला चहाची सवय असते; तो म्हणतो, मी चहा पीत नाही. एकाच घरात नांदणाऱ्या दोन सवयी... हा नक्कीच प्रश्न होतो." तिला घरी चहा मिळत नाही.

नवरा तिला एकटीला घरी सोडून जातो. घराला बाहेरून कुलूप लावून जातो.

"दिवसभर मी काय करू?" तिचा प्रश्न

"माझा विचार कर." त्याचे उत्तर.

हळूहळू ती रुळत जाते. पॅरिसमधल्या जीवनाशी परिचित, होत जाते. ती बंगाली. तिला मासे, मटण खायची सवय. पण किशनला त्यांचा वासही सहन होत नाही. डॉ. सुनील हा तिचा तेथील परिचित त्यांच्या लग्नातला मध्यस्थ. त्याच्या घरी तिला बंगाली पुस्तके मिळतात. त्याची बायको चैताली. मुलगी टुम्पा. सुनीलला एकदा नीला म्हणते, "मला एखादी नोकरी मिळवून दे. घरी बसून मी कंटाळते." "तुला कॅफेत कशाला जायला हवं? घरीच कपभर चहा करून पी." किशन तिला म्हणतो.

किशनलाल पंजाबी. तो तिला म्हणतो, "घरी असताना तू पंजाबी का शिकत नाहीस?"

किशनलालच्या हॉटेलमधला आचारी मोजम्मल याच्याशी गप्पा मारताना तिला कळते की किशनला आधीची फ्रेंच बायको होती. इमॅन्युएल. ती नोकरी करायची. त्याबद्दल ती रात्री किशनलालला छेडते तेव्हा तो म्हणतो, "तिच्याशी लग्न केलं नसतं तर मी फ्रेंच नागरिक बनू शकलो नसतो... तू लग्नाला नकार दिला असतास म्हणून मी तुला आधी सांगितलं नव्हतं.. पण तू नकार दिला नसतास. सुशान्तानं तुला फसवलं होतं. तू त्याच्याबरोबर झोपली होतीस. तू तशीच बिनलग्नाची राहिली असतीस." इमॅन्युएलचं कळल्यावर लग्नाआधी कौमार्य गमावल्याची नीलाची अपराधाची बोच पूर्ण नाहीशी होते.

तेव्हा सुनीलला ती नोकरीसाठी पुन्हा सांगते. तो तिला फ्रेंच शिकण्याचा सल्ला देतो. दरम्यान ती दुपारच्या वेळी पॅरिसमधल्या प्रेक्षणीय स्थळांना एकटीच भेटी देते.

त्याबद्दल ती रात्री किशनलालला छेडते तेव्हा तो म्हणतो, "तिच्याशी लग्न केलं नसतं तर मी फ्रेंच नागरिक बनू शकलो नसतो... तू लग्नाला नकार दिला असतास म्हणून मी तुला आधी सांगितलं नव्हतं... पण तू नकार दिला नसतास."

आपल्याजवळ पैसे नसल्याचे दुःख तिला असते. मोजमल तिला एका कारखान्यात खोक्यात संगणक पॅक करायचे काम मिळवून देतो. पगार आठवड्याला पंधराशे फ्रँक.

तेथे तिची कॅथरीनशी ओळख होते. ती इंडालॉजीची विद्यार्थिनी. बंगालमध्ये राहून आलेली. 'बाउल'वर प्रबंध लिहिण्यासाठी तयारी करित असलेली. तिची मैत्रीण डॅनियल.

... एके दिवशी किशनचे घर सोडून नीला डॅनियलकडे राहण्याला जाते.

घर सोडून जाताना ती नवऱ्यासाठी चिड्डी लिहून ठेवते, "मी केवळ मोलकरीण. घराची साफसफाई करणारी. रांधा वाढा उष्टी काढा यात बुडालेली. आणि रात्री शयनेषु रंभा... रात्री तुम्हाला कामसंतुष्टी देणारी... या पलीकडे दुसऱ्या कुठल्या रूपात तुम्ही मला पाहिलं आहे?... इतक्या वर्षांच्या सवयी, भाषा, संस्कृती, स्वभाव, वृत्ती सगळं बदलून मी तुमच्या कलाप्रमाणं वागावं - तुमच्या साच्यात बसावं... अशा निर्बंधाच्या विळख्यात

आणि कोंडमाऱ्यात मी जगू शकत नाही.... माझ्या घर सोडण्यानं आपण दोघंही सुखी होऊ. ...मला शोधायचा प्रयत्न करू नका."

डॅनियल पहिल्याच रात्री तिला एका पार्टीला घेऊन जाते. फ्रेंच शिष्टाचारांची कल्पना नसल्याने तिच्या हातून चुका होतात. डॅनियल नाराज होते. रात्री डॅनियल तिच्या शरीरावरून बोटे फिरवत राहते. ती लेस्बियन असते. डॅनियलची हावरी जीभ नीलाच्या शरीरावरून फिरत राहते...

डॅनियल मग तिला आपल्या लेस्बियन होण्याची पूर्वकहाणी सांगते. वय वर्षे सात असताना वडिलांनीच आपल्यावर बलात्कार केला हेही सांगते. बाराव्या वर्षी शाळेच्या शिक्षिकाच तिला घरी बोलावून 'या' सुखाची दीक्षा देतात. इत्यादी.

त्यावेळी आपली आई आजारी असल्याचे

नीलाला कळते; आणि ती पैशांची जमवाजमव करून भारतात येते. ती नवऱ्याला सोडून वेगळी राहते हे कळल्यावर घरात गोंधळ उडतो... तिला भेटायला डॅनियल कलकत्ता येथे येते. त्याचवेळी नीलाची आई मरण पावते. डॅनियलला हिंदू अंत्यसंस्कार बघायला मिळतात. नीलाची धाकटी बहीण तिला म्हणते, "माझ्यासाठी एखादा मुलगा बघ." पण नीला म्हणते "मी पॅरिसला जाणार नाही. इथंच राहणार." तेव्हा वडील तिला म्हणतात, "लग्नानंतर नवऱ्याचं घर हेच तुझं घर. या घरात तुला स्थान नाही. तू नवऱ्याला सोडून आली आहेस हे इथं कळलं तर मला कुणाला तोंड दाखवायची सोय उरणार नाही. आईचं श्राद्ध झाल्याबरोबर तू जा."

आईने ठेवलेले वीस लाख रुपये बँकेत ठेवून नीला पॅरिसला परत जाते.

परतीच्या या विमान प्रवासात बेनॉयर ड्यूपाँट या गोऱ्यापान, निळ्याशा रंगीत डोळ्यांच्या गुलाबी ओठांच्या, सहा फूट तीन इंच उंचीच्या फ्रेंच माणसाशी तिची ओळख होते.

"भारतीय स्त्रिया इतक्या सुंदर कशा?" हा त्याचा प्रश्न. नीला आपण विवाहित असून नवऱ्याबरोबर राहत नाही असे सांगते; तर तो आपण विवाहित असून एका मुलीचा बाप असल्याचे सांगतो. पॅरिसमध्ये तिचा कोणी प्रियकर नाही हेही त्याला कळते..

...आणि पॅरिसला पोचल्यावर नीला विमानतळावरून सरळ त्याच्या घरी कॉफी पिण्यासाठी जाते... तो तिचे चुंबन घेतो 'चुंबन इतकं गहिरं असू शकतं ही गोष्ट तिला प्रथमच कळते. आपलं शरीर पिसासारखं हलकं झाल्याचा प्रत्यय तिला येतो... तू फार सुंदर आहेस म्हणत तो तिच्या सर्वांगावर चुंबनाचा वर्षाव करतो. असं सुख आजवरच्या २७ वर्षांच्या आयुष्यात तिला मिळालेलं नसतं...

बेनॉयर नंतर नीलाला डॅनियलच्या घरी सोडतो; तर डॅनियल म्हणते, "येथे तुला जागा नाही. मी नतालीला येथे ठेवलेय."

नीला सुनीलकडे जाते. थोडे पैसे उसने मागते. संध्याकाळी बेनॉयरकडे जाते. तो तिच्या जीवनरसाच्या कारंज्यात रममाण होतो. तिला म्हणतो, "नीट निरख. अनुभव घे. गंमत कर. पिऊन घे. चेतव. खेळ. घोड्यावर स्वार हो.. नृत्य कर. माझं अखंड विश्व थरारून सोड."

... आणि ही प्रेमकहाणी रंगत जाते. नीलाचे वीस लाख भारतातून येतात. ती उत्तम हॉटेलात राहते. नंतर आलिशान अपार्टमेंट घेते. बेनॉयरवर आपण अवलंबून नाही, उलट त्यालाच आपण मिंधे करतोय असे दाखवत जगते.

या फ्रेंच प्रियकराची बायको आणि मुलगी यांचीही तिची जानपहचान होते.

यूरोपचा दौराही ती बेनॉयरबरोबर करून येते. फ्लॉरेंस, व्हेनिस...

त्यावेळी आपली पाळी चुकल्याचे तिच्या लक्षात येते. बेनॉयर वेडापिसा होतो. "माझं तुझ्यावर प्रेम आहे. ज तेम. ज तेम. माझ्यासारखा सुखी दुसरा कोणी नसेल." तो म्हणतो, "तू माझी आहेस. तू मला सोडू शकत नाहीस.. तू पृथ्वीतलावरची सर्वात महान स्त्री आहेस... मला तुझ्या पायाशी जागा दे."

नीला त्याला म्हणते, "नाही, हे मूल जन्माला येणार नाही. मी गर्भपात करून घेणार आहे." बेनॉयर चिडतो. रागावतो. ती म्हणते, "आपले संबंध आता संपले. कायमचे."

डॅनियलला नीला म्हणते, "असं घडण्याची गरज होतीच. नाहीतर मी एका चुकीच्या कल्पनेत मशगुल राहत पुरं आयुष्य घालवलं असतं. मला वाटतं, सगळे पुरुष... कुठल्याही देशातले, कोणत्याही समाजातले सगळे सारखेच असतात... तुमच्या भूमीत मला निवार, शांतता, सुरक्षितता आणि आनंद मिळत असेल तर भारत माझी मायभूमी नाही... बायकांना स्वभूमी किंवा मायभूमी कधी असते का? मला खरोखर तसं वाटत नाही."

"लग्नानंतर नवऱ्याचं घर हेच तुझं घर. या घरात तुला स्थान नाही. तू नवऱ्याला सोडून आली आहेस हे इथं कळलं तर मला कुणाला तोंड दाखवायची सोय उरणार नाही. आईचं श्राद्ध झाल्याबरोबर तू जा."

"माझं तुझ्यावर प्रेम आहे. ज तेम. ज तेम. माझ्यासारखा सुखी दुसरा कोणी नसेल." तो म्हणतो, "तू माझी आहेस. तू मला सोडू शकत नाहीस... तू पृथ्वीतलावरची सर्वात महान स्त्री आहेस... मला तुझ्या पायाशी जागा दे."

.... नीलाच्या आयुष्यात एक नवे पर्व सुरू होते.

भारतीय संस्कृती, कलकत्यातील बंगाली जीवनाचे संस्कार घेऊन पॅरिसला आलेल्या नीलांजला मंडलच्या व्यक्तिमत्वात घडलेले हे परिवर्तन, एका दृष्टीने थक्क करणारे आहे.

आपल्या आईचे आणि वडिलांचे सहजीवन; त्यातील आईचा त्याग यांची कल्पना आल्यावर आणि वडिलांनी “या माहेरच्या घरात आता तुला जागा नाही” म्हटल्यावर नीलाला जाणवलेला दुरावा तिचा भ्रमनिरास करतो तसाच भ्रमनिरास आधी लग्नानंतर पारंपरिक बायकोची भूमिका पार पाडण्याची सरळसोट एकतर्फी अपेक्षा करणाऱ्या किशनलाल या नवऱ्याच्या वर्तनातून तिचा होतो. फ्रेंच प्रियकराकडून शरीरसौख्याचा खराखुरा अनुभव प्रथमच तिला येतो; आणि या देहाची एक वेगळीच ओळख तिला होते. पण त्याच्याही अपेक्षा आणि विचारांची दौड ही पारंपरिक पुरुषसत्ताक चाकोरीतच घोटाळताना तिला

दिसते तेव्हा तिला त्याचीही शिसारी वाटू लागते; आणि गर्भपाताचा निर्णय जाहीर करून ती त्याला डच्चू देते. नवरा किशनलाल आणि प्रियकर बेनॉयर या दोघांनाही लाथाडण्याचा निर्णय नीलाचाच असतो. ती त्या अर्थाने बंडखोर नाही; परंतु आपल्या भावभावनांची पायमल्ली होत असल्याचे दिसताच ती बंडखोरीचा ध्वज उभारते. फ्रेंच प्रियकराच्या निमित्ताने शरीरसौख्याचे अनेक उन्मादक क्षण या कादंबरीत रेखाटले जातात. तसलीमा नासरीनच्या धीटपणाचे त्यातून दर्शन घडते.

किशनलालचे पॅरिसमधील घर; कलकत्यातील पारंपरिक माहेरघर आणि पॅरिसमधल्या प्रियकराचे घर, लेस्बियन मैत्रिणीचे जीवन या सर्वांचे चित्रण जीवनशैलीचे वेगवेगळे पैलू प्रकट करते; त्यामुळे नीलाच्या व्यक्तिमत्त्वाला लाभणारे प्रौढपण गहिरे

होत जाते. पॅरिसमधील वेगवेगळ्या स्थलांचे आणि वैशिष्ट्यांचे तिच्या नजरेतून होणारे आकलन-अवलोकन आपल्याला भारावून टाकते.

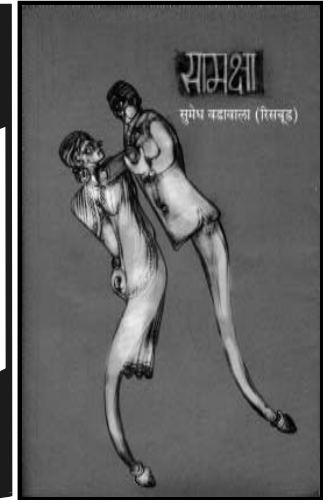
तसलीमाच्या देशान्तरामुळे तिला वेगवेगळे विषय व आशयकेंद्रे गवसत आहेत. स्थलांतरामुळे जाणवणारे सांस्कृतिक भेद आणि त्यातील सुप्त-प्रकट संघर्ष, विविध मूल्यप्रणालीं-मधील संघर्ष यांचे जाचक भान तिच्या लेखनातून प्रकट होते. स्वतःचीच एक वेगळी ओळख त्यातून होत जाते. पाश्चात्य देशातील वावरामुळे नवा आत्मविश्वासही जाणवतो. स्त्री-पुरुष नात्यातील पुरुषवर्चस्व झुगारून देण्याचे आत्मबळही त्यातून एकवटता येते... स्वतःच्या अस्तित्वासाठी काही किंमत देण्याची मानसिकताही त्यातून मग घट्ट होत जाते.

पृष्ठे : ३२४ ● किंमत : २०० रु. ● सभासदांना : १५० रु. ● पोस्टेज : २० रु.

सामक्षा

आपले जीवन
आपले नसतेच!
इतरांच्या संदर्भातच ते
अटळपणे जडत घडत जाते.

सुमेध वडावाला (रिसबूड)

आपले जीवन इतरांच्या अस्तित्वाचे संदर्भ टाळून जगता येणे अशक्यप्रायच!

सुमेध वडावाला (रिसबूड) यांच्या धर्मयुद्ध ब्रह्मकमळ आणि तृष्णा या कादंबऱ्यांनी चांदणफुला वगैरे कथासंग्रहांनी चोखंदळ वाचकांचे लक्ष वेधून घेतले आहे. एक प्रयोगशील लेखक म्हणून त्यांची प्रतिमा तयार झाली आहे. धर्मयुद्ध ही संपूर्ण संभाषणात्मक कादंबरी आहे तर 'तृष्णा'मध्ये पुरुष वेश्या, समलिंगी संबंध वगैरे विषय त्यांनी हाताळले आहेत. कोकणातील निसर्गाची आणि माणसाची वेगवेगळी रूपे 'चांदणफुला'मध्ये त्यांनी कथारूपात पेश केली आहेत. 'ब्रह्मकमळ'मध्ये मोटार दुरुस्तीचे गॅरेज चालविणाऱ्या एका अफलातून तरुणीचे जगावेगळे जगणे दाखवले आहे. त्याचबरोबर नामवंतांच्या मुलाखती वगैरे वृत्तपत्रीय लेखनही करून भिन्नभिन्न स्तरावर जगणाऱ्यांच्या अंतःकरणात डोकावून पाहण्याचा उपक्रमही करून पाहिला आहे. नवनव्या अनुभव प्रांतांचा शोध घेण्याची त्यांची धडपड लेखक म्हणून त्यांच्या चाललेल्या वाटचालीला नावीन्यपूर्ण आयाम देत आहे. त्यामुळे 'मेहता पब्लिशिंग हाऊस'तर्फे त्यांचा सामक्षा हा पाचवा कथासंग्रह प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच वाचकांची उत्सुकता वाढविणारा ठरावा यात नवल नाही.

'सामक्षा' हे अनोखे नाव - 'समानतेची ही सामक्षा सर्वांच्या ठायी वसवणाऱ्याने मधले सारे श्वास-उच्छ्वास भिन्न स्वरूपांचे व प्रयोजनांचे ठेवले आहेत' अशी प्रारंभीच मांडलेली भूमिका, आणि मलपृष्ठावरचा 'स्वतःच्या जगण्यावर स्वतःचा हक्क असायला हवा हे जीवनतत्त्व... प्रत्येकाच्या प्रत्येक क्षणाला असणारे इतरांच्या अस्तित्वाचे काही जणांना शिड्यांसारखे वाटणारे तर काही जणांना बेड्या ठरणारे संदर्भ...' हा मजकूर या संग्रहातल्या पाचही कथांचे मध्यवर्ती सूत्र स्पष्ट करतो. या पाचही कथा इतरांच्या अस्तित्वाचे संदर्भ बेड्यांप्रमाणे ठरणाऱ्या व्यक्तींच्या कहाण्या दाखवणाऱ्या आणि त्यातील ताण प्रकट करणाऱ्या आहेत.

'आदिमाया'मध्ये यशोदा यशवंत गोगटे या लेखिकेच्या संसाराच्या पन्नाशीच्या सेलिब्रेशनचा लेकसुनेने घातलेला घाट आणि त्यानिमित्ताने तिने स्वतःच्या प्रापंचिक आणि वाड्मयीन वाटचालीचा घेतलेला मागोवा यांचा पट उभा केला गेला आहे.

लग्नाच्या वेळी व्ह. फा. असणारी यशोदा गृहिणीच्या, घरच्या बाईची सर्व कर्तव्ये चोख पार पाडत, मॅट्रिक होते. गायनाची आवड असूनही नवऱ्याचा विरोध असल्याने गाणे सोडते. पुढे फावल्या वेळात कथा कादंबऱ्या लिहिते आणि पन्नास कादंबऱ्यांची मजल गाठते. त्यावर हजारांची कमाई; बँकेत तिच्या खात्यावर जमा होत राहिली तरी खर्च करण्याचा अधिकार नवऱ्याकडेच असतो; हा समारंभ तिच्या पन्नासाव्या पुस्तकानिमित्त नसतो तर तिच्या संसाराच्या पन्नाशीनिमित्त असतो.

या समारंभाच्या निमित्ताने यशोदेच्या मनात येणाऱ्या विचारात आपल्या नवऱ्याच्या चमत्कारिक वागण्याचे, दांभिकपणाचे संदर्भ येतात. त्याचा मानभावीपणा, गॅलरीत उभे राहून पोरीबाळी न्याहाळण्याचा आवडता उद्योग, गुटख्यामुळे तोंडाला येणारी दुर्गंधी, बायकोच्या शरीराच्या कणाकणावर हक्क गाजवण्याची वृत्ती, बायकोला घडवल्याचे श्रेय मिरवण्याची हौस, वगैरेनी झालेला मनःस्ताप यांना प्राधान्य असते. समारंभाच्या निमित्ताने नवरा आपल्या

“हिने माझा संसार
उत्तम केला. घर
सांभाळले. मुलाचे
संगोपन केले. ‘संसार
सारा रटाळ’
होण्याऐवजी ‘संसार
सारा रसाळ’केला.
हिच्यातला कलावंत मी
जागा केला.”

‘सुखी संसाराच्या पन्नाशीचे रहस्य’ प्रकट करणारे भाषण वाचून दाखवतो; त्यात तो म्हणतो, “हिने माझा संसार उत्तम केला. घर सांभाळले. मुलाचे संगोपन केले. ‘संसार सारा रटाळ’ होण्याऐवजी ‘संसार सारा रसाळ’ केला. हिच्यातला कलावंत मी जागा केला. हरवून गेलेले गाणं शब्दावतारी झाले. तिच्या संसारात आम्ही काही केलं असेल तर ते माळीकाम. आमचाही उद्धार झाला. यशोदेचं यशवंतावरचं ऋण मला मान्य आहे.” जेत्याच्या नजरेने तो पत्नीकडे पाहत राहतो. तिला ते सर्व खटकते. तिला कोणी बोलायला सांगत नाही. तसाच कार्यक्रम संपतो. कार्यक्रमानंतर नवरा दारू पिण्यासाठी लेडीज बार मध्ये मित्रांबरोबर जातो. ‘संसार सुखाचा होता असं खोटं बोलणं मान्य केलं ते नंतर लेडीज बारमध्ये जाण्याच्या अटीवर’ असं

तो सांगतो तेव्हा ती तिळतिळ तुटत जाते. या संसारात आपल्याला पत्नी, सहचारिणी म्हणून नव्हे तर मादी म्हणूनच राबवले गेले; माडीवरच्या बाईच्या संसारापेक्षाही आपल्या संसाराची किंमत कमी आहे या विचाराने तिची चिडचिड होते. आपल्या संसाराचे फोलपण तिला संतप्त, उद्ध्वस्त करित राहते.

“बहुतांश बायका या जन्म पंगू नसतात. तसं त्यांना केलं जातं. त्यांना एका कुशल ‘नावाड्या’च्या स्वाधीन केलं जातं. तो त्यांना तळ्याच्या पायऱ्यांवरच ठेवतो आणि मगरीची भीती घालत पाण्यात सूर मारण्यापासून परावृत्त करित राहतो. आणि बायांची अखेर तळ्याच्या पायऱ्यांवरच होते... अशी अखेर ज्या ज्या बायांच्या नशिबी असते तो प्रत्येक संसार अनैतिक म्हणायला हवा.... जे लिहायला, आविष्कृत करायला आपल्याला सहज जमतं आहे, त्यातलं काहीही आपण प्रत्यक्षात केलं नाही...” हे तिला जाणवते; त्याचप्रमाणे लग्न झालेल्या प्रत्येक बाईने ‘पत्नी’ असलेच पाहिजे; पण प्रत्येक पुरुषाने ‘पती’ असायलाच हवे असे

नाही; लग्न झालेल्या पुरुषाने ‘नर’ असले की पुरे... संसाराच्या अघटिताची हीच शोकांतिका आहे” असेही तिला कळून चुकते; आणि तिन्ही त्रिकाळ वेढून बसलेली अतृप्ती-अशांती दूर होऊन हलके हलके वाटू लागते.

‘अंशमात्र’ या कथेतील शिवविलास हा कलावंतांचा आश्रयदाता आहे. आपल्या बारमध्ये येणाऱ्या लेखक-कलाकारांना तो फुकट दारू पाजतो. बिल घेत नाही. आपल्या पत्नीच्या माधुरीच्या गझला तो आपल्या लेखक मित्राला ऐकवतो. त्यांचे पुस्तक काढायची कल्पना मूळ धरते. पार्टी संपल्यावर बारमधील एक वेटर वनराज या लेखक मित्राला सांगतो, “आज मी माझं रक्त विकलं.” शिवविलासच्या बायकोच्या गजला या आपण लिहिलेल्या आहेत हा गौप्यस्फोट तो शीप्रकवी वेटर करतो, तेव्हा आपल्या आत्मकथेत हे सत्य कसे सांगावे असा प्रश्न त्याला पडतो. “माधुरीच्या गझलांवर लिहायचं; खरं खुरं लिहायचं” असं शिवविलास त्याला बजावून बजावून सांगत असतो; आणि ‘तुझ्या शब्दाला आज उभ्या महाराष्ट्रात महान मोल आहे’ याचेही स्मरण करून तो देतो. तेव्हा काही सत्यांची कॅटेगरी वेगळी...दडपावी लागणारी वा न लागणारी सत्य ही एका पातळीवर सहन करता येण्याजोगी होऊन जातात; पण काही सत्य ही अमानुषतेच्याही पलीकडे असतात. क्रौर्य शब्दातली तीव्रताही उणी पडेल एवढी अमानुष... असं सत्य माहीत आहे याचा उच्चारही करता न येण्याजोगी परिस्थिती आपण जगत असतो” असं तो सांगतो; आणि आपल्या आत्मकथेत सत्याचा भाग केवळ अंशमात्रच असणार याची कबुली देतो. कलाप्रेमी शिवविलासची दीर्घकालीन मैत्री- निखळ सत्यदर्शनाच्या आड येते.

‘अनवाणी’चा निवेदक वायुनंदन वर्धमान देशमुख याच्या मुंजीची तयारी चालू आहे. त्याच्या आईने वर्धमानच्या अपघाती मृत्यूनंतर दौलतरावशी लग्न करून वेगळा संसार थाटलेला आहे. आजी-आजोबांकडे राहून वायुनंदन मोठा झाला आहे. या मुंजीला त्याची आई येते तेव्हा काहीसा ताण निर्माण होतोच. मातृभोजनाच्या वेळी आई त्याला भरवते. तो घास घेत नाही तेव्हा त्याला दटावू पाहते तर आजी म्हणते, “डाकिणी, खबरदार त्याला बोट लावशील तर.” नंतर आजी घास भरवते. आईला कोणी जेवायलाही सांगत नाही. आई आपली कैफियत देते. “मी स्थैर्य स्वीकारले. मी काही जगावेगळं केलं नाही. दौलतरावशी लग्न करताना या मुलाला बोर्डिंग स्कूलमध्ये ठेवायचा विचार होता. पण तुम्ही त्याला येथे ठेवून घेतले...” मुंजीच्या निमित्ताने असा हा सगळा पंचनामा होऊन जातो. आजीची स्वतःची वेगळी भूमिका असते.” शरीर निर्लज्ज वागलं तरी मनानं लाज बाळगावी. “...आपली एकुलती एक लेक अशी कशी बिघडली अशी खंत तिला कुरतडत राहते. वाघिणीसारखं धाडस अंगी हवं असं ती मानते. जी पोरं तिला पाजायची नसतात,

लग्न झालेल्या प्रत्येक
बाईने ‘पत्नी’ असलेच
पाहिजे; पण प्रत्येक
पुरुषाने ‘पती’
असायलाच हवे असे
नाही; लग्न झालेल्या
पुरुषाने ‘नर’ असले
की पुरे... संसाराच्या
अघटिताची हीच
शोकांतिका आहे.

त्यांना वाघीण संपूवन टाकते... वायुनंदनच्या दृष्टिकोनातून हे सर्व निवेदन होत राहते. आजी-आजोबांमधील संबंधांचेही त्यामुळे मार्मिक चित्रण होते. साँक्स काढलेल्या पायांना आजी अनवाणी म्हणते. वायूला अनवाणी वाटते.” काटे बोचणार असले म्हणून काय झाले? अनवाणीपणातला मोकळेपणा दुसऱ्या कशात आहे?” हा त्याचा प्रश्न.

‘मोल’चा निवेदक हा तिशीतला आत्मतृप्त लेखक आहे. तारुण्य जपलेले आणि जपणारा. आत्मानुभूतीचा साक्षात्कार शब्दांतून जगाला घडवणारा. लोकप्रिय, यशस्वी गद्यलेखक. माणूस या प्राण्याबद्दल कुतूहल बाळगणारा. स्थिरस्थावर होणे म्हणजे तरुणाईतून बाद होणे असे मानणारा. त्याचा जीवश्च कंठश्च मित्र अभिदीप हा जनप्रवाह साप्ताहिकाचा संपादक. तो दिवाळीसाठी कथा मागतो. “या कथेच्या अनुभवासाठी होणारा खर्च मानधन म्हणून मिळावा” ही त्याची मागणी तो मान्य करतो... तो सुनयनची कथा लिहितो. सुनयनला अनेक मैत्रिणी. चौदाव्या वर्षी कुणा देखण्या पुरुषाने त्याच्यावर बळजबरीने

**युवर्स चॅनेल चा
चिद्घन पांडे तिला
घरी ये आणि तीन्ही
प्रस्तावांची मंजुरी घे
असे सुचवतो तेव्हा ती
त्याला म्हणते, “तुझी
बायको घूँघटवाली
आहे हे तू भाग्य
समज. माझ्यासारखी
असती तर तिनं फोडून
काढलं असतं तुला...”**

समागम केला. त्यामुळे या व्यवहाराबद्दल बसलेली अढी... पुढे मेधांगी या मैत्रिणीशी संबंध आल्यावर मुलीबरोबरच्या संबंधातही आनंद असतो हा लागलेला शोध. मेधांगीचे लग्न मात्र दुसऱ्याशी होते; आणि हा आपली बायसेक्चुअल आयडेंटिटी जपत राहतो; असे कथासूत्र. कथा अर्धवट असतानाच हा लेखक स्टेशनवर जातो. तेथील मुतारीत एक ‘चाहत’ असणाऱ्या तरुणाला बरोबर घेऊन घरी येतो. ‘इतने लंबे आ गये, हमारे आनेकी कीमत देनी पड़ेगी’” म्हणून तो त्याच्या जवळचे तीन हजार रुपये आणि वॉसेट रेकॉर्डर घेऊन जातो. स्त्री-पुरुष समागमातील तृप्ती-नावीन्य यांची चटक तरीही उरतेच. कथेसाठी तीन हजार आणि कॅसेट रेकॉर्डरचा मोबदला कसा मागावा असा त्याला प्रश्न पडतो. कथालेखनाला आकार देणाऱ्या अनुभवाची ही फेस

व्हॅल्यू...

‘जन्म कोरडा पाषाण’ ही तब्बल १० पृष्ठांची दीर्घकथा सरोजिनी या चाळिशीतल्या सीरियल दिग्दर्शिकेच्या एका गजबजलेल्या, अंतर्बाह्य ढवळून काढणाऱ्या दिवसाची कहाणी आहे. एक ही सीरियल तिला यश मिळवून देते, पण पैसा नाही. दहावीत मेरिटमध्ये आलेली सरोजिनी, लग्न करून नवऱ्याचे दास्य पत्करायचे टाळते. नाटकात कामे करून नाव मिळवते. पार्ल्यात दीड खणाचे घर घेते. नंतर मालिकेचे दिग्दर्शन करते. त्या मालिकेचा लेखक आजारी पडतो तर स्वतःच पुढचे भाग लिहून पूर्ण करते. तिच्याकडे राहणारी शिकाऊ पत्रकार ‘नवमी अज्ञात’ स्वतःचे स्थान पत्रकारितेत निर्माण करू पाहते. सरोजिनीचा एकेकाळचा शिष्य आशुतोष जम्बो वाहिनीचा प्रमुख झालेला असतो; तो तिला बोलावून काम देण्याऐवजी तिच्या सीरियलमधल्या काही दृश्यांवर टीका करतो. तिची एक चाहती फॅन पुष्पा अमृते तिला फोन करून आपली कर्मकहाणी ऐकवते. पुष्पाचा नवरा बिल्डर.

मुलगा अमेरिकेत. ‘नवऱ्याला आयुष्य आंदण देऊन टाकलं. न पटणाऱ्या पुरुषाची भोगदासी बनले. मिस्टर अमृते उत्तम नवरा नव्हते. पण उत्तम बाप होते’ असे सांगून ती सीरियलमध्ये काम घ्या असे विनवते. वेगवेगळ्या वाहिन्यांशी सरोजिनी संपर्क साधते. ‘तारका’ वाहिनी तर्फे नंदिता तिला ३५ हजारात एपिसोडची ऑफर देते; तर नवमी तिला दैनिकाच्या सदराची गळ घालते. युवर्स चॅनेल चा चिद्घन पांडे तिला घरी ये आणि तीन्ही प्रस्तावांची मंजुरी घे असे सुचवतो तेव्हा ती त्याला म्हणते, “तुझी बायको घूँघटवाली आहे हे तू भाग्य समज. माझ्यासारखी असती तर तिनं फोडून काढलं असतं तुला...” तो तिला करीयर स्पॉइल करण्याची धमकी देतो. या उद्विग्न करणाऱ्या असभ्य घटनेनंतर ती श्रीचंद गवालिया या निर्मात्याला फोन करते. तो किशोरीच्या संगीताचा भोक्ता. तो तिला एखादी स्टोरी निवडून तारकाची ऑफर स्वीकार असा सल्ला देतो. तिला मदत करण्याचे आश्वासन देतो. फायनान्सर सौरभ तिला फोनवरून सांगतो - “टेलिकास्ट होणाऱ्या प्रत्येक एपिसोडमागे आशुतोष दोन हजार रुपये मागतोय... तू डिरेक्टर म्हणून त्याला नको आहेस... तू मला लहान बहिणीसारखी आहेत. म्हणून सगळं सांगून टाकलं.’

तिची बालपणची मैत्रीण अजिता तिला दिल्लीहून मॅट्रिकनंतर प्रथमच फोन करते आणि आपल्या शीख कुटुंबाची कहाणी सांगते. तिचा एक दीर नुकताच विधुर झाला आहे, त्याच्याशी लग्न करशील का असे ती विचारते. प्रत्येक बाईला मनातून संसार हा हवाच असतो आणि तो लग्नाशिवाय करता येत नाही, हा तिचा असे दृष्टिकोन ती सांगते. तेव्हा सरोजिनी फोन कट करते; आणि त्यावेळी नवमी घरी येते. वाढदिवसा निमित्त अभिनंदन करते; स्वराज्य टाइम्स मध्ये तिचे सदर सुरू करण्याची ऑफर देते. अनाथाश्रमातील आपल्या बालपणची हकीकत सांगते.. “माझं भाग्य म्हणून मी शिकले सवरले. नोकरी मिळाली. तू मिळालीस. माझं भाग्य चांगलं.” हे नवमीचे बोलणे म्हणजे तिला ‘प्रगल्भ मैत्रिणीचे दुर्मिळ प्रशस्तिपत्र’ आहे असे जाणवते.

- आणि मग नवमी, पुष्पा अमृते, अजिता, नंदिता वगैरेंच्या कहाण्या एकमेकात मिसळत धारावाहिक मालिकेची कथा आकाराला येऊ लागते. या कथेचे सूत्र असे की पुष्पा अमृते सरोजिनी या चाळिशीतल्या दिग्दर्शिकेला भेटते.. हुंडाबळीवरील मालिकेमुळे सरोजिनीला पुरस्कार मिळतात. साकार होतात. पण या मालिकेनंतर तिला काम मिळत नाही, पैसा मिळत नाही. दिग्दर्शनाची कामे मिळवण्यासाठी ती प्रयत्न करते. कोणी अनैतिक मागण्या करते; कोणी तिला ट्रॅक बदलायला सांगते... अजिता सारखे पात्र घेऊन मराठी बरोबर पंजाबी कल्चर दाखवता येईल... चिन्मय पांडे हे सेक्चुअल हॅरिसमेंट करणारे एका चॅनेलच्या प्रमुखाचे पात्र... असे डेली सोपचे स्वरूप ठरत जाते...

“बाईला नवरा नसला तरी एक वेळ चालेल. तो भाड्यानेही मिळू शकेल. पण काम

**“बाईला नवरा
नसला तरी
एक वेळ चालेल. तो
भाड्यानेही मिळू
शकेल. पण काम हवं
बाईला...
ते नसलं तर... गेले
कित्येक दिवस
दुष्काळाचे
अनुभवले मी.”**

हवं बाईला... ते नसलं तर... गेले कित्येक दिवस दुष्काळाचे अनुभवले मी.” असे सांगणाऱ्या सरोजिनीला ‘जन्म कोरडा पाषाण’या सीरियलच्या रूपाने जन्मोजन्मीचे सुख भरभरून मिळावे या वाढदिवसाच्या शुभेच्छेने ही कथा संपते.

एकाच दिवसात होणाऱ्या भेटीगाठी आणि फोनवरील संभाषणातून मालिका निर्मिती क्षेत्रतील स्पर्धेचा, कटकारस्थानांचा, मोहपाशांचा, यशापयशाचा, बेभरवशाचा मोठा पट उभा करण्यातील सुमेध वडावाला यांची कसरत या कथेतून जाणवते. थोडीफार ओढाताण होत असली तरी इतका प्रदीर्घ अनुभवांचा कोलाज उभा करण्यातील त्यांचे कौशल्य कौतुकाचा विषय व्हावे. एक वाचनीय कथासंग्रह म्हणून ‘सामक्षा’ दीर्घकाळ वाचकांच्या स्मरणात राहील.

पृष्ठे : ३२४ • किंमत : २०० रु. • सभासदांना : १५० रु. • पोस्टेज : २० रु.

लोकप्रिय लेखकांचे काही गाजलेले ललितगद्य

	र.क. नारायण			
स्नेहधारा	९०	स्पर्शकमळे	१००	
संचित	६०	पाणभवरे	१२५	
		मातीखालची माती	४०	
		ग्राम संस्कृती	१२५	
		साहित्यिकाचा गाव २००४	९०	
	वि. स. खाडकर			
हिरवळ	५०	च. पु. झळे		
वायुलहरी	५०			
मंदाकिनी	४०	निमित्त	८०	
सायंकाल	८०	फॅण्टसी एक प्रेयसी	९०	
वासंतिका	६०	दुनिया तुला विसरेल	५०	
अविनाश	५०	प्रेममयी	१००	
रानफुले २००२	७०	रंगपंचमी	२००	
अजून येतो वास फुलांना २००३	६०	पाणपोई	५०	
मुखवटे २००४	७०	प्लेझर बॉक्स भाग-१	१६०	
सांजसावल्या २००४	८०	प्लेझर बॉक्स भाग-२	२००	
पहिले पान	७५	कथा कथनाची कथा	१२०	
		वपुर्झा भाग-१ व २	१८०	
		माझं माझ्यापाशी?	१००	

* ना. सी. फडके पुरस्कार

प्रा. ना. सी. फडके यांच्या वाङ्मयाचा पुनःपुन्हा अभ्यास करायला हवा, असे मत अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष प्रा. रा. ग. जाधव यांनी व्यक्त केला.

ना. सी. फडके गौरव समितीतर्फे दिले जाणारे पुरस्कार प्रा. जाधव यांनी १३ ऑगस्ट रोजी प्रदान केले. ललितगद्यासाठीचा पुरस्कार ‘आस्वादक संगीत समीक्षा’ या पुस्तकासाठी डॉ. श्रीरंग संगोराम यांना तर कमला फडके पुरस्कार योगिनी जोगळेकर यांना तर ‘विश्वंभरे बोलविले’या कादंबरीसाठी वसंत नरहर फेणे यांना देण्यात आला.

प्रा. जाधव म्हणाले, “अलीकडे वाङ्मयीन क्षेत्रात आलेली बधिरता चिंतनीय आहे. आपण वीस वर्षापूर्वीचा लेखक अडगळीत टाकून देतो; हे योग्य नाही. ना. सी. फडके सर्व दृष्टींनी आदर्श आणि अभ्यासनीय व्यक्तिमत्त्व आहे. त्यांचा काळ हा प्रचंड उत्साहाचा कालखंड होता. त्याचे कंगोरे शोधले पाहिजेत. प्रत्येक पिढीने स्वतःचे फडके, खांडेकर शोधले पाहिजेत.”

कादंबरी विभागाचे परीक्षक डॉ. प्रल्हाद वडेर आणि ललितगद्य विभागाचे परीक्षक म. श्री. दीक्षित यांनी आपल्या भूमिका मांडल्या. विजय फडके यांनी प्रास्ताविक केले व आभार मानले.

* जिद्द पुरस्कार

“अपंगत्व आले म्हणून माझे सगळे संपले, असे म्हणणे गैर आहे. शेवटच्या क्षणीही ‘बचेंगे तो और भी लडेंगे’ म्हणून त्वेषाने उसळी घेणाऱ्या दत्ताजी शिंदेसारखी जिद्द प्रत्येकाने बाळगली पाहिजे. दैवावर मात करून आपल्या आकांक्षा पूर्ण करणारेच खरे सर्जनशील असतात,” असे संतसाहित्याचे ज्येष्ठ अभ्यासक डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांनी सांगितले.

अपंगत्वावर मात करून महत्वाची कामगिरी करणाऱ्या व्यक्तींना पुणे येथील खंडेलवाल परिवारातर्फे राजेंद्र खंडेलवाल यांच्या स्मृत्यर्थ ‘जिद्द पुरस्कार’ व ‘स्वावलंबन पुरस्कार’ देण्यात येतात. गिर्यारोहक व शिल्पकार राजेश टावरी यांना ‘जिद्द पुरस्कार’; तसेच राहुल भोर यांना ‘स्वावलंबन पुरस्कार’ देण्यात आला.

डॉ. फडकुले म्हणाले, “शारीरिक अपंगत्व हे योगायोगाने मिळते. त्याची खंत न बाळगता दैवावर मात करून स्वतःला अनुकूल परिस्थिती निर्माण केली पाहिजे. ‘आले देवाजीच्या मना, तिथे कोणाचे चालेना’ हे अर्धसत्य आहे. ज्या जीवनात संघर्ष नाही, लढण्याची उमेद नाही ते जीवनच नव्हे. मरण येत नाही म्हणून जगतो आहे, अशी निष्क्रियता बाळगणे हे मानसिक अपंगत्व आहे.”

“माझे आई-वडील हेच मला मिळालेल्या पुरस्काराचे शिल्पकार आहेत,” अशी भावना श्री. भोर यांनी व्यक्त केली. श्री. टावरी यांनी पुरस्काराची रक्कम ‘अपंग रोजगार

योजने'ला देणगी दिली.

* महाराष्ट्र ग्रंथोत्तेजक संस्थेचे पुरस्कार

“मराठी वाङ्मय जतन करण्याचे कार्य करणाऱ्या महाराष्ट्र ग्रंथोत्तेजक संस्थेच्या जुन्या पिढीला नव्या पिढीने साथ देणे गरजेचे आहे,” असे मत अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष रा. ग. जाधव यांनी व्यक्त केले.

महाराष्ट्र ग्रंथोत्तेजक संस्थेच्या शतकोत्तर दहाव्या पारितोषिक वितरण समारंभाप्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून रा. ग. जाधव उपस्थित होते. “समाज भाषेपासून दुरावत गेला तर भाषा मागे पडते. त्यामुळे भाषेच्या विद्वत्तेच्या भविष्याचा प्रश्न निर्माण होऊ शकतो. म्हणूनच मराठी युवकांनी संस्थेच्या कार्यात हातभार लावणे गरजेचे आहे, असे त्यांनी सांगितले.

मराठी साहित्याला उत्तेजन देण्यासाठी देण्यात येणाऱ्या पुरस्कारांची प्रतिष्ठा कमी होत चालली आहे, याबाबत जाधव यांनी खंत व्यक्त केली.

याचवेळी संस्थेने मराठी साहित्याला उत्तेजन देण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांची त्यांनी स्तुती केली. ही संस्था भारतीय समाजरचनेच्या इतिहासाचा अभ्यास करीत आहे, याबद्दल त्यांनी संस्थेची प्रशंसा केली.

‘एक झुंजार स्त्री : शांताबाई गोखले (वसुधा परांजपे), ‘ध्यानगीता तथा नामस्मरण भक्तियोग’(नरेंद्र कुंटे) ‘स्त्री साहित्याचा मागोवा’ (डॉ. मंदा खांडगे), ‘आस्वादक संगीत समीक्षा’ (डॉ. श्रीरंग संगोराम) ‘चिनारची पाने’ (सुधाकर खाजगीवाले) यांना पुरस्कार देण्यात आले.

संस्थेचे अध्यक्ष प्र. ल. गावडे, सहकार्यवाह गो. बं. देगलूरकर, कार्यवाह श्री. ना. चाफेकर आदी उपस्थित होते.

* ‘सूर्योदय साहित्य गौरव पुरस्कार’ डॉ. यशवंत पाठक यांना जाहीर

जळगावच्या सूर्योदय सर्वसमावेशक मंडळातर्फे देण्यात येणारा ‘सूर्योदय साहित्य गौरव पुरस्कार’ या वर्षी संतसाहित्याचे गाढे अभ्यासक प्रा. डॉ. यशवंत पाठक (मनमाड) यांना त्यांच्या साहित्यातील योगदानाबद्दल जाहीर झाला आहे. नोव्हेंबरमध्ये होणाऱ्या ‘सूर्योदय मराठी साहित्य संमेलनात’ या पुरस्काराचे वितरण होईल.

डॉ. पाठक सध्या मनमाड येथील कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालयात मराठी विभागप्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत. त्यांना पुणे विद्यापीठातर्फे १९७८ मध्ये पीएच.डी. प्रदान करण्यात आली. ‘कीर्तन परंपरा व मराठी वाङ्मय’ हा त्यांचा प्रबंधाचा विषय होता. ‘नाचू कीर्तनाचे रंगी’ हा ग्रंथ, ‘अंगणातले आभाळ’ हे आत्मकथन, त्याचबरोबर ‘ब्रह्मगिरीची सावली’, ‘मातीचं देणं’, ‘नक्षत्रांची नाती’, स्पंदने श्रीसमर्थाची’, ‘येणे बोधे आम्हा, असो सर्वकाळ’, ‘निरंजनाचे माहेर’, ‘पसायदान’, ‘आभाळाचं अनुष्ठान’, ‘चंदनाची पाखरं’, ‘तुकारामांचे निवडक अंभंग’ आदी ग्रंथ प्रकाशित झाले आहेत. त्यांना अनेक पुरस्कारांनी गौरविण्यात आले आहे. त्यांनी अमेरिका, फ्रान्स, इंग्लंड आदी देशांतही व्याख्याने दिली आहेत.

* पत्रकार परिषदेचे पुरस्कार

समाजातील सर्व सज्जनांनी एकत्र येऊन दुर्जनांशी युद्ध पुकारले पाहिजे. जे जे मंगल व पवित्र आहे ते आपल्या परमेश्वररूपी हातांनी खेचून आणून त्याचे जतन व संरक्षण केले

पाहिजे. या युद्धाचे नेतृत्व पत्रकार करू शकतील, अशी आशा माजी पोलिस महासंचालक अरविंद इनामदार यांनी नांदेड येथे व्यक्त केली. अखिल भारतीय मराठी पत्रकार परिषदेतर्फे झालेल्या वार्षिक पुरस्कार वितरण सोहळ्यात ज्येष्ठ पत्रकार वसंतराव काणे अध्यक्षस्थानी होते. विजय कुवळेकर, राम पवार, विद्याधर सदावर्ते, जनार्दन पाटील, योगेश खरे यांचा पुरस्कार देऊन सत्कार करण्यात आला.

ब्रह्मास्त्र मानली गेलेली पत्रकारिता विश्वासाहता गमावल्याने धोक्यात आली आहे. सत्याचा सतत पाठपुरावा केल्यानेच वृत्तपत्रे विश्वासाह होऊ शकतात. हे कार्य ही तपश्चर्या आहे. मराठी पत्रकारितेला दिव्य भूतकाळ असताना लोकशाहीचा हा चौथा आधारस्तंभ खचू लागला आहे. व्हिटामिन ‘एम’मुळे पत्रकारितेची पॉवर वाढली, पण राष्ट्रीय चारित्र्याचे प्रोटॉन संपले आहे. तुमचे इंधन शुद्ध असेल तरच ‘अॅटम’ असलेला पत्रकारितेचा अग्निबाण झेप घेईल, असे इनामदार म्हणाले.

* उत्तम ग्रंथ पारितोषिकांचे वितरण

आयुर्वेद अकादमीतर्फे ‘उत्तम ग्रंथ पारितोषिक २००३’ वितरण २० ऑगस्ट रोजी झाले. याप्रसंगी डॉ. मानसी देशपांडे, डॉ. विजय जाधव लिखित भैषज्य कल्पना विज्ञान पुस्तकाला हरी अनंत कुलकर्णी पुरस्कार, वैद्य सोहन पाठकलिखित ‘निरामय आयुष्यासाठी पंचकर्म’ पुस्तकाला पद्मावती हरी कुलकर्णी पुरस्कार व डॉ. त्र्यं. म. गोगटे लिखित अस्त्र विस्फूती (रक्तमोक्षण) अर्ध चिकित्सा पुस्तकाला कमलाबाई मोरेश्वर महाजन पुरस्कार प्रदान करण्यात आले.

* आंबेडकर व अण्णाभाऊ साठे यांचे विचार आत्मसात करून कृती करावी

“समाजातील उपेक्षित घटकांचा उद्धार होण्यासाठी तरुणांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील विचार आत्मसात करून त्यानुसार समाजात कृती करावी,” असे आवाहन साहित्यिक लक्ष्मण माने यांनी केले.

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे स्मृती आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेचे पारितोषिक वितरण करताना ते बोलत होते. फर्ग्युसन महाविद्यालयाचे प्राचार्य वसंत वाघ अध्यक्षस्थानी होते.

स्पर्धेतील प्रथम पारितोषिक वैशाली शिंदे व सागर गाढवे यांना विभागून, द्वितीय राजेश जोरकर व उत्तेजनार्थ शिप्रा नानगनकर, भाऊसाहेब अजेब व प्रतापसिंह साळुंखे यांना देण्यात आले.

* आचार्य अत्रे साहित्य संमेलन पुरस्कार

“आचार्य अत्रे यांच्या साहित्याचा स्थायीभाव महाराष्ट्र होता. पुरोगामी महाराष्ट्राला घडविण्याचे काम अत्र्यांनी केले.” असे प्रतिपादन आचार्य अत्रे मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष संतसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. सदानंद मोरे यांनी केले.

आचार्य अत्रे यांच्या १०६ व्या जयंतीनिमित्त कऱ्हेच्याकाठावर सासवड येथे १३ ऑगस्ट रोजी सातवे आचार्य अत्रे मराठी साहित्य संमेलन भरले होते. कथाकथन, अत्र्यांचे खुमासदार विनोद, अत्र्यांच्या नावाने दिले जाणारे पुरस्कार व कविसंमेलन यामुळे कऱ्हे काठावरील कऱ्हाबाई मंदिरात खळाळत्या पाण्याबरोबर संमेलन चांगलेच रंगले.

पुणे विद्यापीठाचे माजी कुलगुरू डॉ. राम ताकवले यांच्या हस्ते संमेलनाचे उद्घाटन

झाले. अध्यक्षीय भाषणात डॉ. मोरे यांनी अत्रे यांच्या अनेक पैलूंची माहिती दिली. ते म्हणाले, “संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत अत्र्यांचे योगदान मोठे आहे. एक राजकारणी, नाटककार, साहित्यिक, प्राध्यापक अशा विविध अंगांनी महाराष्ट्राला विनोदातून वाड्मयाची दिशा अत्र्यांनी दिली. मराठी रंगभूमीच्या उतरत्या काळात नाटकरूपी साहित्य घेऊन अत्रे पुढे आले. मराठी सिनेमाला त्यांनी भारतीय पटलावर नेऊन ठेवले.”

आचार्य अत्रे यांच्या नावाने दिला जाणारा साहित्य पुरस्कार हास्यकवी अशोक नायगावकर यांना देण्यात आला. पत्रकारिता पुरस्कार ‘देशोन्नती’चे संपादक प्रकाश पोहरे व कलाकार पुरस्कार प्रसिद्ध अभिनेते सतीश तारे यांना देण्यात आला. संमेलनाध्यक्ष डॉ. मोरे, प्रतिष्ठानचे सचिव विजय कोलते व साहित्य परिषदेचे अध्यक्ष रावसाहेब पवार यांच्या हस्ते पुरस्कार वितरण करण्यात आले.

“अत्र्यांच्या नावाने पुरस्कार मिळतो हे माझे भाग्य असून पत्रकारितेच्या क्षेत्रात यापुढेही चांगले काम करण्याची प्रेरणा मिळाली आहे,” असे श्री. पोहरे यांनी सांगितले.

“पंधरा वर्षे अत्र्यांच्या सहवासात राहायला मिळाले, त्यांची प्रेरणा घेऊन मी साहित्यिक झालो. त्यांच्याच नावाने पुरस्कार मिळाल्याने आनंद होत आहे,” असे श्री. नायगावकर यांनी सांगितले.

“बदलत्या साहित्याकडे नवसाहित्यिकांनी लक्ष द्यावे. साहित्य सर्वसामान्यांपर्यंत पोचावे, माहिती तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून नवसाहित्य निर्माण करावे,” अशी अपेक्षा डॉ. ताकवले यांनी व्यक्त केली.

* प्रा. रा. रं. बोराडे यांना जयवंत दळवी पुरस्कार

अखिल भारतीय मराठी नाट्य परिषदेतर्फे देण्यात येणारा जयवंत दळवी पुरस्कार साहित्यिक, महाराष्ट्र राज्य साहित्य-संस्कृती मंडळाचे माजी अध्यक्ष प्राचार्य रा. रं. बोराडे यांना जाहीर झाला आहे.

नाट्यपरिषदेच्या पिंपरी-चिंचवड शाखेचा १४ ऑगस्टला आठवा वर्षापनदिन होता. या समारंभात माजी मुख्यमंत्री विलासराव देशमुख यांच्या हस्ते हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

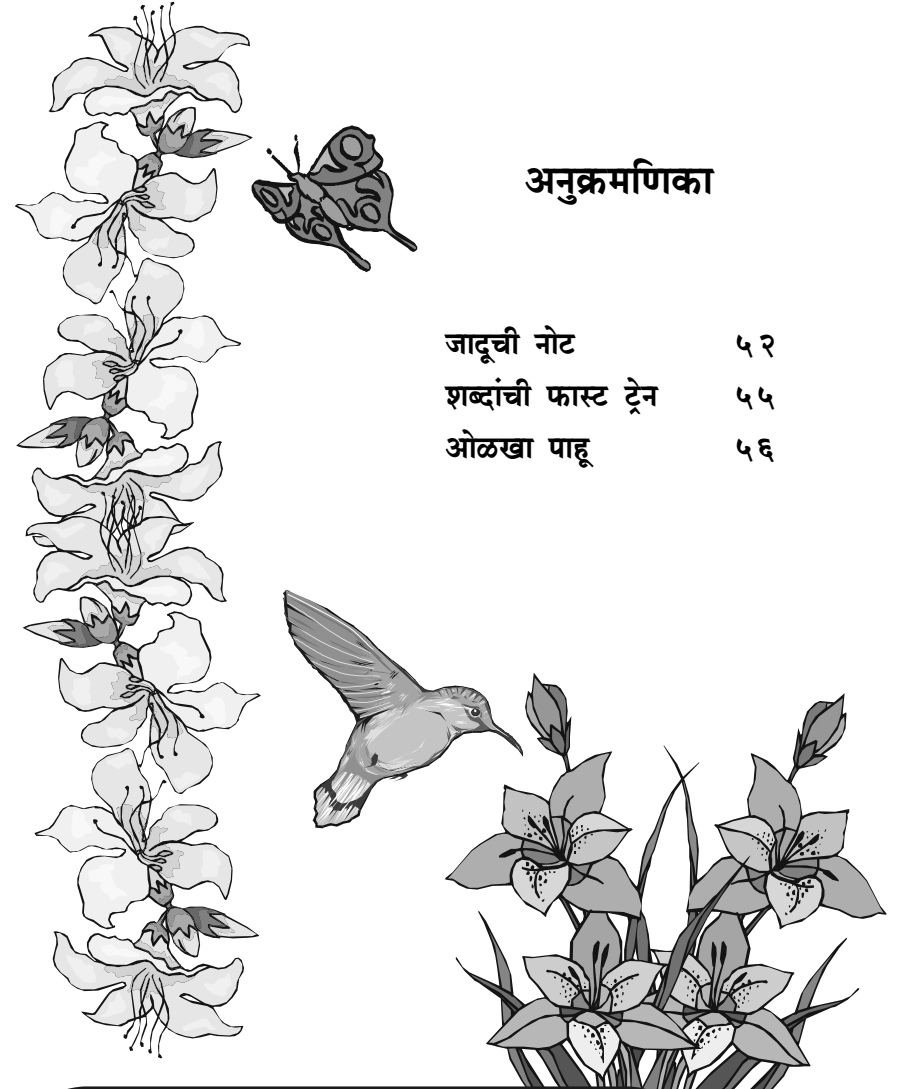
* डॉ. साळुंखे यांना राजर्षी शाहू महाराज पुरस्कार

डॉ. साळुंखे यांना राजर्षी शाहू महाराज समाजविकास संस्थेतर्फे ‘राजर्षी शाहूमहाराज समता पुरस्कार’ माजी मंत्री प्रा. लक्ष्मणराव ढोबळे यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात आला, प्राचार्य मा. प. मंगुडकर अध्यक्षस्थानी होते.

डॉ. साळुंखे म्हणाले, “मूठभर प्रस्थापितांनी समतेची भीती बाळगण्याचे कारण नाही; उलट समतेमुळे त्यांचाही फायदा होणार आहे. समाजातील शंभर टक्के प्रतिमा फुलली, तर अमेरिकेसारखी राष्ट्रही आपल्यापुढे नमतील. उपेक्षितांनाही हात देऊन एकत्रितपणे पुढे वाटचाल करणे हाच समतेचा मंत्र आहे.”

प्रा. ढोबळे म्हणाले, “समाजात जे खोटे बोलतात, खोटे लिहितात त्यांच्यावर प्रहार करणारे पाहिले, की माझ्यासारख्या चळवळीतल्या कार्यकर्त्याला समाधान वाटते. विविध क्षेत्रांत आज बहुजनसमाज कुठेच दिसत नाही. यावर चिंतन होण्याची गरज आहे.”

निळू फुले, रावसाहेब कसबे, पुरुषोत्तम खेडेकर यांचीही या वेळी भाषणे झाली. पुढील वर्षापासून महिलांसाठीही पुरस्कार देण्यात येणार आहेत. □

अनुक्रमणिका

जादूची नोट	५२
शब्दांची फास्ट ट्रेन	५५
ओळखा पाहू	५६

बालवार्ता

जादूची नोट

दहा वर्णांची प्रिया खुशीत होती.

काय न? काय झालं असं नाचायला?

श्रेयस, मी क्वॉन्ट्रॉलीवर जन्मला चाललेय! क्वॉन्ट्रॉलीवर बटाटेवड्याचा स्टॉल लावणार आहेत!

तुझ्याजवळ पैसे किती आहेत?

पाच रुपये

श्रेयस तिला हसतो

फक्त पाच रुपये? अगं, जन्मीतिल प्रत्येक खेळात या पैक्षा जास्त खर्च येतो.

तेवढ्यात

प्रिया, ये बघू इवडे.

होय, क्वॉन्ट्रॉलीवर आलेच. श्रेयस, टाटाSS

काकांना स्टॉल लावण्यात व वडे विकण्यात प्रियाने मदत केली.

आता ताराभर तुला सुटी. जा जन्मीत भटकून ये.

होय, क्वॉन्ट्रॉलीवर

उंच उंच आकाशपालणा बघून प्रियाला मजा वाटली. तेवढ्यात...

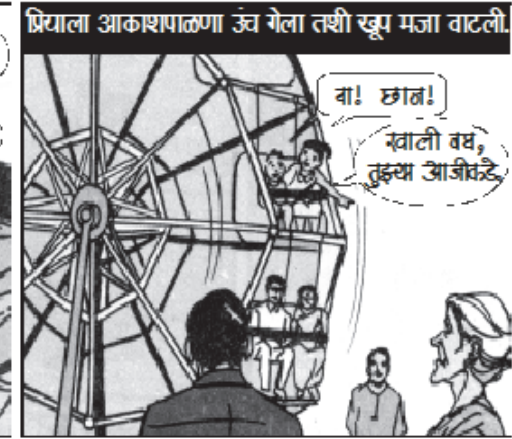
प्रिया, माझ्या मातवाला आकाश पाळण्यात बसवून आणतंस का? मी एवढा म्हातारी-मला ते जमणार नाही.

ठीक आहे. आजी.

हे घे पैसे. तुम्हा दोघांच्या तिकिटासाठी.

चल, आकाश

प्रियाला आकाशपालणा उंच गेला तशी खूप मजा वाटली.

वा! छान!

म्हाली बघ, तुझ्या आजीवडे.

आकाश पालणा थांबल्यावर प्रिया रिगच्या स्टॉलकडे गेली.

अरेव्या! पुढो लोम चुकलो!

वा!

माझ्यावतीवे तू एकदा मला फेकून पहा. तू जिंकणारे असे मला साटतेय.

धन्यवाद.

तिसऱ्या खेपेला रिग बरोबर पडली.

हे तुझे बक्षीस. बिल्लिटांचा पुडा!

तू हुशार आहेस.

मला खेपे दित्याबद्दल धन्यवाद!

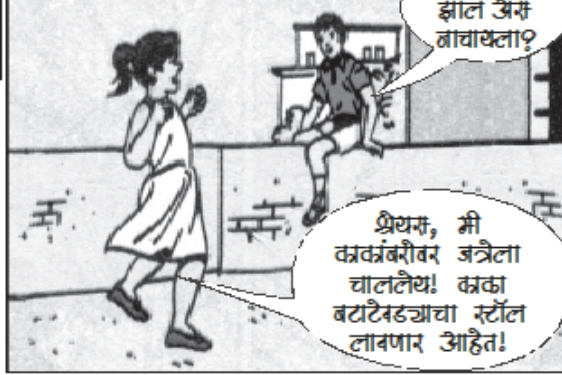
प्रिया रमत गमत फिरत होती

ती भेरी नौ राऊंडपाशी थांबली

जादूची नोट

दहा वर्णांची प्रिया खुशीत होती.

काय न? काय झालं असं नाचायला?

श्रेयस, मी क्वॉन्ट्रॉलीवर जन्मला चाललेय! क्वॉन्ट्रॉलीवर बटाटेवड्याचा स्टॉल लावणार आहेत!

तुझ्याजवळ पैसे किती आहेत?

पाच रुपये

श्रेयस तिला हसतो

फक्त पाच रुपये? अगं, जन्मीतिल प्रत्येक खेळात या पैक्षा जास्त खर्च येतो.

तेवढ्यात

प्रिया, ये बघू इवडे.

होय, क्वॉन्ट्रॉलीवर आलेच. श्रेयस, टाटाSS

काकांना स्टॉल लावण्यात व वडे विकण्यात प्रियाने मदत केली.

आता ताराभर तुला सुटी. जा जन्मीत भटकून ये.

होय, क्वॉन्ट्रॉलीवर

उंच उंच आकाशपालणा बघून प्रियाला मजा वाटली. तेवढ्यात...

प्रिया, माझ्या मातवाला आकाश पाळण्यात बसवून आणतंस का? मी एवढा म्हातारी-मला ते जमणार नाही.

ठीक आहे. आजी.

हे घे पैसे. तुम्हा दोघांच्या तिकिटासाठी.

चल, आकाश

प्रियाला आकाशपालणा उंच गेला तशी खूप मजा वाटली.

वा! छान!

गवाली बघ, तुझ्या आजीवडे.

आकाश पालणा थांबल्यावर प्रिया रिगच्या स्टॉलकडे गेली.

अरेच्या! पुढही लोम चुकली!

वा!

माझ्यावतीचे तू एकदा मला फेकून पहा. तू जिंकणारे असे मला साटतेय.

धन्यवाद.

तिसऱ्या खेपेला रिग बरोबर पडली.

हे तुझे बक्षीस. बिल्ल्यांसाठी पुढा.

तू हुशार आहेस.

मला खेपे दिसायला द्या. धन्यवाद.

प्रिया रमत गमत फिरत होती

ती भेरी नौ राऊंडपाशी थांबली

खाली दिलेले शब्द वेगात वाचा आणि पहा शब्दांची ट्रेन कशी धावते ती! तुमच्या मित्रांनाही हे शब्द वेगाने वाचायला लावा - आणि लावा शर्यत ! चला तर रेडी स्टेडी गो -!

कूर खूर गूर घूर चूर झूर तूर दूर धूर नूर पूर फूर मूर शूर सूर हूर

कूळ खूळ गूळ चूळ झूळ तूळ धूळ बूळ मूळ रूळ शूळ सूळ

कूप खूप गूप चूप छूप तूप धूप नूप भूप रूप तूप सूप हूप

कडी खडी गडी घडी छडी झडी तडी थडी दडी नडी पडी बडी यडी रडी लडी वडी सडी

कोरी खोरी गोरी छोरी चोरी जोरी दोरी पोरी बोरी मोरी लोरी

कड्डा खड्डा घड्डा चड्डा तड्डा थड्डा दड्डा धड्डा नड्डा पड्डा बड्डा भड्डा रड्डा सड्डा हड्डा

कच्ची खच्ची गच्ची बच्ची सच्ची

१	ओळखा पाहू	क
२	कोणती शेपटी कोणाची?	ख
३		ग
४	कोणती शेपटी कोणाची ते अचूक ओळखा व बक्षीस जिंका!	घ
५		च

अचूक उत्तरे पाठवणाऱ्या पहिल्या ३ मुलांना छान छान चित्रांची आकर्षक २ पुस्तके बक्षीस! उत्तर पाठवताना आपले नाव, पत्ता व इयत्ता लिहायला विसरू नका.

मुदत १० नोव्हेंबर २००४ पर्यंत!

आमचा पत्ता : मेहता मराठी ग्रंथ जगत, १९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड, टेलिफोन भवन समोर, पुणे ३०